

MAGYAR TANÍTÓKÉPZŐ

A TANÍTÓKÉPZŐ-INTÉZETI TANÁROK

XLVII. ÉVFOLYAM

ORSZÁGOS EGYESÜLETÉNEK

BUDAPEST, 1934.

10. SZÁM

FOLYÓIRATA

DECEMBER

SZERKESZTŐSÉG,
hová a lap szellemi részét illető
minden közlemény küldendő:
Budapest,
VII. ker., Korong-utca 34.
Telefon: 97-1-85.
Kéziratokat nem adunk vissza.

SZERKESZTI:

KISS JÓZSEF

Tagsági v. előfizetési díj évenként 8 P.
Az egyesülettel és a lappal kapcsolatos minden befizetés 48.627. sz. csekkalapon történhet. (A csekk számla tulajdonosa: Tanítóképző-intézeti tanárok országos egyesülete). Reklamációk Pócsa József pénztáros címére Budapest, V., Báthory-u. 12. IV. e. küldendők.
HIRDETÉSEK MEGEGYEZÉS SZERINT

Iskoláink felügyelete.

ROSELLO: Felügyelet nélkül az iskola lehet jó, de kitűnő soha.

Iskoláink felügyeletének kérdése újabban mind gyakrabban és nyomatékosabban kerül napirendre. Az elemi iskolai iskolalátogatói intézmény megszervezése és a felügyelet és irányítás intenzívebbé tétele állandóan hangoztatott kívánság. A középiskoláknál a területi és szakfelügyelet felett folynak a viták. A kérdés megvizsgálását még időszerűbbé teszi a tervbevett körzeti beosztás és az annak keretében központosított iskolai felügyelet.

Minden iskolai felügyelet megszervezése, irányítása és gyakorlása nehéz probléma. Érdekelve van benne az állam és az egyház, a politikai község és az egyházközség, a társadalom és általában minden iskolafenntartó és minden olyan szervezet, mely nemzeti és társadalmi gondolatait az iskolában, vagy azon keresztül akarja megvalósítani. A történelem folyamán láttuk a vitát a felett, hogy vajjon az iskolai felügyelet politikum-e vagy ecclesiasticum és hogy az autonóm testületeknek mennyi az autonómiája a felügyelet tekintetében. Ezekben a sorokban nem ilyen szempontból akarom iskoláink felügyeletét megvizsgálni hanem azt tekintem át, hogy a fennálló törvények és rendeletek alapján milyen elvek szerint történik iskoláink felügyelete, főként azt kutatva, mennyi ezekben a pedagógiai szempont. Jól tudom, hogy sokszor nehéz az állam célkitűzéseit a nevelés cél gondolatától elválasztani, mégis arra töreksem, hogy az iskolának mint nevelő és tanító intézménynek a felügyeletét vizsgáljam.

Az I. Ratiót megelőző időben alig tudunk mást az iskolák felügyeletéről, mint azt, hogy a fenntartóhatóságok — majdnem kizárólag az egyházak — saját embereikkel ellenőriztették a haladást és az eredményeket főként a vizsgálatokon állapították meg.

Az I. Ratio, mint ismeretes, az iskolák ügyét a helytartótanács kebelében alakult központi tanügyi bizottságra bízta. Az ország 9

tankerületre osztatott fel, melyek élén kir. főigazgató állt, aki felügyelt tankerületének valamennyi iskolájára. Az egyes iskolafajok felügyeletével a kerületben külön-külön felügyelő bízott meg, aki köteles volt az iskolákat legalább háromévenként egyszer meglátogatni. A középiskolák felügyeletét legtöbbször maga a főigazgató végezte, az elemi iskolák látogatására voltak külön inspektorok. Az 1790/91. évi országgyűlés XXVI. t.-cikke az iskolák főfelügyeleti jogát — tekintet nélkül az iskolafenntartókra — az országos hatóságokra ruházta. Maga az iskolák felügyelete azonban nem fejlődött, sőt a II. Ratio az elemi iskolák felügyeletét teljesen eltörölte.

1845-ben a helytartótanács az elemi népiskolák felügyeletét visszaállítva, azt a kir. főigazgatókra ruházta, akik újra felügyelőket bízott meg — legtöbbször a kerületi espereseket — az elemi iskolák felügyeletével. A középiskolák felügyelete az I. Ratio óta nem változott. Körülbelül ezt az állapotot hagyta meg a Bach-korszak (1849) és a Thun-féle (1855) rendelet is.

Az elemi iskolák felügyeletét az 1868. XXXVIII. t.-c. 128—129. §-ai rendezték, de mert a kir. tanfelügyelők hatósági jellegét ez nem domborítja ki kellően, az 1876. évi XXVIII. t.-c. (népiskolai hatóságok) véglegesen megszervezte az elemi iskoláknak azt a felügyeletét, mely lényegileg ma is változatlanul fennáll. A törvény rendelkezései ismereteseek. E törvény értelmében a tanfelügyelő felügyelete és ellenőrzése alá tartoznak az összes népoktatási intézetek (elemi és polgári iskolák, tanítóképzők) és ezekben felügyel, hogy a tanítás a törvényes tantervek alapján, a törvény és a törvényes utasítások szerint történjék és hogy az 5. §. értelmében minden évben minden iskola alaposan megvizsgáltságát.

Ez alkalommal minket csak a tanfelügyelet fejlődése és annak nevelés- és tanítástani szempontból való végrehajtása érdekel. A népnevelési kir. tanfelügyelők részére, a népoktatási törvények végrehajtása tárgyában kiadott újabb Utasítás* (70.000/1905. V. K. M. rendelet) VII. fejezete szól a kir. tanfelügyelők iskolalátogatásáról. Ennek legfőbb pedagógiai gondolatai a következők.

A kir. tanfelügyelő működésének súlypontját a népoktatási intézeteknek minél sűrűbb látogatásába helyezze, még pedig oly irányban, hogy látogatásai alkalmával főleg az intézetek beléletére ügyeljen, azt ellenőrizze, szükséghez képest irányítja és támogatja. Megfigyeli a tantervben előírt anyag elvégzését, a használt tankönyveket, a tanulók szükséges felszerelését, továbbá, hogy kellő gond fordítatik-e vallás erkölcsi és hazafias irányú nevelésre, a rendtartás és fegyelmezés megfelel-e a követelményeknek, hogy a gyakorlati élet követelményeit és a társadalmi célokat szem előtt tartó népiskolai nevelés-oktatás kellő méltánylásban részesül-e, az egészségügyi követelményeknek eleget tesznek-e?

Az Utasítás bőségesen szól az iskolalátogatások tervszerűségéről, a módjáról, a helyi hatóságokkal való érintkezésről, a magyarul nem tudó tanítókkal és a nem magyar tannyelvű elemi iskolákkal szemben követendő eljárásról. Szól a nem engedélyezett és kitiltott könyvek használatáról, az

* Az első Utasítás 1876. szept. 2-án kelt.

esetleges államellenes irány ellenőrzéséről. A részletes utasítások az iskolalátogatás alkalmával teendő megfigyelésekre és ellenőrzésre nézve az épületek, a gazdasági ismétlő-iskola, a nélkülözhetetlen bútorok és tanszerek, a mulasztási és rendtartási naplók ellenőrzésére, a szorgalmi idő betartására, a hat évfolyam felállítására, a gazdasági ismétlő iskolák gyakorlati irányára vonatkoznak. Beszél az ifjúsági egyesületek szervezéséről és ellenőrzéséről és az ifjúsági könyvtárak felállításáról.

Az iskolalátogatás célja című szakaszban ezt úgy határozza meg, hogy *ezek hatása alatt a népoktatás helyes irányban fejlődjék.* A tanítás eredményének elbírálásánál irányadóul a tantervet és az ehhez tartozó módszeres utasításokat jelöli meg. „Követelje meg, hogy a tanítás mindenben a miniszteri tanterv és az ehhez szolgáló utasítás szerint történjék és különös gondot fordítson még arra is, hogy a gazdasági ismétlő-iskola minden állami és községi népiskolával kapcsolatban a helyi viszonyok által indokolt gyakorlati irányban sikeresen működjék.” A pedagógiai szempontból legfontosabb 161. §-ban a tanítók működésének felügyeletéről szól. „A kir. tanfelügyelő a tanítók működésére nézve iskolalátogatásai alkalmával nemcsak felügyeletet gyakorol, nemcsak azt ellenőrzi, hogy azok a törvények, rendeletek, tanterv és utasítások szerint végzik-e tanítói teendőiket? és nemcsak az általuk elért eredményt állapítja meg, hanem megfigyeli a tanító egyéniségét, feltűnőbb vagy érdekesebb egyenekről, esetekről jegyzeteket készít, azok alapján a tanító munkásságát irányítja, adandó alkalommal adott irányításai, tanácsai követését ellenőrzi.” — „Legyen gondja arra, hogy a tanító azon kulturális követelményeket, melyeket az illető község és vidék népoktatási viszonyai megszabnak, megismerje.”

Az elmondottakból látni, hogy általános nevelési és tanítási szempont kevés van ebben az utasításban, különösebb nevelési gondolatot pedig egyáltalában nem találunk benne. A kir. tanfelügyelet e szerint tehát nem pedagógiai felügyelet, hanem az 1868. évi XXXVIII. t.-c. szavaival élve abban áll, hogy „a törvénynek pontos végrehajtására szigorúan felügyel.” (128 §.)

Az idők folyamán ehhez az utasításhoz néhány rendelet pótoltatott. Így a 169.411/1917. sz. az egészségügyi-, anya-, csecsemő- és gyermekvédelmi kérdések iskolai tárgyalásairól, a 6.607/1918. VII. b. sz. a többtermelésről, az 1125/1903. az alkoholizmusról. Ezek azonban szintén csak igen kis részben voltak pedagógiai tárgyúak.

A hiányokon a vall.- és közoktatásügyi miniszternek 1919. évi október hó 5-én kelt 186.932. B. I. számú, az iskolák belső életének felügyelete és irányítása tárgyában kiadott körrendelete igyekezett segíteni. Ez a rendelet igazi pedagógiai munka.

„Az állami tanfelügyelők akkor járulhatnak hathatósan a gondjaikra bízott intézetek népművelő erejének fokozásához, ha tevékenységük közben állandóan szemük előtt tartják a felügyelet *pedagógiai rendeltetését.*” „Eddigi felügyeletünkben több volt a puszta számonkérés, mint a megfelelő irányítás.” Ezért megjelöli a pedagógiai felügyelet mélyítésére alkalmas szempontokat és kívánalmakat. A rendelet szerint „a pedagógiai felügyelet rendeltetése kettős. Először is azt vizsgálja: betöltik-e az iskolák a hivatalosan eléjük szabott feladatokat, eleget tesznek-e a neveléstudomány elveinek és az illető község nevelési szükségleteinek. Azután pedig arra törekszik, hogy a tapasztalatok alapján minden egyes iskolát

támogassan a maga sajátos rendeltetésének betöltésében. Nem elég tehát tanulmányi felügyeletnek tekinteni s nem szabad benne pusztán ellenőrzést látni. Mindkettőnél jóval több." „A felügyelet szellemét nem a sivár ellenőrzés, hanem a folytonos javítás szándéka határozza meg." „A pedagógiai felügyelet akkor sikeres, ha megnyugtatja és többre buzdítja a jó munkát végző tanítókat, az ügy iránti jóakarattal segíti a kezdőket, irányítja a célt vagy a módszert eltévesztőket, közvetíti a nevelés és oktatás módjára vonatkozó új gondolatokat, segít megoldani az egyes tanítóknál vagy a testület tagjai között felmerült nevelésügyi kétségeket." „A pedagógiai felügyelet módja: a hivatalos iratok (tanmenet, órarend, stb.) elintézése és a tanítósággal való személyes érintkezés." Részletesen vázolja mindkét esetben a teendőket. Szép fejezetet szentel az iskolák meglátogatására való gondos előkészületeknek: össze kell állítani az arra a községre vonatkozó tudnivalókat, az iskolára vonatkozó fontosabb tárgyi és személyi adatokat, át kell nézni a helyi tanmeneteket, órarendeket, a régebbi látogatások jegyzőkönyveit. A látogatás lefolyásának is külön fejezetet szentel. Összeállítja a megfigyelés alapelveit, a testi, erkölcsi nevelés megfigyelésének szempontjait.

A tanítás megfigyeléséről szólva pontos utasítást ad nemcsak a megfigyelés módjára, hanem annak tartalmi és módszertani értékelésére is. Megállapítja a tanításba való esetleges beavatkozás módját, a tanító sajátos törekvéseinek méltánylását is kívánja. „A látogatás közben lehető közvetlenséggel, a személy és munkája iránt való érdeklődéssel kell a tanítóval és a testülettel érintkeznie." Utasítást ad a tapasztalatok négy szem közt és értekezleten való megbeszélésére, továbbá a látogatás eredményének felhasználására az egyes iskolákra és az egész tankerületre. „Mindezzel — mondja a rendelet — nem szorul háttérbe a tanfelügyelők rendtartó és igazgató feladata, sem a látogatásnak azok a kérdései, melyeket az iskola-látogatói és tanfelügyelői utasítások felsorolnak. A nevelés szempontjának következetes alkalmazása azonban az egész felügyeletet tartalmasabbá és hathatósabbá teszi. Ezzel a tanfelügyelő és a tanító viszonya bensőbbé, a nevelés egy-egy megyében és az egész országban egyöntetűbbé és sikerebbé válik."

Ezt a rendeletet nemcsak a Hivatalos Közlönyben, hanem a Néptanítók Lapjában is közzétette a minisztérium, így a tanítóság kezébe is eljutott.

Az 1919. óta eltelt idő alatt több kiegészítés is történt. Így az 1919. évi 182.311. B. I. számú rendelet a nemzetnevelés szempontjának az elemi népiskolában való érvényesítéséről, az új Tanterv és Utasítás és a gyakorlati irányú tanításról szóló rendelet. Ezeken kívül az új Tanterv és Utasítás keresztülvitelére rendezett Pedagógiai Szemináriumokon szerzett tapasztalatok alapján is adtak ki ilyen rendeletek.

Az elemi iskola meglátogatása alkalmával felvett jegyzőkönyv főbb pontjai a következők. Az iskola elhelyezése és anyagi ügyei, felszerelése, a községi előljáróság működésében mutatkozó hiányok. A tanítótestület iskolán kívüli munkássága. Az iskola belső életére vonatkozó észrevételek. A tanév kezdete, szünetek, iskolai ünnepélyek, tankönyvek, a nem tisztán magyar anyanyelvű iskolában a magyar nyelvű tanítás eredménye. Van-e kellő eredmény a nevelés és tanítás terén?

A tanítóra vonatkozó észrevételek. A tanító készült-e a foglalkozáshoz? Az alkalmazott módszer alkalmas-e a tantervbeli cél elérésére? (Szemléltetés, ismeretkapcsolás, alkalmazás.) A fegyelem, a tanulók ismeretköre és kifejezőképessége megfelel-e a tanterv követelményeinek? A tanulók öntevékenysége a fogalmazás során mennyiben érvényesül? Észrevehető-e a tanító nevelő hatása? A tanulók füzetei, írásbeli dolgozatai, rajzai, kézügyessége. A tanító egyéni és társadalmi magatartása.

A tanfelügyelők iskolai felügyelete ellen főként szakszempontról emelnek kifogást. Szaktanítókat, didaktikai vezetőket kíván a tanítóóság is. Ez helyes is, de a tanfelügyelőknek tulajdonképpen nem is ilyen részletmunka volna a céljuk, hanem az egész intézmény, az összes alájuk tartozó intézmények minden tekintetben való irányítása. Maga a tanfelügyelőség inkább közigazgatási intézmény kell, hogy legyen, melynek egyik összetevője — a legfontosabb összetevője — az elemi iskolák pedagógiai felügyelete.*

Az 1876. évi XXVIII. t.-c. 3. §-a értelmében a tanfelügyelők mellé „szakértő, ideiglenes iskolalátogatók” rendelhetők ki. Ezek kiváló állami elemi iskolai igazgató-tanítók, állami tanítóképző-intézeti igazgatók stb. lehetnek. Ilyen szakfelügyelői megbízások csak Budapest Székesfőváros tanfelügyelőségével kapcsolatban vannak rendszeresítve. Régebben állami tanítók és tanárok, igazgatók voltak beosztva, jelenleg székesfővárosi tanítók (igazgatók) vannak szolgáltatásra berendelve, részben szaktárgyakra, részben általános felügyeletre.

Elemi iskolánk felügyelete ellen leginkább a következő szempontból emelnek kifogást.

1. Nem elég intenzív, azaz nem elég gyakran látogatják meg a tanfelügyelők az iskolákat s egy-egy iskolalátogatás nem elég alapos, különösen a tanítások megfigyelése és az eredmények ellenőrzése tekintetében. Erre több idő lenne fordítandó.

2. Az iskolalátogató tanfelügyelő megfigyelései, észrevételei, a látogató tudása, képzettsége és gyakorlati ismeretei folytán a nevelés és tanítás szakszerűségét tekintve nem lehetnek olyanok, melyeket iránymutatónak el lehetne fogadni. Iskolát, pedagógiai szempontból, csak kiváló gyakorlati tanító irányíthat.

3. Az elemi iskolák látogatása inkább ünnepélyes, mint tanulságos esemény, melyet javítás, a tapasztalt hiányok megszüntetése igen ritkán követ.

4. A legnagyobb iskolafenntartók, a felekezetek iskolalátogatása még kevésbé megfelelő és a fenti kifogások rájuk még hatványozottabban fennállanak.

A nélkül, hogy a felsorolt kifogások bírálatába bele bocsájtkoznánk, megállapíthatjuk, hogy iskoláink felügyeletének mai szervezete ezeknek a hiányoknak magvait magában hordja.

* A magyar tanfelügyelet történetére és céljára lásd *Padányi Andor*: A népoktatási tanfelügyelet és a kir. tanfelügyelő. (Népoktatási Szemle. 1932. júliusi szám.)

Külföldön az elemi iskolák felügyelete igen különbözőképen alakult ki. *Ausztriában*, mely nemcsak legközelebb esik hozzánk, de a történelemből ismert okok folytán iskoláink ügye Ausztria iskoláügyével meglehetősen párhuzamosan fejlődött, az iskolák legfőbb felügyelője a közoktatásügyi miniszter. Az állam tartományokra oszlik, a tartomány kerületekre. Ezért van tartományi és kerületi iskolafelügyelő s mindegyik mellett iskolatanács áll fenn. A kerületi iskolafelügyelő a kerületi kapitány elnöklete alatt álló kerületi iskolatanácsnak számol be munkájáról és tapasztalatairól, ezt a jelentést a tartományi iskolatanácshoz terjesztik fel. A kerületi iskolafelügyelők működését a tartományi iskolafelügyelők ellenőrzik. Mindkettő állami hivatalnok, akit a miniszter, illetőleg az utóbbit a szövetségi állam elnöke nevez ki. Kötelességük minél gyakrabban látogatni az iskolákat, de van elég sok irodai teendőjük is. Kerületi iskolafelügyelőkké kiváló tanítókat neveznek ki, állásuk igen megbecsült, tekintélyes állás.

Megjegyzendő, hogy Glöckel indítványára Bécsben a közvetlen ellenőrzésre gyakori szülői értekezletek, iskolai ünnepélyek, kirándulások, gyakori tanítói fogadó órák szolgálnak és úgynevezett szülői tanácsok is működnek, legtöbb helyen igen jó eredménnyel, mert ez a tanács, minden egyéni szemponttól elvonatkoztatva, csak a nevelés és az iskola érdekeit képviseli.

Németországban az állami felügyelet nem egységes, azt sem törvény, sem rendelet nem szabályozza, a gyakorlat alakította ki. Az egyes országokban is különböző. Így Poroszországban a legfőbb felügyelet a tudomány-, művészet- és népoktatásügyi minisztérium hatáskörébe tartozik. Alájuk tartoznak a kerületi iskolalátogatók (kerületi iskolatanácsosok) és ezek alá vannak rendelve a járási iskolatanácsosok, akik az iskolalátogatások érdemi részét végzik. Ezeknek feltétlenül legalább olyan képesítésük van, mint a felügyeletük alá tartozó iskolák tanítóinak. Az iskolák adminisztratív ügyeit végző tisztviselők jogvégeztséggel, bírói vizsgával rendelkeznek, azonban iskolákat nem látogathatnak és pedagógiai vonatkozású ügyekben nem intézkedhetnek.

Az 1921-ben az iskolai felügyelő hatóságok részére kiadott irányító rendelet az iskolatanácsosok munkakörét és teendőit igen nemes, nevelési szempontokból írja elő. „Az iskolatanácsos ne legyen pusztán feljebbvalója az alája rendelt tanítósnak, hanem vezetője, irányítója, tanácsadója és munkatársa.” „A hivatásukért lelkesedő, ügybuzgó és ügyes, derék tanítókat ne kedvetlenítse el aprólékos kifogásokkal, hanem engedje őket saját elgondolásuk szerint működni, a megadott tanterven belül. A gyenge készségű, kevésbé ügyes tanítókat pedig tapintatosan, türelemmel irányítsa.” „Kötelessége továbbá, hogy az alája tartozó iskolák nevelőerejét növelje és azokat a helyi viszonyokhoz alkalmazza.”

Bajorországban az iskolafelügyelet ehhez hasonló, nagyobb városokban azonban az iskolalátogató tanácsosokat az egyes városok

választják, de ezek felügyelete már az állami kerületi felügyelők hatáskörébe tartozik.

Szászországban a háború előtt felekezeti jellegű elemi iskolák voltak, a felügyelet is a felekezet — legtöbbször a kerületi esperes — kezében volt, aki erre állami megbízást kapott. A háború utáni szimultán iskolák felügyeletét az állami kerületi és járási felügyelők látják el.

Württembergben is állami kerületi és járási iskolafelügyelők vannak; a járási tanfelügyelő rendszerint az esperes.

Franciaországban a főfelügyelet az összes iskolák felett a közoktatásügyi miniszter kezében van, aki ezt három központi igazgató útján gyakorolja, akik közül egy az elemi, egy a közép és egy a szakiskolák legfőbb igazgatója. Ezen elemi iskolai főigazgató mellé főfelügyelők vannak beosztva, még pedig a magasabbfokú elemi iskolák számára szakfelügyelők, a rendes elemi iskolák számára általános pedagógiai felügyelők és egy gazdasági szakoktatási felügyelő. Ezeket a felügyelőket a legkiválóbb szakemberek közül nevezi ki a miniszter, akinek egyúttal tanácsadói is és legfőbb fokon intézik az alájuk tartozó iskolák közigazgatási ügyeit. A középfokon való felügyelet végett az ország (87 megye) 17 tankerületre, akadémiára oszlik, amelynek vezetője a rektor, akinek a hatásköre kiterjed kerületének mindenfajta iskolájára: az egyetemről az elemi iskoláig. Egy tankerületbe több megye (departement) tartozik. Minden megye tanügyét a megyei (akadémiai) felügyelő intézi, aki alá az alsófokú felügyeletet végző elemi iskolai felügyelő tartozik. Az elemi iskolai felügyelő köteles évente legalább egyszer egy napon át meglátogatni minden alája rendelt tanítót, a gyengébbeket többször is. Jelentését, melyet a megyei tanfelügyelőhöz intéz, közli az érdekelt tanítóval is. Ők elnökölnek az elemi iskolai végső vizsgálatokon, ők az iskolák szervezői, ők tesznek javaslatot a tanítói kinevezésekre, előléptetésekre, nyugdíjazásokra és áthelyezésekre. A felügyelői kinevezéshez tanítói szolgálat és felügyelői képesítés szükséges.

Az akadémiai felügyelők kiváló elemi iskolai felügyelők, tanítóképző-intézeti tanárok és igazgatók. Az ő kötelességük, hogy az egyes körzeti felügyelők munkája harmonikus legyen.

Olaszországban a nemzetevelési miniszter három országos főigazgató útján intézi a közoktatás irányítását. Egy az elemi, egy a középiskolák és egy a főiskolák, egyetemek ügyét intézi, államtitkári hatáskörrel. Az elemi iskolák főigazgatósága négy ügyosztályból áll, a személyi és illetéki, jogi, pedagógiai és egészségügyi és nyugdíj ügyek számára. Az elemi iskolai országos főigazgató mellett egy központi főtanfelügyelő és öt tanfelügyelő van. Ez utóbbiak alá az ország öt nagy kerülete közül egy-egy tartozik, akik a megjelölt területeken végzik az elemi iskolák legfőbb felügyeletét. Mind az öten egymással egyöntetű eljárást tartoznak követni, a főtanfelügyelő elnöklése alatt időnként értekezleteket tartanak a tapasztalatok megbeszélésére és a követendő eljárásokban való megállapodásra. Olaszország (74 megye) 19 tanügyi tartományra oszlik, mindegyik élén egy tarto-

mányi tanügyi főnök (providitore dei studi) áll, aki alá minden elemi, közép- és főiskola tartozik. Nagy adminisztrációs hivatal. Itt vannak a különböző bizottságok: elemi, közép-, főiskolai; tanulmányi, egészségügyi, fegyelmi ügyek számára. A tartományi tanügyi főnököknek nagy hatásköre van. A tanítókat kinevezi, saját tartományán belül áthelyezi, más tartományba való áthelyezésre javaslatot tesz, a minisztérium decentralizált hatáskörét látja el. Igen szigorú fegyelmi intézkedési jogköre van, gazdasági és illeték-ügyekben is ő intézkedik. Alája tartoznak (nehány nagyobb várost kivéve) az elemi iskolai tanfelügyelők, tartományonként 6–10, akik mellé didaktikai felügyelők vannak beosztva. A didaktikai felügyelők elemi iskolai igazgatókból lehetnek. Ehhez felsőbb tanítóképző (magistero superiore) elvégzése és legalább kétszeri előmeneteli vizsga, 10 évi tanítói szolgálat, irodalmi, tudományos vagy szociális működés szükséges. Kötelesek az alájuk rendelt átlagban 40–50 iskolát évenként legalább kétszer meglátogatni. A tanfelügyelők kiváló didaktikai felügyelőkből lesznek. Jogkörük, tekintélyük igen nagy. Évenként egyszer minden iskolát meg kell látogatni az ellenőrző felügyelet gyakorlása végett. Mind a tanfelügyelő, mind a didaktikai felügyelő a látogatásáról jegyzőkönyvet köteles felvenni és azt a meglátogatott tanítóval láttamoztatni. Ha a tanító a jegyzőkönyv adatait magára sérelmesnek ítéli, a tanfelügyelőhöz, illetve a tartományi tanügyi főnökhöz fellebbezhet. Ez utóbbi ilyen esetben az országos központi tanfelügyelő látogatását kéri, aki tapasztalatait a tartományi tanügyi főnöknek is bemutatja.

Érdekes rendelkezés, hogy a tanfelügyelői állásra felerészben középiskolai tanárok és igazgatók is pályázhatnak. Ez, bár magasabb műveltségű ember kerülhet általa tanfelügyelői állásba, a gyakorlati érték szempontjából nem helyes.

Angliában az iskoláknak mindig nagy szabadságuk volt és van még ma is. Nem a tananyagot és a módszert, hanem a tanítói nevelőegyeniséget tartják fontosnak. A múlt század közepétől kezdve az állam azonban mindig erősebben kezd beleavatkozni az egyes autonóm hatóságok (községek, egyházak) iskola-állítási és fenntartási jogába. Csak minden 40 gyermek után engedélyez új tanítói állást, a tanítóktól okvetlen tanítói oklevelet követel (még ma is a kb. 180 ezer tanító közül 45 ezernek nincs tanítói oklevele), az oklevél nélküli pap-tanítók működését csak kivételesen engedélyezi. Az angol közoktatási minisztériumnak külön elemi iskolai osztálya van. A központi főtanfelügyelő alá 9 kerületi tanfelügyelő és minden kerületi tanfelügyelő alá több körzeti tanfelügyelő tartozik, akik az elemi iskolákat legalább évente egyszer meglátogatják, jelentéseik a közoktatásügyi minisztériumba kerülnek, ahonnan átvizsgálás és megjegyzések kíséretében a helyi fenntartó hatósághoz küldetnek le. Az angol tanfelügyelőnek elég kényes a helyzete a nagy autonómia miatt, de fontos szerepét mindig jobban belátják és elismerik. Kötelessége a testi és értelmi nevelés ellenőrzése, az iskolákban az új pedagógiai törekvések ismertetése. Az eljárásukra jellemző, hogy

főként az eredmények megállapítására törekszenek és ezért látogatásaik alkalmával a tanulókat szóban és írásban vizsgáztatják. Hatáskörükbe tartozik az esti tanfolyamok szervezése is. Ezeknek a tanfolyamoknak Angliában rendkívül nagy szerepük van. A tanfelügyelők által alkotott bizottság előtt vizsgáznak gyakorlati éveik letele után a tanítójelöltek, ők tartanak tanfolyamokat a tanítók továbbképzése céljából. Az ő jelentéseik alapján kaphatnak az iskolák állami, ú. n. parlamenti segítyt. A zene, testgyakorlás, rajz, kézügyesség és gazdasági ismeretek számára — nagyobb körzetekben — szakfelügyelők is vannak. A központban van egy tanfelügyelő, akinek az adatok nyilvántartása, a javítási törekvések megvalósítása a feladata. Az egészségügyi — részben a testnevelés is ide tartozik — ellenőrzésére orvosi tanfelügyelők vannak, akiknek a hatásköre a középiskolákra is kiterjed. Ezek őrzik ellen a gyengefelfogású gyermekek kisegítő-iskoláit is. — Az iskolákat fenntartó helyi hatóságok — Angliában csak községi, felekezeti és magániskolák vannak — is ellenőrizhetik saját helyi tanfelügyelőikkel iskoláikat.

Lengyelország iskoláinak főfelügyelete a vallás- és közoktatásügyi miniszter kezében van, de vannak olyan iskolák, melyek felett a felügyeletet a földművelésügyi és kereskedelmi minisztérium intézi. Az ország 10 tanügyi kerületre oszlik (17 közigazgatási vajdasága van). Ezeket kuratóriumoknak nevezik. Minden kuratóriumnak van elemi iskolai osztálya. Ennek vezetője magasabbrangú felügyelő, aki alá a járási felügyelők tartoznak. Ezek magasabb tanfolyamokat végzett kiváló tanítók, akik évenként legalább egyszer minden iskolát (városiakat kétszer) meglátogatnak és erről a kuratóriumoknak jelentést tesznek. A jelentések nem mennek fel a minisztériumba, a hiányok pótlásáról a kuratórium intézkedik. A kuratóriumok döntenek személyi és iskolaállítási ügyekben is.

Csehszlovákiában a főfelügyeletet a minisztérium nevében az országos iskolaügyi hivatalok végzik az elemi iskolák felett. Az ország kisebb kerületekre van osztva, minden kerületnek van főfelügyelője, mellette iskolaügyi tanács működik, melynek elnöke a járási főnök, akinek hivatala megfelel nálunk a főszolgabírónak. A kerületbe több tanfelügyelő van beosztva, ezek végzik az iskolák látogatását, melléjük esetleg tanítókat is beoszthatnak. Ellenőrzik az iskola szervezetét, épületét, felszerelését és a tanítás és nevelés módját is. A kisebbségi iskolák felett a minisztérium közvetlenül gyakorolja a felügyeletet a kisebbségi iskolai felügyelők útján. Külön vannak minden nyelvű iskolák számára felügyelők. A kerületi iskolafelügyelő nemcsak ellenőriz, de pedagógiai utasításokat is ad. — Az 1932 évben kiadott miniszteri rendelet értelmében a tanfelügyelők külön képesítővizsgálatot kötelesek tenni.

Jugoszláviában 9 bánság van, mindegyik mellett nagy közigazgatási hatáskörű báni elemi iskolai felügyelő. A bánságok kerületekre oszlanak, minden kerületnek van egy tanfelügyelője, aki a kerület elemi iskoláit látogatja. Ezek kiválóbb tanítókból lesznek. Kötelesek évenként kétszer meglátogatni az iskolákat és erről jelen-

tést tenni a báni felügyelőnek, aki a jelentéseket felterjeszti a közoktatásügyi minisztériumba. A kerületi felügyelők hatásköre az iskolák szervezése is.

Romániában a minisztériumnak több inspektorátusa van, így pl. Kolozsvárott, akik alá több vármegyére kiterjedő hatáskörrel inspektorok tartoznak. A vármegyéek területén revizor és subrevizor címmel tanfelügyelők és segédtanfelügyelők végzik az elemi iskolák és óvodák látogatását. A népiskolai inspektoroktól tanítói oklevelet kívánnak meg. Az ellenőrzés közigazgatási és pedagógiai szempontból történik, évenként legalább egyszer.

Bulgáriában az ország 16 kerületében 10—10 tanfelügyelő végzi az elemi iskolák felügyeletét. Tanfelügyelő 5 évi tanítói gyakorlat és tanfelügyelői vizsgálat alapján nevezhető ki. Csak a tanítás és nevelés ellenőrzésével foglalkoznak, a közigazgatási ellenőrzést a politikai hatóságok végzik. Kötelesek minden évben minden iskolát legalább egyszer és $\frac{1}{10}$ -ed részüket kétszer meglátogatni.

Finnországban a felügyelet központi, a minisztérium elemi iskolai osztálya, az oda kinevezett főfelügyelő, tanácsosok és felügyelők végzik. Ők látogatják az iskolákat, de illetményügyeket és egyéb közigazgatási ügyeket is végeznek. Ezen a központi felügyeleten kívül van helyi tanfelügyelet is, a városok maguk választják tanfelügyelőjüket, a községek körzeti felügyelőjét az állam nevezi ki. Minden elemi iskolai felügyelői álláshoz tanítóképzőintézeti tanári oklevél kell. Kivételesen és csak szükségképen megengedték néhány kiváló tanítónak is, hogy az egyetemen vizsgát téve, helyi tanfelügyelővé kinevezhető legyen.

Svájcban, a legtöbb kantonban választott, tiszteletbeli iskolalátogatók vannak, akik a testi, értelmi és erkölcsi nevelést ellenőrzik. Jelentéseiktől függ, hogy a tanítók hat évenként lejáráó szerződését megújíttják-e.

Hollandiában az állami főtanfelügyelő vezetése alatt tanfelügyelők és iskolafelügyelők végzik az ellenőrzést és irányítást.

Észak-Amerikában minden állam maga intézi elemi oktatását és annak felügyeletét. Erre iskolaügyi bizottságokat alakítanak. Ezek a bizottságok igen sokféle összetételűek. Vannak tisztán tanügyi emberekből álló bizottságok, s vannak olyanok is, melyekben vegyesen vannak pedagógusok és laikusok. A bizottság tagjainak feladata az iskolák ellenőrzése és egységes irányítása.

A polgári iskolák, mint népoktatási intézetek kezdettől fogva a kir. tanfelügyelő felügyeleti hatásköre alá tartoztak. Az 1905. évi tanfelügyelői Utasításban csak az a kikötés van, hogy „a tanító-, tanítónőképző-intézeteket, valamint a felső nép- és polgári iskolákat kizárólag a királyi tanfelügyelő személyesen látogassa.” (145. §. d. pont.)

Az igazgató teendőit a polgári iskolák felügyeletében, tanításának és nevelésének irányításában a Rendtartási Szabályzat (106.000¹ 1924.) 139—148. §-ai írják elő.

Az igazgatónak arra kell törekednie, hogy a tanári testületben az egyetértést fenntartsa, a félreértést és viszályt csírájában elfojtsa, a tudományos szellemet, a pedagógiai és didaktikai érdeklődést a tanári testületben ápolja és maga iránt ilyen tekintetben is bizalmat keltsen.

Minden érdemet észre kell vennie és méltányolnia; de az elkövetett hibák előtt sem szabad szemet húnynia és tapintatosan, ha kell, erélyesen és mindenkor következetesen kell javításukon fáradoznia.

Az igazgatónak szigorúan kell ügyelnie arra, hogy az intézet egész működésének megállapított rendjét és a különböző teendők egymásutánját semmi sem zavarja meg. Tartsa folytonosan szemmel, hogy kifogástalanul és lelkiismeretesen teljesít-e mindegyik tanár iskolai teendőit.

Az igazgató kötelessége a tanárnak nemcsak szorosan vett iskolai működését, hanem általában összes tevékenységét és magatartását az iskola érdekei szempontjából figyelemmel kísérni.

A tanulmányi ellenőrzés tekintetében az igazgató feladata, hogy az annyira szükséges egységes eljárásról gondoskodjék. Ebből a szempontból kötelessége állandóan és behatóan figyelemmel kísérni minden egyes tanárnak a fegyelmzés, a tanulók ellenőrzése és a tananyag feldolgozása körül követett eljárását és munkálkodásának eredményeit; valamint azt is ellenőrizni tartozik, hogy a tanárok pontosan, lelkiismeretesen és buzgóan teljesítik-e összes iskolai kötelességeiket. Megfigyeli minden osztálynak minden tantárgyban való haladását, nemkülönben azt, hogy az oktatás a tanterv és az utasítások értelmében halad-e? Mindez szükségessé teszi az óráknak minél gyakoribb és az egész órára kiterjedő meglátogatását, továbbá az osztálykönyvek fegyelmi és tanulmányi részének gyakori átvizsgálását és azt, hogy az igazgató az év végén tartandó összefoglalásokat is beható figyelemmel kísérje.

Az igazgatónak tudomást kell szereznie a tanulók írásbeli és rajzoldozatairól és javításuk módjáról is; ezért minden három hónapban legalább egyszer tekintse meg a dolgozatokat s győződjék meg arról, hogy pontosan és lelkiismeretesen vannak-e kijavítva, felülvizsgálva. — Általánosabb tapasztalatait pedig a nevek felemlítése nélkül szövegesen a havi rendes, vagy az ellenőrző és módszeres tanácskozásokon, megadva e tekintetben útmutatásait és utasításait.

Győződjék meg arról, hogy a gyűjtemények örei és a könyvtárosok rendben tartják-e és helyesen kezelik-e a gyűjteményeket, illetőleg a könyvtárakat. Buzdítsa a tanárokat arra, hogy saját munkájukkal s a tanulók bevonásával házilag is iparkodjanak a gyűjteményeket gyarapítani.

A kir. tanfelügyelőségeknek a felügyeleti jogát a polgári iskolák felett már a század elejétől kezdve támadás érte a polgári iskolai tanárság részéről. A tanfelügyelőségek túlterhelt munkaköre, a tanfelügyelők gyakran alacsonyabb képesítése a felügyeletet és különösen a szakfelügyeletet illuzóriussá tette. A minisztérium azért már, mintegy 30 év előtt az egyes polgári iskolák számára a kiválóbb polgári iskolai igazgatók közül iskolalátogatókat rendelt ki. Ez már jobb volt, mint a régi felügyelet, de nélkülözte az egységes irányítást és a tapasztalatok egyöntetű elbírálását és hasznosítását. Ezen egy ideig a tanfelügyelők mellé rendelt polgári iskolai felügyelőkkel iparkodtak segíteni.

A végleges megoldást csak a polgári iskolákról szóló 1927. évi XII. t.-c. hozta meg. E törvény alapján megszerveztettek a polgári

iskolai kir. főigazgatóságok és 1931. évi január hó 21-én 640—0—20/1931. számú rendelettel a vallás- és közoktatásügyi Miniszter kiadta az *Utasítást* a polgári iskolai királyi főigazgatók számára a polgári iskolák igazgatása és felügyelete tárgyában. Ez pontosan szabályozza a polgári iskolai főigazgatók hatáskörét és teendőit. Az iskolák felügyeletéről és az iskolalátogatásokról az 59., 61—63. §-ok szólnak. Az itt lefektetett gondolatok közül a legfontosabbak és leglényegesebbek a következők.

A kir. főigazgató a tankerületébe tartozó valamennyi polgári iskola tanszemélyzetének hivatali működését és magatartását állandóan figyelemmel kíséri.

Legfontosabb teendője az iskolák meglátogatása, közvetlen megvizsgálása. Ez okból ő és a megbízott polgári iskolai felügyelők évente, megállapított látogatási terv szerint, lehetőleg valamennyi iskolát meglátogatni tartoznak.

A látogatásra nézve a következők irányadók.

Négy osztályú polgári fiú- vagy leányiskola meglátogatására két napot, minden további két osztályra egy-egy napot kell fordítania; a látogatásnak lehetőleg minden osztály minden tantárgyára ki kell terjednie.

Az iskolalátogatás arra irányuljon, hogy a polgári iskolai oktatás helyes irányban haladjon és fejlődjék.

A pedagógiai felügyelet mindenekelőtt azt vizsgálja, hogy az iskolák és az azok kebelében alakult önképzőkörök és ifjúsági egyesületek betöltik-e előírt feladatukat, eleget tesznek-e a neveléstudomány elveinek, a Tantervben és Utasításokban foglaltaknak, s a gyakorlati életre való nevelés követelményeinek, nincsenek-e túlterhelve a tanulók; ha igen, mi okozza ezt és milyen módon lehet megszüntetni? Vizsgálja továbbá, hogy az iskola eleget tesz-e az illető község nevelési szükségleteinek? Végül arra törekszik, hogy tapasztalatok alapján minden iskolát céljának és rendeltetésének betöltésében akként támogasson, hogy feladatát, az adott helyi körülményeket is számbavéve, a legsikeresebben oldja meg.

A tanulmányi felügyelet tehát nem tisztán ellenőrzés.

Minthogy az iskola feladata nem merül ki az oktatásban, hanem célja a növendékek erkölcsi fejlődését is irányítani, egészségüket megővni, hogy az iskolát végzett növendékek a nemes és egészséges életre való nevelés által az államnak, társadalomnak és családnak hasznos tagjává legyenek; a felügyelet megállapítja, hogy az iskola miképpen szolgálja ily szempontból a közérdeket? A kir. főigazgató és a felügyelők eljárásából ki kell tűnnie annak, hogy magasabb nézőpontokból, egyetemes értékű elvek alapján távolabbi célok felé akarják segíteni az iskolát.

A felügyelet szellemét a folytonos javítás szándéka határozza meg. A kir. főigazgató, illetőleg a felügyelők a szabályok szerint járnak el, azonban a kívánatos hatást elsősorban pedagógiai tudatosságuknak, ügyszerelettől áthatott lelküknek s az iskolaéletben való jártasságuknak erejével érik el. A pedagógiai felügyelet akkor sikeres, ha megnyugtatta és többre buzdítja a jó munkát végző tanárokat, az ügy iránt való jóakarattal segíti a kezdőket; irányítja azokat a tanárokat, akik a célt vagy módszert eltévesztik, közvetíti a nevelés és oktatás módjára való új gondolatokat és segít megoldani a tanároknak vagy a tanártestület tagjai között felmerült nevelésügyi kétségeket.

A felügyelet kiterjed az iskola és a vele kapcsolatos intézmények egész életére, működésének minden körülményére, az igazgatónak adminisztratív működésére; igyekszik megismerni az igazgató és tanárok személyiségét, ezeknek a növendékekhez, a tanártestület tagjaihoz és a helyi társadalomhoz való viszonyát, az iskola működésének hatását s mindebből megállapítja, hogy mi a tennivaló az iskola működési eredményének fokozása érdekében?

A látogató a tanárral együtt lépjen a terembe, vele együtt távozzék, hogy a munkának egy-egy nagyobb összetartozó szakaszát láthassa. Az egy órai munka értékelésében mindig vegye figyelembe a közvetlen célt a tanítás tartalmát, az eljárás módját, a mutakozó eredményt.

A célt illetően meg kell figyelni, hogy helyes-e, következik-e a megelőző tanításokból, haladást jelent-e azokhoz képest? A tartalmat illetően arra kell ügyelni, hogy a tanár az előírt anyagot gondosan feldolgozza-e, az anyagában nincs-e olyasmi, ami az óra feladatához nem tartozik, felhasználja-e a tanár a kínálkozó alkalmakat a növendékek vallásos, erkölcsi, hazafias, esztétikai stb. érzelmeinek fejlesztésére, nemesítésére; nincs-e tanításában valamilyen egyoldalúság vagy irányzatosság? A módszert illetően megfigyeli, hogy a módszeres eljárás megegyezik-e a tárgy természetével, a tanulók értelmi fejlettségének fokával a sikeres tanítás lelki feltételeit a tanár fenn tudja-e tartani; van-e tanításában egység; bekapcsolja-e az új anyagot a tanulók ismeretkörébe; felhasználja-e a megértésnek az illető részben alkalmazható eszközeit (szemléltetés, kirándulás stb.)? Tekintettel van-e a helyi viszonyokra s az időszzerűsége; nyújt-e alkalmat és ad-e ösztönzést a tanulók cselekvő részvételére a tárgyhoz mért módon; az egyórai feladat egyes részeit kellően tagolja-e; az összefoglalásra gondot fordít-e és megtörténik-e a kellő begyakorlás, megrögzítés?

Eredményként megállapítandó, hogy bővítette-e a tanulók ismereteit, táplálta-e tudásvágyát, hozzájárult-e egyesek vagy az egész osztály ismereteinek tisztázásához, elért-e nevelőhatást és milyen irányban?

Ha a kir. főigazgató vagy felügyelő szükségesnek találja a tanításba való beavatkozást, tartsa szigorúan szem előtt, hogy a tanítás átvétele csak tapintatos módon történhetik, a tanár helyzetét gyengíteni nem szabad. A tanárnak az ifjúság előtt való mindennemű rendreutasításától, megszegyintésétől feltétlenül tartózkodni kell.

Ha a tanár valamely tárggyal különösebben foglalkozik, vagy annak tanításában különösen ügyes, győződjék meg értékéről és ehhez képest az illetőt buzdítsa is.

Különös gondot fordítson a kir. főigazgató vagy felügyelő az írásbeli dolgozatok, rajzok, kézimunkák megtekintésére.

Látogatás közben lehető közvetlenséggel érintkezzék a tanártestület tagjaival, ébresszen maga iránt bizalmat.

A látogatás befejezése után tartott értekezleten közölje az iskola egész életére vonatkozóan szerzett tapasztalatait és felmerült észrevételeit, továbbá az egyes tanárok tanítói és nevelői eljárására vonatkozó megjegyzéseit, elsősorban azokat felemlítve, amelyek tanítási és nevelési szempontból általánosabb értékűek. Az észrevételek közlése alkalmával adjon alkalmat arra, hogy az egyes tanárok eljárásukat igazolhassák vagy meggyőződésüket kifejezhessék és ezeket vétesse jegyzőkönybe.

Látni, hogy az idézett 1919. évi 186.932. B. I. számú rendelet alapelveivel ez az Utasítás sokban megegyezik és igen gondos irányítást ad a felügyeletre.

A középiskolák felügyeletéről az igazgatói és a főigazgatói utasítások szólnak, továbbá a budapesti tankerületben felállított szakfelügyelet számára kiadott „Utasítás a középiskolai szakfelügyelők részére”.

Az *igazgatók* felügyeleti jogáról és kötelességéről az 1883. évi XXX. t.-c. 31. §-a szól. Ezeket részletesen az 1897-ben kiadott Utasítás és az 1926. évi 400/eln. szám alatt kiadott „Magyarországi Középiskolák Rendtartása” (85. §.) írja elő. Ezek mindenre kiterjedő gondossággal állapítják meg a teendőket, mint látni fogjuk inkább a felügyelet és ellenőrzés érzik ki belőlük, mint az irányítás és a nevelés gondolata. A főbb pontok a következők.

Az igazgató vezető tisztét csak akkor töltheti be helyesen, ha a nevelő és oktató munkát személyesen ellenőrzi. Egységes eljárást csak akkor létesíthet, ha állandóan figyelemmel kíséri minden egyes tanárnak a fegyelmzés, a tanulók ellenőrzése és a tananyag feldolgozása körül követett eljárását és munkálkodásának eredményét. Azt is ellenőrzi, hogy a tanárok pontosan, lelkiismeretesen és buzgón teljesítik-e iskolai kötelességüket. Megfigyeli minden egyes osztálynak az egyes tantárgyakban való haladását. Mindez a tanóráknak minél gyakoribb és az egész órára kiterjedő meglátogatását és az osztálykönyvek havonkénti átvizsgálását teszi szükségessé. Ellenőrzi a tanulók dolgozatait és javítások módját. Észrevételeit az ellenőrző és módszeres értekezleteken teszi szóvá nevek felemlítése nélkül. Ugyanakkor megadja a szükséges útmutatásokat. Megfigyeli a tanulók házi olvasmányait és meggyőződik arról, hogy házi dolgozatok nem terhelik-e túl a tanulókat. Minden látogatását bejegyzí az állandó figyelemmel kísért osztálykönyvbe.

Az igazgató a tanár tanítását a leckeórák látogatásakor a következő szempontokból figyelje meg. Alkalmazkodik-e a tanítás tervéhez és módszeres értekezletek megállapításához. Nem tanúsít-e készségtelenséget tanításában? Képes-e az egész osztály figyelmét ébren tartani, s az egész osztályt foglalkoztatni? Nem terheli-e túl a tanulókat, vagy nem hanyagolja-e el a könyvnélkülieket? Kellő gondot fordít-e arra, hogy a tanulók ismereteikről összefüggő, értelmes előadásban adjanak számot? Leereszkedik-e eléggé a tanulók értelmi színvonalához? Használja-e a szemléltető eszközöket? A tankönyveken kívül nem használtat-e meg nem engedett jegyzeteket? Tervszerű és átgondolt-e a tanítás? Megtörténtek-e a tanmenetben előírt ismétlések? Alkalmazkodik-e az egységes terminológiához? Milyen a tanítás eredménye általánosságban és az egyes tárgyakból? Milyen a tanár fegyelmzése? Tud-e uralkodni az egész osztályon? Nincsen-e a tanár magatartásában oly felszégtség vagy modorosság, mely a fegyelmet meglaizíthatja? Szeretettel bánik-e a tanulókkal? Általában: milyen a tanár egész magatartása? Szakképzettsége megfelelő-e? Nem mutatkoznak-e hiányok a tanár gyakorlati szakképzettsége tekintetében? Törekszik-e a rendszeres továbbképzésre? A tapasztalt hiányoknak alkalmas módon való megszüntetése az igazgató kötelessége. — Az igazgató ellenőrző tisztéhez tartozik a tanulók tanulmányi, fegyelmi, valláserkölcsi és egészségi ellenőrzése is

A *kir. főigazgatóságok* szervezete az első Ratioból (1777) ered. Az akkori tankerületi főigazgatók látogatták a középiskolákat, me-

lyek akkor még 6 évfolyamúak voltak és a tantárgyak szakok szerint nem voltak annyire megosztva, mint most.

A *tankerületi főigazgatók* teendőit általánosan az 1883. évi XXX. t.-c. 45 §-a, részletesen a VKM-nek 1884-ben kiadott és 1892-ben módosított Utasítása szabja meg.

A főigazgató hivatása ügyelni arra, hogy a középiskolai nevelés és tanítás eredményes-e, s hogy a törvény és a VKM rendeletei végrehajtnak-e? E célból a hatósága alatt álló iskolákat évenként legalább egyszer meglátogatja. A főigazgató évi látogatása alkalmával mindenekelőtt bizalmasan megtudakolja az igazgatótól, hogy milyen hibák és hiányok vannak az iskola állapotában és működésében, s hogy utolsó látogatása óta miben emelkedett az iskola. Teendői: az épület megvizsgálása, a bútor és felszerelés megvizsgálása, továbbá, hogy az igazgató miképpen teljesíti vezető és felügyelő kötelességét? A tanárok működéséről megállapítja, milyen a tanárok általános és szakai képzettsége, pedagógiai és didaktikai ügyessége? Iskolai munkájukban pontosak, rendesek, buzgók-e? Használják-e a tanári könyvtárt? Hospitálnak-e egymás óráin? Milyen az egymás közötti viszonyuk, erkölcsi, politikai és társadalmi magatartásuk?

Tiszták-e a tanulók? Mik a gyakori betegségek és mulasztások okai? Mik a gyakori vétségek? Milyen a büntetésük? A vallásosság és erkölcsösség, a hazafiság és törvénytisztelet gondos ápolásban részesülnek-e? A tanulók vallásgyakorlatain van-e tanári felügyelet? Miképpen támogatják a szülők az iskola nevelő munkáját? Mik a fegyelmezés akadályai, s milyen intézkedések történtek azok elhárítására? Milyenek a konviktusok, internátusok és alumneumok pedagógiai és egészségügyi szempontból?

A főigazgató a tanítás eredményességének ellenőrzése céljából meglátogat minden osztályt és minden tanárt. Célszerű egy-két osztálynak minden tantárgyból való megvizsgálása, hogy az egyes tárgyakban elért eredményeket össze lehessen hasonlítani. Órák alatt figyelmesek-e a tanulók? A főigazgató kérdéseket intéz a tanulókhöz mind az új anyagból, mind az előző osztályok tananyagából. Megfigyeli, hogy a tanár készült-e órájára, alapos-e a magyarázata, használja-e a szemléltetés eszközeit? Van-e gondja a gondolkodás fejlesztésére? Lelkesen tanít-e? Leköti-e a tanulók figyelmét? Foglalkoztatja-e az egész osztályt? Leereszkedik-e a szükséges színvonalra? Élénk-e az óra lefolyása? Követi-e a tanár a Tantervet és Utasítást? A végzett tananyag és lefolyt idő között van-e arányosság? Az egyes részek tanításának időtartama igazodik-e azon rész fontosságához? Nem fordul-e elő túlterhelés, sok lecke, vagy sok házi írásbeli feladat? A nyelvész tanárok egységes terminológiát használnak-e? Megkívánják-e a nem nyelvész tanárok is a szabatos kifejezéseket? Önálló részek elvégzése után van-e ismételés? A tanulók bővítik-e ismereteiket magánolvasmányokkal? Az iskolai dolgozatok száma, javítása és a javítások felülvizsgálása megfelel-e az előírásoknak? — Ellenőrzi továbbá a rendkívüli tárgyak tanítását, a tankönyveket és az ifjúsági egyesületeket.

A főigazgató a tanárt kisebb hibára négy szemközt, vagy az igazgató jelenlétében figyelmezteti és meghallgatva mentségeit, tanácsokkal útbaigazítja. Súlyos, vagy ismétlődő hibáknál a látogatást követő értekezleten szóval, vagy jegyzőkönyvileg teszi meg figyelmeztetését. Még súlyosabb esetekben, figyelembevée az illető írásbeli mentségeit, külön írásbeli rosszszalást adhat. A legsúlyosabb esetekben a V. K. Min.-hoz fordul orvoslásért.

A főigazgató a látogatás után a tanári testülettel értekezletet tart. Itt előadja tapasztalatait és rámutat a javulásra vagy a hanyatlásra s azok okaira. Szólnia kell a fegyelmezés és tanítás helyességéről vagy helytelenségéről. Szigorú bírálat alá veszi minden tantárgynál a sikert. Leplezetlenül, de lehetőleg a személyek kímélésével adja elő a hiányokat és hibákat. Oly esetekben, melyekben az intézkedés sürgősen szükséges és elmulasztásával az iskolát szellemi vagy anyagi kár fenyegeti, határozottan rendelkezik. Az ilyen rendelkezésének teljesítését még ellenkező nézetekkel szemben is megköveteli. A kisebbszerű személyi dicsérgetést kerüli, nagyobb érdemeknél azonban az illető tanárt követendő például állítja fel.

A középiskolai tanítás felügyeletére vonatkozólag legnagyobb változást a szakfelügyeletnek legalább részben (Budapesten) való bevezetése okozta. A budapesti tankerület középiskoláiban 1920. óta működnek szakfelügyelők, akiket a legkiválóbb középiskolai tanárok közül választanak. Heti 8 órát tanítanak legfeljebb iskolájukban és legalább 10 órában kötelesek a nekik beosztott iskolákban órát látogatni. Más tankerületnél ilyen szakfelügyelet nincs. Most jelent meg számukra az utasítás 6602/1934. budapesti tankerületi főig. szám alatt. A szakfelügyelők részére kiadott utasítás igen gondos és alapos munka, megérdemli, hogy részletesebben is megismerjük. Főbb gondolatai a következők.

A szakfelügyelet célja a középiskolai tanítás színvonalának emelése és eredményességének fokozása. Ezt elérheti a) a tanárok munkájának *ellenőrzésével és irányításával*, b) a tanárok továbbképzésével.

Az *ellenőrzés* kiterjed minden, az illető szakkörbe vágó munkára, amelyet a Középiskolai Tanterv és az Utasítások a tanárok számára előírnak. Az előírt anyagot ismerik-e és alkalmazzák-e az Utasításokban kifejtett és ismertetett módszertani elveket, elérik-e a legalább is átlagosan megkívánható eredményt és megfelelnek-e mint szertárőrök?

A szakfelügyelők kötelessége e mellett a tanárok *továbbképzésének* munkálása is. Látogatásaikkal kapcsolatban módjuk van megismerni nemcsak az egyes kartársaknál, hanem az illető szakot képviselő összes tanároknál általánosan mutatókozó hibákat és hiányokat. Kötelességük a javítás irányában a kellő lépéseket megtenni, vagy ha ezek megtételéhez felsőbb intézkedésre volna szükség, fölöttes hatóságaik figyelmét ezekre felhívni. Ébren tartják az egyes tanárokból a szaktudományuk haladása iránti érdeklődést, főképp azzal, hogy az illető *tudományág szakirodalmát* állandóan figyelemmel kísérik, az újabb eredményekre kartársaik figyelmét felhívják és a szaktárgyak tanításának hazai és külföldi *módszertani irodalmát* ismerik és ráirányítják kartársaik figyelmét a célszerűen alkalmazható új módszerekre. Iskolalátogatásaik során kellő mérsékletre intik azokat a tanárokat, akik az anyag elvégzésében *aránytalan gyorsasággal* haladnak, viszont gyorsabb munkára ösztönzik az *elmaradókat*. Különös gondot fordítanak arra, hogy egyes tanárok, egyoldalú buzgalomból, vagy kellő pedagógiai érzék híján *túlterhelést* ne idézzenek elő.

Mindezek alapján a szakfelügyelőknek építőmunkára kell törekedniök. Ezt úgy érik el, ha egyrészt a gyengébb és erre rászoruló tanárokat erőteljesebb munkakifejtésre ösztönzik, másrészt a kiválóbb tanárokkal éreztetik, hogy munkájuk különös megbecsülésben részesül. A köz szempontjából fontos feladatuk, hogy felismerjék és a fölöttes hatóságnak tuda-

mására hozzák a kiváló szaktudással rendelkező, a tanítás módszerében járatos és lelkesen dolgozó tanárokat és működésüket.

A szakfelügyelet vezető elvei. A szakfelügyelő működésében irányító elvül szolgáljon, hogy ő a tanároknak jóindulatú *tanácsadója* és jóakarátú *figyelmeztetője*. A tanácsokat és figyelmeztetést azonban mindig *szeretettel* és *kellő tapintattal* adja meg az arra szoruló tanárnak.

A szakfelügyelet eszközei. Az előbbieken vázolt célok elérésére a következő eszközök szolgálnak: a) az osztálylátogatás; b) a szertárak, ifjúsági és tanári könyvtárak megtekintése; c) a dolgozatok, rajzok és a tanulók egyéb munkálatainak megtekintése; d) az egyes tanárokkal és igazgatókkal folytatott megbeszélések; e) a mintatanítás; f) a tankerület összes szaktanárainak jelenlétében, vagy az egyes intézetekben tartott szakfelügyelői konferencia; végül g) a szakfelügyelő irodalmi tevékenysége.

Osztálylátogatás. Minden tanárt minden évben legalább egyszer meg kell látogatni, a segítségre és vezetésre szoruló tanárokat és a kezdőket, gyakrabban is. Egy-egy látogatás sohasem legyen rövidebb egy teljes óránál. A szakfelügyelőnek az óra alatt úgy kell viselkednie, hogy ezzel a megfigyelés eredményét ne kockáztassa. Az osztályterembe való lépésekor néhány udvarias és bátorító szóval jelezze az osztályban folyó munka iránt való érdeklődését, hogy így kedvező hangulatot keltsen. Az óra folyamán pedig kerüljön minden feltűnést, közbeszólást, ami az osztályban uralkodó hangulatot és a munkát megzavarná. Óvakodjék az osztályban való fölösleges járkálástól, mert ez a tanulók figyelmét a tanítástól könnyen elfordíthatja. Ne zavarja a tanítás menetét azzal, hogy közben maga is kérdéseket intéz a tanulókhöz. Két embernek ilyen egymásbafolyó kérdése sem a szakfelügyelet, sem a tanítás szempontjából nem kívánatos és többnyire csak hiábavaló időfecsérléssel jár. A tanár kérdésének befejezése után azonban — ha a tanulók ismereteiről való meggyőződés céljából szükségesnek látja — a tanárnak való udvarias bejelentés után maga is kérdéseket intézhet a tanulókhöz. A tanár előadását közbeszólásával sohasem szabad megzavarnia, mert ez a tanulók előtt könnyen a tanár tekintélyének rontásával járhat. Ne hagyja el az osztályt mindaddig, míg a tanár a tanítást be nem fejezte. A tanár tekintélyének emelésére szolgál, ha tőle óra végén a tanulók előtt az osztály előmeneteléről, szorgalmáról, vagy egyéb tanulmányi ügyeiről érdeklődik. Az órának csöngetés után való kinyújtásától szigorúan tartózkodjék. — *A szakfelügyelő minden látogatása után készítsen pontos jegyzeteket tapasztalatairól.* Óra alatt ilyen jegyzeteket soha nem készítsen. — Tekintse meg a szertárakat, az iskolai és házi dolgozatokat.

d) *Az egyes tanárokkal folytatott megbeszélés* a tanárok irányításának leghathatósabb eszköze. Ennek útján érhet el a szakfelügyelő legtöbb eredményt, de helytelen bánásmóddal itt árthat legtöbbet is. *A látogatást a szükséghez képest mindenkor megbeszélésnek kell követnie.* A megbeszélés mindenkor *bizalmas jellegű s kizárólag az illető tanárnak szól.* Alkalmában a bírálat legyen konstruktív, azaz a kifogásokat mindig *járt a megfelelő jobb eljárás ajánlása* kövesse. Aki csak kifogásokat emel, de nem ajánl követendő jobb módszert, az ront, a helyett, hogy építene. *Fontos szempont, hogy a készséges és jóakarátú tanárnak minden esetben meg kell hallgatni a védekezését, illetőleg eljárásának megokolását.*

A szakfelügyelő bírálatának minden esetben olyannak kell lennie, hogy a tanár önbizalmát növelje, munkakedvét és becsvágyát gyarapítsa. Ha fel tudja kelteni benne az érdeklődést bizonyos problémákkal szemben, amelyek osztályában felmerültek, ha maga is érdeklődést mutat ezek

megoldása iránt, máris megnyerte őt a jobb ügynek. Fontos vezető szempontja legyen a szakfelügyelőnek, hogy *engedje a tanárok egyéniségét érvényesülni. Ne kíváncson segíteni ott, ahol segítségre nincsen szükség* és ne gondolja, hogy csak ő van az egyedüli, biztos módszer birtokában. Még ott is, ahol segítségre szükség van, ne adjon belőle túlsokat. Inkább arra törekedjék, hogy a tanárok megtanuljanak a maguk útján járni és okos, értelmes módon törekedjenek nehézségeik megoldására. Csak a nyilvánvalóan megbízhatatlan, vagy rosszindulatú tanárokkal szemben szabad érelyesebben, s ha szükség van rá, teljes határozottsággal fellépnie, bár az ily esetekben is sokkal célszerűbb egyszerűen tudomására hozni az illetőnek, hogy működésére kénytelen lesz felhívni a felsőbb hatóság figyelmét. A javulni nem akarókkal szemben *kesernyős vitatkozásoknak, pörlekedésnek a szakfelügyelet terén nincsen helye. A szakfelügyelő legjobb meggyőződése és tudása alapján megteszi javaslatait, s ha ezek nem találhatnak kellő megértésre, vagy követésre, minden erőszakoskodás nélkül egyszerűen az illetőre hárítja eljárásának következményeit.* Viszont a szakfelügyelőnek is megértőnek kell lennie. A tanárt csak pedagógiai hibáiból kifolyólag szabad megítélnie s ezekben se legyen szörszálhasogató. A megértés egyengeti a javulás útját.

Minta-tanítások. A szakfelügyelői intézmény működésének eredményességét nagy mértékben előmozdítja, ha a szakfelügyelő maga is tanít. Ebben az esetben a saját osztályában folytatott mintatanítások értékes segítségül szolgálnak didaktikai elveinek és eljárásainak könnyebb megértésére és bemutatására. Buzdítsa és szoktassa a szakfelügyelő a tanárokat, különösen pedig a kezdőket és a módszertanban kevésbé járatosokat arra, hogy óráit minél gyakrabban látogassák.

A *szakfelügyelő jelentésének adatai* olyan sok jellemző kérdést tartalmaznak, hogy érdemesnek tartom majdnem teljes ismertetésüket.

I. Fegyelem. 1. Törődik-e a tanár a fegyelemmel? — 2. Milyen eszközökkel fegyelmez? — 3. Rendesen viselkednek-e a tanulók óra alatt?

II. Számonkérés. 1. Hogyan történt a számonkérés? (Leckefelmondás, kérdezve feleltetés, idegen nyelvekben a beszédgyakorlat, szövegfordítás stb.) — 2. Az osztály többségének ad alkalmat egy-egy kérdésre felelni, vagy mindig ugyanaz a néhány tanuló felel csak egy órán? — 3. Az osztály összeségéhez intézi-e kérdéseit, vagy csak egy tanulóhoz? — 4. Gondolkodásra készítik-e a kérdések a tanulókat, vagy pedig csak gépies feleletet vonnak maguk után? — 5. Ad-e a tanár összefoglaló kérdéseket? — 6. Rövidek, világosak és érthetők-e a kérdések?

III. Átadóképesség. 1. Előad-e a tanár, vagy a tanulókkal való közös munkában ismerteti meg az anyagot? (Irodalmi olvasmány, fordítandó szöveg stb.) — 2. Felhasználja-e a tanulók előző ismereteit az új anyag közlésében? — 3. Tekintettel van-e a tanulók teherbíróképességére? — Tekintettel van-e a más tárgyakkal való koncentrációra? — Tekintettel van-e a közölt ismereteknek gyakorlati alkalmazására?

IV. Nevelői munka. 1. Ismeri-e a tanulókat névszerint? — 2. Szeretettel és jóindulattal bánik-e a tanulókkal? — 3. Kiemeli és felhasználja-e tárgyának nevelő mozzanatait? — 4. Nyújt-e erkölcsi tanulságokat tárgyának keretén belül? — 5. Kiemeli-e tárgyában a hazai vonatkozásokat? — 6. Résztvesz-e önképzőkör, cserkészcsapat stb. vezetésében?

V. Írásbeli (iskolai és házi) dolgozatok és a tanulók egyéb munkái. 1. Idejében megíratta és kijavította-e a kellőszámú dolgozatokat? — 2. Gondot fordít-e a dolgozatok külső kiállítására és javítására? — Számonkéri-e a házi feladatokat, házi olvasmányokat? — 4. Sarkalja-e a ta-

nulókat öntevékenységre (olvasás, természetrajzi gyűjtemények, kísérletezés)? — 5. Tart-e rendkívüli tárgyat (modern nyelvi társalgási, természettudományi gyakorlatok)? — 6. Szokott-e kirándulni a tanulókkal?

VI. Szemléltetés, kísérletezés. 1. Gondot fordít-e a kellő szemléltető anyag bemutatására? — 2. A szemléltetés egyszerű bemutatás-e, vagy alkalmul szolgál a tanulóknak megfigyelésre és következtetésre? — 3. Gondot fordít-e a kísérletek előkészítésére? — 4. Tud-e kísérletezni?

VII. Sztértár. 1. Gondot fordít-e a sztértár tisztaságára és az eszközök karbantartására? — 2. Fejleszti-e a sztértárt vásárlás, illetőleg saját munkája által? — 3. Tartalmazza-e a sztértár mindazokat az anyagokat és eszközöket, amelyekre a tanítás érdekében szükség van?

VIII. Könyvtárak. — 1. Tartalmazza-e a tanári könyvtár a tanítás és a tanár önképzése szempontjából szükséges műveket? — 2. Kellő számban tartalmazza-e az ifjúsági könyvtár a köteles házi olvasmányokat és az ifjúságnak önképzés céljából ajánlható műveket?

IX. A tanár szaktudása. 1. Nem tanít-e tévedéseket, nem követ-e el tárgyi hibákat. Ha igen, súlyos természetűek-e azok? — 2. Nyelvszakos tanár beszél-e az illető nyelvet? — 3. Képezi-e magát szaktárgyában? — 4. Milyen irányú irodalmi munkásságot fejt ki?

X. A tanítás eredményessége. 1. Tudnak-e általában a tanulók? — 2. Ha feltűnően gyengék, miben kereshetjük ennek okát?

XI. A tanár egyénisége és minősítése. 1. Gyakorol-e elég önfegyelmet? — 2. Lelkesen tanít-e? — 3. Viselkedése a szakfelügyelővel szemben? — 4. Minősítése.

XII. Mily tanácsokat adott a szakfelügyelő? — Tapasztalt-e haladást megelőző látogatásaihoz képest?

Középiskoláinknál is a legfőbb kívánság: az erősebb, irányítóbb, szakszerűbb felügyelet.

A középiskolák felügyelete külföldön igen sokféle. *Ausztriában* a tartományi középiskolai felügyelőket a középiskolai tanárok közül választják ki, egy-egy tartományban egy vezető és 2—3 szakfelügyelő van. *Németországban* pl. a porosz középiskolai felügyeletet a tartományi főnök mellé rendelt iskolai főtanácsosok végzik. Hatáskörük ellenőrző és irányító és a tartományi főnök útján közigazgatási. *Franciaországban* a középiskolák felügyeletét a megyei (akadémiai) felügyelők látják el, akiket felülvizsgálhatnak egyrészt a tankerületi (akadémiai) felügyelő (rektor), másrészt a központi felügyelet felügyelői, akik között 10 irodalomtörténet-, 6 reál-, 3 modern nyelv-, 2 rajzszakos felügyelő van. A jelentéseket végeredményben a központban vizsgálják felül. *Olaszországban* a központi főfelügyelet alatt a tanügyi tartományi főnök áll, aki mellé kiváló tanárok, szakfelügyelők vannak beosztva. A tartományi főnök (providitore dei studi) hatásköre a középiskolákra is ugyanaz, mint az elemi iskoláknál láttuk. *Angliában* központi és kerületi felügyelet van. Minden jelentés a központba fut be és onnan történik intézkedés. *Csehországban* a középiskolák feletti felügyeletet az országos oktatásügyi tanács végzi. A szervezet szerint minden iskola két felügyelő ellenőrzése alatt áll. Az első általános nevelési és adminisztratív szempontból vizsgálja, a másik valamelyik szakcsoport tekin-

tetében. A második felügyelő két évenként iskolát változtat és akkor más szakcsoportot értő felügyelőt osztanak be. Egy felügyelő 15—20 intézetet látogat. Vannak rajz, torna, zene szakfelügyelők is. Intézkedési jog a központi szervezetet illeti. *Szerbiában* a középiskolák felügyeletét a báni középiskolai iskolafelügyelő végzi. *Romániában* az inspektorátusok felügyelői látogatják a középiskolákat. E két utóbbi államban a középiskolák felügyelete nem szakfelügyelet. *Bulgáriában* kerületi középiskolai felügyelők vannak.

A **tanító(nő)képző-intézetek** felügyelete két részből áll: 1. az igazgató felügyelete és irányítása, 2. a főigazgatói felügyelet.

Az *igazgató* felügyeleti tisztét a Rendtartási Szabályzat 114—116. §-ai írják elő. A Rendtartási Szabályzat mindenki számára könnyen hozzáférhető, azért csak egész röviden szólok az abban foglaltakról. Külön igazgatói utasítás a tanítóképzők számára nincs.

A 114. § az intézeti rendre vonatkozik. A 115. § a nevelés és tanítás biztosításáról, a tanárok köteleességteljesítéséről szól és arról, hogy nevelői és tanítói gyakorlatuk, szakképzettségük megfelelő-e? Ismerik-e a legújabb pedagógiai mozgalmakat, törekszenek-e szaktárgyaikban magukat továbbképezni? A 116. §. a tanulmányi ellenőrzés terén való igazgatói teendőket írja elő. Minden egyes tanár óráját minél többször meglátogatja s látogatását az osztálynaplóba bejegyzí. E látogatásai alkalmával megfigyeli az osztályoknak az egyes tárgyakban való haladását s azt, hogy az oktatás a Tanterv és Utasítások, illetőleg a jóváhagyott tanmenet értelmében halad-e? Győződjék meg a módszer helyes vagy helytelen voltáról s az eredmény fokáról. — Meg kell figyelnie a tanárnak fegyelmező képességét is: tud-e eljárásával az egész osztályon uralkodni, figyelnek-e a növendékek mindnyájan, nincs-e a tanár magatartásában félszegség, mely a fegyelmet meglazíthatja, szeretettel bánt-e a növendékekkel?

Látogatásai alkalmával a növendékek magatartását a közös munkában való részvételét, készségét, szóbeli kifejező képességét is figyelje meg, különösen a tanítás eredményének szempontjából. Figyelje meg, kik azok a növendékek, kiknek szorgalma változó, előmenetele elégtelen. Ha szükségesnek látja, maga is felszólít és kérdez egyeseket. Kérdései helytel-közzel vonatkozzanak az előbbi évfolyam tananyagára is, hogy lássa, vajjon elég biztos-e az alap. Iparkodjék arról is meggyőződést szerezni, hogy az osztályozás helyes-e. Mindezekben tapintatosan és úgy kell eljárnia, hogy a tanár tekintélyét ne sértse.

Az iskolai év folyamán legalább egyszer átvizsgálja a növendékek írásbeli dolgozatait s egyéb munkáit (rajzait, kézimunkáit stb.).

Az írásbeli dolgozatok átvizsgálásában az igazgátónak főként a következőkre kell ügyelnie: megvan-e a dolgozatok száma és tárgya megfelel-e a Tanterv és Utasítások rendelkezéseinek, valamint a módszeres tanácskozások idevonatkozó határozatainak, a dolgozatok tételei helyes kapcsolatokban vannak-e a tárgyalt anyaggal;

nem haladják-e meg a növendékek ismereteit, vagy nem túlságosan könnyűek-e; azokon a napokon adattak-e, amelyek e célra kijelöltek; rendes-e a dolgozatok külső alakja; a szépírás szempontjából megfelelőek-e; javításuk pontos-e s a megállapodásoknak megfelelő módon történik-e; nem túlságosan szigorú vagy enyhe-e a megbírálasuk; átnézi és megjelöli-e a tanár a közös iskolai javítás után esetleg még bennük maradt hibákat; megjelölik-e a nem nyelvész tanárok is a dolgozatok grammatikai és stílusbeli hibáit.

Ellenőrzi a növendékek magánolvasmányait is. Kísérje figyelemmel az ifjúsági könyvtárt.

A látogatásoknak s általában az ellenőrzés összes ténykedéseinek csak akkor van hasznuk, ha az igazgató a szerzett tapasztalatok alapján a hiányok megszüntetéséről is gondoskodik. Legcélsezerűbb, ha mindjárt a látogatás után négy szemközt és jóindulattal figyelmezteti a tanárt mindarra, aminek elkerülése vagy orvoslása szükséges, megadva a helyesebb eljárásra vonatkozó útbaigazítást is. Meg kell győződnie arról is, hogy az illető tanár a tanácsot valóban meg szívlelte-e s az adott utasításnak eleget tett-e.

Az intézet tanulmányi haladása azonban csak akkor biztosítható, ha az igazgató közvetlen tapasztalatairól nemcsak az illető tanár, hanem az egész testület is tudomást szerez.

Buzdítsa a tanárokat arra, hogy saját munkájukkal s a növendékek bevonásával házilag is iparkodjanak a gyűjteményeket gyarapítani.

Győződjék meg arról, vajjon az intézetben fennálló ifjúsági egyesületek, körök a jóváhagyott alapszabályok és a Rendtartási Szabályzat utasításai szerint működnek-e.

Az 1868. évi XXXVIII. t. c., majd az 1876. évi XXVIII. t. c. is a kir. tanfelügyelők hatáskörébe utalta a tanító- és tanítónőképző-intézeteket. Az intézetek szaporodása és fejlődése következtében ez a felügyelet nem volt kielégítő és a tanítóképző-intézetek és a tanfelügyelőség között súrlódásra vezettek. Ezért már a múlt század 90-es éveitől kezdve kérte a tanítóképző-intézeti tanárság a külön tanítóképző-intézeti felügyelet megszervezését. Ez 1905-ben a tanítóképző-intézeti szakfelügyelet alakjában meg is valósult (14.861. sz. a.), de a tanfelügyelőség hatásköre megmaradt.

Az 1905. évi tanfelügyelői Utasítás VI. fejezete (131—141. §-ok) teljesen a kir. tanfelügyelő hatásköréről szól az állami, felekezeti és egyesületi tanító- és tanítónőképzés ügyeiben. Ezek a szakaszok igen pontosan meghatározzák a tanfelügyelők jogait és kötelelességeit.

A tanítóképző-intézetek szakfelügyeletét az 1907-ben kiadott Utasítás szabályozta először, melyet az 1915. évi 83.322. VI. b. újabb rendelet tökéletesített. Az 1929. évi tanítóképző-intézeti rendtartás a tanítóképző-intézeteket végleg kivette a tanfelügyelői hatáskör alól s az 1920. évi 37.126/B.—. számú rendelettel főigazgatósággá átszervezett külön ügyviteli és felügyelő hatóság alá rendelte.

A tanító- és tanítónőképző-intézetek *kir. főigazgatósága* fel-

ügyeletében és ellenőrzésében a fenti 1915. évi rendelet szerint jár el. Ezek normáját a rendelet 44—53. §-ai tartalmazzák.

Az egyes intézetek meglátogatása és közvetlen megvizsgálása a legfontosabb teendő. Csakis közvetlen megvizsgálás alapján szerezhet a kir. főigazgató biztos meggyőződést a tekintetben, hogy a törvény s a közoktatásügyi miniszter rendeletei teljesítetnek-e és helyesen teljesítetnek-e. Csakis az intézetek állapotának és működésének közvetlen megvizsgálása alapján hajthatja végre biztosan a törvény és miniszter rendeleteit, vagy gondoskodhatik kellő végrehajtásukról. Továbbá a kir. főig. felügyeleti hatásköréből önként következik ama kötelessége is, hogy a közoktatásügyi minisztériumnak a tanügy, vagy egyes intézetek fejlesztésére és tökéletesítésére folyton biztos tanácsadója legyen. (44. §.)

A kir. főigazgató az egyes tanítóképző-intézetek meglátogatása alkalmával ezek nevelői és tanítói munkásságának minden ágára és minden személyi és dologbeli-tényezőjére kiterjeszti figyelmét. — Az iskolai életen kívül az internátus és köztartás rendje, valamint a künnlakó növendékek elszállásolása, a komoly munka és szórakozás arányos váltakozása s mindezek visszatartása a tanulmányi és fizikai állapotról, szintén megkívánják a szakfelügyelő gondos figyelmét. (46. §.)

Mielőtt a kir. főigazgató inspectióját megkezdené, első teendője legyen bizalmas beszélgetésben felhívni az igazgatót, hogy adja elő, miben emelkedett intézete az utolsó látogatás óta, továbbá mi hibák és hiányok vannak az intézet állapotában és működésében. — Ezt azért kell megtennie, hogy a fennforgó viszonyokhoz képest irányt nyerjen eljárásához, s látogatása folyamán meggyőződést szerezhesen arról is, miképen fogja fel az igazgató intézetének állapotát és működését. (47. §.)

Terjedjen ki a kir. főigazgató figyelme a következőkre.

1. Az intézet épületének és helyiségeinek célszerűségére.
2. Jókarban és tisztán tartják-e az épület összes helyiségeit?
3. Minő karban van az intézet bútorzata, célszerűek-e a padok?
4. Minő az intézet felszerelése: a) az iskolában, b) szertárakban, c) könyvtárakban? A felszerelés, a könyvtárak, szertárak gyarapítása célszerűen történik-e?
5. A leltározás helyes és pontos-e?
6. Kielégítő-e a tanulók testi nevelése és egészségi állapota?
7. A tanulók házi viszonyai és körülményei tekintetében kellő-e az ellenőrzés?
8. Minő az internátusi nevelés, rend, beosztás, elhelyezés?
9. A tanulók viselkedése egymással s a tanári karral szemben; minő a fegyelem?
10. Vallásosság, erkölcsösség, hazafiasság és törvénytisztelet gondos ápolásban részesülnek-e?
11. Hogyan teljesíti a tanári kar nevelői kötelességét?
12. Hogy a kir. főigazgató a tanítás, s a hozzátartozó szellemi és testi gyakorlatok helyességéről és eredményéről minél alaposab-

ban meggyőződjk, idejének legnagyobb részét a tanítás óráinak látogatására fordítsa és pedig minden tanárnál és minden osztályban elegendő óraszámban megforduljon. A tanítási órák látogatásakor mind a tanár, mind a tanuló legyen a megfigyelés tárgya.

13. Miként hajtja végre az intézet a Rendtartást és Tantervet? Követik-e a tantervekre kiadott Utasításokat?

14. Célszerűek-e a tankönyvek? Hogyan használják azt a tanárok és tanulók?

15. A házi és iskolai írásbeli dolgozatok rendben vannak-e?

16. Intenzíven működnek-e az intézettel kapcsolatos egyesületek [a) segélyező egyesület, b) önképzőkör]?

17. Különös gondja legyen a kir. főigazgatónak a gyakorlóiskolára; ennek berendezésére, népességére, tanulmányi rendjére, vele kapcsolatban a gyakorlati kiképzés szakszerűségére s arra, hogy megvalósíttatnak-e általában azok az elvek, melyek idevonatkozólag az Utasításokban és a fennálló miniszteri rendeletekben kifejezést nyernek.

18. Ugyancsak tanulmányozandó a gazdasági ismétlőiskola és az ifjúsági egyesület; különös gond fordítandó azonban a benépesítés kérdéseire, az iskola irányzatára és az iskola szolgálatában álló könyvtár ügyeire.

19. Behatóan megfigyelendő a tanárok általános és szakképzett-sége, pedagógiai és didaktikai ügyességük, különösen tanításuk és fegyelmezésük módszere és eredményessége, pontossága, rend és szorgalom hivataloskodásukban. Figyelemmel legyen a kir. főigazgató a tanárok tudományos törekvéseire is, haladnak-e tudományaikban, gyarapodnak-e pedagógiai és didaktikai ügyességükben; használják-e szorgalmasan a tanári könyvtárt? Hospitálnak-e a tanárok egymás óráin?

20. Milyen a tanárok erkölcsi, politikai és társadalmi magatartása? Anyagi helyzetük. Elfoglaltságuk az iskolán kívül?

21. Miként teljesíti az igazgató mindenben felügyelő és vezető kötelességét? Iparkodik-e ismereteit a saját szaktárgyain felül is bővíteni, hogy a tanítás minden ágában sikerrel betekinthessen?

23. Hogyan végzi az igazgató az irodai és adminisztratív teendőit, a hospitálást?

24. Helyes-e az igazgató minősítési kimutatása a tanárokról?

25. Külön miniszteri küldetéssel felülvizsgálják a tanítói továbbképző tanfolyamokat is. (48. §.)

Ha a kir. főigazgató az igazgató, vagy valamely tanár eljárásában hibát talál, a látogatást követő tanári értekezleten szóval, vagy jegyzőkönyvileg teszi meg figyelmeztetését. Adott esetekben a közoktatásügyi minisztériumhoz fordul orvoslásért. (49. §.)

Általában vizsgálja meg behatóan a kir. főigazgató az intézet összes állapota és működése emelésének, vagy hanyatlásának okait. Iparkodjék az intézet emelkedésének akadályait azonnal elhárítani, vagy elhárításukra a szükséges lépéseket megtenni. (50. §.)

Látogatásai alkalmával a kir. főigazgató minden alkalmat felhasznál a tanári testülettel való minél gyakoribb személyes érintkezésre s tagjait ezen az úton is igyekszik felvilágosítások kérése és adása által a helyes irányba vezetni, vagy a helyes úton való kitartó haladásra buzdítani. (51. §.)

Látogatásának befejeztével a kir. főigazgató értekezletre hívja össze a tanári testületet. Itt részletesen és beható módon előadja tapasztalatait, meghallgatja az ezekre vonatkozó észrevételeket s a további teendőkre vonatkozólag közli utasításait. (52. §.)

A kir. főigazgató jelentésének pontjai.

A) Az intézet dologi állapota.

1. Épület, iskola. Internátus. a) Bútorzat. b) Felszerelés. — Szertárak. — Könyvtárak. — 2. Kert. — 3. Udvar.

B) Az intézet tanulmányi állapota.

1. Az intézet tagozódása. Gyakorló-iskola. Ifjúsági egyesületek.
2. Az intézet rendje. Szolgák. Tisztaság (Étkezés). Pontosság. Órarend. Leltár. Osztályfő. Hospitálások. Tanári és tanulói mulasztások. Igazgatói adminisztráció. — Dolgozatok.

3. Az intézet szelleme, szakszerűsége. (Gyakorlati kiképzés. Oktatási rend.)

Az intézet jellemzése a) a gyakorlati kiképzés kiemelésével (környékbeli iskolák látogatása); — b) a tanárok egyenként; — c) a testület.

C) Az intézet helyi környezetben.

Társadalmi elhelyezkedése s a tanítói egyesületekkel való kapcsolata.

D) Az intézet az országos tanítóképzés keretében.

Szerepe az egyesületi életben s összevetve más intézetekkel.

A jelentést összegezés, s ezek alapján a javaslat előadása zárja be. (53. §.)

A külföldi tanítóképző-intézetek felügyeletében általában három irány van: 1. a népoktatási intézetek felügyelői, 2. a középiskolák felügyelői alá tartoznak, 3. vannak azonban önálló tanítóképző-intézeti felügyeletek is. *Bajorországban* külön tanítóképző-intézeti felügyelőség van. Németország legtöbb államában főiskolai vagy egyetemi tanítóképzés van. Ausztriában a tanítóképzők közvetlenül a tartományi felügyelő alá tartoznak. Olaszországban a középiskolákkal egy elbánásban részesülnek. Franciaországban a megyei felügyelő hatáskörébe tartoznak, de igen sok szakfelügyelő is látogatja. Angliában a népoktatási felügyelők hatásköre a tanítóképzésre is kiterjed, de ebben a tekintetben a tanítóképző-intézeti főfelügyelő ellenőrzése alá tartoznak. A szomszéd államokban a tanítóképzésnek külön felügyelői vannak.

Az összes elemi és középfokú iskolák felügyeletére vonatkozó Utasításokat átvizsgálva, megállapíthatjuk a következőket.

1. Iskoláink állami felügyelete *főhivatású* felügyelői kar kezében van, azaz olyanok kezében, akiknek állása direkt erre a célra szerveztetett. Ez az elv ma már az egész világon mindjobban tér hódít. Egyes északi államokban, Svájcban és Észak-Amerikában találunk olyan *mellékfoglalkozású* iskolafelügyelőket, akiket a szülők, a községi vagy egyházi emberek közül hosszabb-rövidebb időre választanak, s akiknek állása mintegy nobile officium. Nálunk az iskolafenntartó felekezeteinknek vannak mellékfoglalkozású iskolafelügyelői: lelkészek, tanárok, tanítók, esetleg mások is.

2. Iskoláink számára készült felügyelői utasítások valóban inkább a felügyeletet és ellenőrzést hangsúlyozzák. Az irányításra főként a polgári iskolai utasítás és a szakfelügyelők utasítása térnek ki részletesebben. Itt igen sok okos elvet és tanácsot találunk, melyek a felügyelet mellett biztosítják a tanár szabadságát, különösen a módszerek tekintetében. Ez helyes is. Nincs „egy módszer”, módszerek vannak és ezen belül egyénileg változó tanítási eljárások. Nem lehet egy módszert erőltetni, még ha jónak látszik is, mert minden módszerhez egyéni hajlamok, vagy képességek szükségesek és a „fokozatok” vagy más elgondolt sorrend megtartása még nem biztosítja egymagában a sikert. Itt arra kell ügyelni, hogy a tanár eljárása logikailag és lélektanilag helyes legyen, ha több eljárás lehetséges, inkább a könnyebbet alkalmazzuk.

3. Nem szólnak az utasítások arról, hogy a tanár tanításában alkalmazkodjék a tankönyvekhez, mert ezzel a tanuló munkáját nagyon megkönnyíti. Nem engedhető meg, hogy mást tanítsunk, mint ami a tankönyvben van, vagy hogy az előírt tankönyvet elő se vegyük és attól függetlenül tárgyaljuk az anyagot és a tankönyv megállapításait leszóljuk.

4. Mindegyik utasításnak hiánya, hogy a nevelés gondolata nincs részletezve, csak általánosságban szólnak a valláserkölcsei, nemzeti nevelésről, de nem is említik az akaratnak, az öntevékenységnél nevelésére, a szociális érzék fejlesztésére stb. vonatkozó pozitív eljárások megfigyelését, ajánlását.

5. Tagadhatatlan, hogy a szakfelügyeletre az egész vonalon nagy szükség volna, mert nem lehet kívánni, hogy bármely kiváló matematikus igazgató vagy főigazgató tárgyi és módszertani utasításokat adjon a történelem vagy az irodalom tanárának, vagy a nyelvész felügyelő a fizika tanításába irányítólag beleavatkozzék. Az elemi iskoláknál is szükséges a kiváló tanítókból kinevezett pedagógiai felügyelők bevezetése. Általában a szakfelügyelet helyességét mindenki elismeri, a megvalósításnak pénzügyi akadályai vannak. *Heinrich Gusztáv*,¹ *Csernátorny* Gyula,² *Fináczy Ernő*,³ *Halász Ferenc*⁴ 20—

¹ Középsiskoláink felügyelete. Magyar Paedagógia. 1901. évf.

² A szakfelügyeletről. Magy. Paed. 1902. évf.

³ Az iskolai felügyeletről. Magy. Paed. 1915. évf.

⁴ A népiszkolai tanfelügyelet reformjáról. Néptanítók Lapja, 1897. évf.

30 évvel ezelőtt már lándzsát törtek mellette. De anyagi okok miatt máig sem tudott megvalósulni.

6. Ez nem azt jelenti, hogy a főigazgatóságok vagy tanfelügyelőségek feleslegesek lennének. Sőt. Ők alkotnák a szakfelügyelet gerincét, az egyes szakfelügyelők között az összeköttökpcst. Hozzánk futnának be az egyes jelentések és az ebből kialakult képet az évenkénti iskolalátogatásukkal ellenőriznék. Egy-egy főigazgatóra 15—20 iskolánál többnek nem szabadna esni. Külföldön is igyekeznek ezt a számot mindenütt 15-re leszorítani.

A szakfelügyelet által a főigazgató meg lenne kímélve attól, hogy egyes tárgyakon, egyes tanárok óráin hosszasan időzzék, tulajdonképpen csak a kapott jelentések ellenőrzését kellene elvégeznie és az iskolát a legfőbb felügyelet szempontjaiból megvizsgálnia.

7. Az összes iskolák felügyeletét lehetne egységes elvek és szempontok szerint végezni, azaz olyan közös alapelvekből kiinduló utasítást alkotni, amelyek csak az egyes iskolák különleges szempontjaiban különböznének egymástól. Ez könnyen lehetséges is, mert közöttük most sincsenek olyan különbségek, melyek ezt megakadályoznák, s a polgári iskolai felügyelet és a középiskolai szakfelügyelet utasításai — mint legújabbak — alapul szolgálhatnak ehhez.

8. Felmerülhet a kérdés, hogy van-e szükség felügyeletre? Erre határozottan azt felelhetjük, hogy igen, szükség van az iskolák felügyeletére. Először szükség van az iskola általános szempontból való ellenőrzésére — épületek, tisztaság, rend, a tanárok képezése, stb. — más iskolákkal való összehasonlítására, ezek alapján fejlesztésére. Ezt csak a tanfelügyelő vagy a főigazgató teheti meg, aki sok intézetet, esetleg az ország összes iskoláit, azok rendjét, felszerelését, tanárait ismeri. — Másodszor szükség van a felügyeletre a kezdő tanárok irányítása végett is. Egy hivatalnok sem jut pályáján mindjárt kezdetben olyan helyzetbe, mint a tanár, aki kezdettől fogva önállóan tanít, nevel és ítél. Ha sikerül ebbe a fontos és sokoldalú tevékenységbe beleélni magát — szerencse, de még így is sokat tanulhat idősebb kartársaitól, akik mint szakfelügyelők, vagy főigazgatók meglátogatják óráit és észrevételeiket közlik vele, tanácsokkal, példákkal állnak mellé. Aki pedig nehezebben találja el a tanári foglalkozás mikéntjét, az örökre hálás lehet az irányításért. Az iskola és a nemzet szempontjából nem közömbös, hogy tanárai hogyan végzik munkájukat. — Harmadszor idősebb kartárs is tanulhat kiváló szaktanár felügyelőtől akár anyagban, akár módszerben.

9. Milyennek képzeljük ezt a felügyeletet?

a) Személyi szempontból igen fontos a legkiválóbbaknak a kiválogatása, akik munkájukkal erre rászolgáltak, akiknek egyénisége erre alkalmas. Az ilyen iskolafelügyelőnek, bármely fokon, igen türelmes embernek kell lennie. Szociális típus legyen, aki a tanár, tanító és növendék iránt a legnagyobb megértést és méltánylást tanúsítsa. Lelkes, pályáját, hivatását szerető legyen és lehetőleg optimista alaptermészetű, akiben éljen a javítás és tökéletesítés vágya és hite. Ne legyen aprólékos, ami nem azt jelenti, hogy ne végezzen

alapos munkát, hanem csak azt, hogy nem hanyagságból vagy kötelességmulasztásból származó apróbb hibákat ne élezzen ki.

Képesítés tekintetében mindenesetre legelőször azt a kívánalmat szögezhetjük le, hogy senki se legyen sem felügyelő, sem irányító olyan iskolatípusban, melyre oklevele nem szól és amelyben maga éveken át nem működött. A legtöbb ország 5—10 évben szabja meg a tanítás minimumát, mint alapot a felügyelői álláshoz. A külön képesítővizsgálatról lehet vitatkozni. Én ennek minden téren, tanítói, tanári előlépési vizsgák, igazgatói, felügyelői vizsgák, híve vagyok. Igaz, hogy ennek nálunk még nincs multja, történelmi alapja.

Minden felügyelő el lehet készülve, hogy munkája bíráltnak lesz kitéve. Ez természetes is, hiszen egyenrangú társak értékelése ez. Ezek a bírálati szempontok általában a következők lehetnek.

I. Egyénisége. Közvetlen, barátságos-e, vagy hivatalának előtérbe helyezésével rideg? II. Hogyan viselkedik az órákon? közbeszól-e, türelmes-e? III. Milyen tanácsokat ad a tananyagra és a módszerre vonatkozólag? IV. Milyen tanácsokat és irányítást ad a rendre, fegyelemre és a tárgy kapcsolatában elérhető nevelésre? V. Méltányolja-e a tanítók, tanárok munkáját? VI. Irányítja-e önművelődésüket és továbbképzésüket? VII. Hogyan vezeti az értekezletet? Saját akaratát erőlteti-e a testületre, vagy meghallgatja-e a testület véleményét? VIII. Igazságosan bírál-e vagy gáncsoskodik?

b) Az iskola munkájának megfigyelésénél két részre válik a teendő. Először az iskolára, tanárookra és növendékekre általában. Másodszor az egyes tanárok munkájának megfigyelésére. Az első szempontjai lehetnek. I. Épület, tisztaság, ízlés, rend. II. Szertárak, leltárak, bútorok. III. A tanárok, mint a testület tagjai. Kötelesség teljesítés. IV. A tanári testület az iskolán kívül. V. A növendékek megjelenése, fegyelme, egészségi állapota, mulasztása.

A második szempontjai a következők lehetnek. I. A tanár felépése. II. A tanár és a növendékek közötti viszony. III. Hogyan fegyelmeztet? IV. Hogyan kérdez? V. Hogyan felelnek a tanulók? VI. Tanításában van-e módszeres elgondolás? VII. Az anyag kiválasztása, felfogása, a régebbi ismeretek közé helyezése helyes-e? VIII. A dolgozatok tétele, kidolgozása és javítása helyes-e? IX. Van-e nevelő hatása a tanárnak?

Ezeknek a szempontoknak a feltüntetése természetesén nem jelenti, hogy ezeket nem lehetne másként fogalmazni vagy csoportosítani. De a felügyelő ellenőrző teendőit körülbelül teljesen magukban foglalják. Ezen felül van még a felügyelő irányító szerepe. Ő visz a tanítás munkájába — mely az évről-évre való megismétlődésében szinte predesztinálva van a megkövesedésre — újságot, ambíciót, új felfogást, új színeket, új anyagot, új módszeres eljárásokat. És ez a felügyelet legfőbb hatása. Nem az ellenőrzés, hanem a buzdítás, lelkesítés. Ezért legyen a felügyelő állandó összeköttetésben az iskolájával, tanáraival, akik bizalommal kell, hogy forduljanak

hozzá kétségeikkel, akiket megnyugtasson, irányítson válasza, munkára, továbbképzésre serkentsen lelkesedése.

Így tölti be nagy nevelő feladatát a felügyelő.

10. Hátra van még a felügyelet hatósági jogának kérdése. A mi tanfelügyelőinknek és főigazgatóinknak nincs a kezükben közvetlenül intézkedési jog, még az állami intézetekkel és azok tanáraival szemben sem, még kevésbé felekezeti intézetekkel szemben. Legtöbb külföldi államban a kerületi főigazgatók vagy tanfelügyelők elsőfokú hatóságok, akik az alájuk rendelt tanítók áthelyezése, illetménye, minősítése, a megüresedett állások betöltése tekintetében intézkednek. Erre legtipikusabb példa az olasz tartományi tanfelügyelet. Az ellenkezőjére példa lehet a centrális francia iskolai igazgatás. Az kívánatos lenne, hogy a tanfelügyelők és főigazgatók a nem elvi jelentőségű kérdésekben intézkedhessenek, így tehermentesülne a központi igazgatás és gyorsabb elintézés nyernének az iskolák, tanítók és tanárok anyagi és személyzeti ügyei.

Iskoláink felügyeletének reformja — mint az köztudomású — küszöbön áll. A törvénytervezet elkészült, az érdekelt hatóságoknak, egyházaknak sürgős véleményadásra küldetett meg. A tavaszra talán már törvény is válik belőle. A reformgondolat alapja a kerületi, decentralizált felügyelet, ahol egy főigazgató hatásköre alá kerülnének az összes elemi és középfokú iskolák. A részletek még változhatnak, nem szólhatunk róluk. Minket főként a következő kérdések érdekelnek.

1. Szakszerű és a tanítóképzés különös szempontjait szem előtt tartó lesz-e a felügyelet?

2. Nem csatolják-e a középiskolák sok tekintetben különböző szakoktatásának felügyeletéhez?

3. Milyen szerepet kap a reform kapcsán a tanítóképző-intézeti tanárság? A miniszter úr a múlt évben jelezte már, hogy a felügyeleti rendszer megváltoztatásakor a tanítóképző-intézeti tanárságnak fontos feladatot szán.

Mindent egybevetve, a felügyelet fokozása, szakszerűbbé tétele, pedagógiai elmélyítése iskoláink színvonalát emelné, ami kultúrpolitikai szempontból felbecsülhetetlen értékszorodást jelentene.

Irodalom. Az elég gazdag irodalomból csak néhány igen kiváló említek fel.

Fináczy Ernő: Az iskolai felügyeletről. Magyar Paedagogia. 1915. évf.

Fináczy Ernő: A tanügyi közigazgatás kellékei. Magy. Paedagogia. 1920.

Szabó Károly: Szakfelügyelet — területi felügyelet. Magy. Paedagogia. 1906.

Ósz Béla dr.: Adatok a külföldi népoktatás és iskola-felügyelet köréből. (Népoktatási Szemle. 1933. és 1934. évfolyam.)

Kerschensteiner György: Grundfragen d. Schulorganisation. (1927.)

Kerschensteiner György: Theorie der Bildungsorganisation. (1933.)

Spranger Eduard: Die wissenschaftlichen Grundlagen der Schulverfassungslehre und Schulpolitik. (1928.)

Dottrens Róbert: Le problème de l'inspection et l'éducation nouvelle. Paris. 1934.

Kiss József.

A fizika tanítása a tanító- és tanítónőképző-intézetekben.

Amidőn a fizika tanítóképző-intézeti módszerét tárgyalom, alkalmazkodom egyesületünk 1932. évi január 18-án hozott határozatához; mondanivalóimat tehát 4 fejezetben csoportosítom. I. Általános előkészület. II. Az anyag részletes tárgyalása. III. A tanultak begyakorlása. IV. Változtatások a jövőben.

I. Általános előkészület.

1. *Cél.* A Tantervben megjelölt és az Utasításban részletezett cél kiegészítése: a fizikai anyag megismerése főleg a tanulók kísérletei alapján; a háztartásban, gazdaságban iparban, kereskedelemben, közlekedésben, honvédelemben stb., szóval az életben előforduló jelenségek megismerése, megértése, értelmezni tudása, az azok iránti érdeklődés fenntartása; a magyar fizikai irodalom közérdekű műveinek megismerése; az iskolán kívüli népművelési szerepre való előkészület.

2. *Tanmenet.* A III. o. anyagából a fénytant lehetőleg ápr.—máj. hónapban tárgyaljuk, mert ekkor remélhetünk legtöbb napfényt. Arra is törekedjünk, hogy ugyanazon cél érdekében legalább az egyik óra 11—1 óra között legyen az órarendben.

A IV. o. hőtani anyagát inkább téli hetekre tegyük, mert akkor könnyebben és olcsóbban végezhetjük azokat a kísérleteket, melyeknél alacsony hőmérsékletre van szükségünk. A népiskolai módszer tárgyalását, valamint a népiskolai tanmenet elkészítését a második félévben tanácsos vennünk, mert ekkor a növendékek már tanultak neveléstant és módszertant, már résztvettek mintatanításokon és maguk is tanítottak. Azonkívül a tanmenet és módszer tárgyalásával párhuzamosan végezhetjük a fizikai anyag ismételését. Egyébként csak akkor beszélhetünk már a népiskolai anyagról, ha a fizikát elvégeztük és a tanulók minden tétellel teljesen tisztában vannak, továbbá a kísérletek előkészítésében, az egyes eszközök készítésében, a táblai rajzban már némi jártasságuk van. Ekkor igazán élvezetesebb az órák, mert azt lehet mondani, hogy ez valóban közös munka, melyben a tanárnak csak irányító szerepe van és mert tapasztalatunk szerint ebben még a leggyöngébb növendékek is nagy odaadással vesznek részt.

Bevallhatjuk, hogy, sajnos, minden évben sok tekintetben másképp tanítunk, mint a megelőző évben és mindig azt hisszük, hogy most jobban sikerült, mint tavaly — ami lehetséges is. Éppen ezért az a legjobb hivatalos tanmenet, mely meglehetősen általános és így bizonyos ingadozásokat, kitéréseket enged meg. Az igazi részletes, a tanár számára való tanmenet lehet egy füzet. Ebben egy-egy tanítási egység számára legalább egy lap van, amelyre minden, arra a tételre vonatkozó, említésre méltó dolgot feljegyzünk. Ugyancsak

alkalmas erre a célra a tankönyv is, melynek szélét sok jegyzettel írhatjuk tele és amelyben sok pótlap van. Egyébként, amennyiben lehet, ragaszkodjunk a tankönyv menetéhez. Megjegyezzük, hogy az 1915-ös hivatalos részletes tanmenetet is haszonnal forgathatjuk tanmenetünk készítésekor.

3. *Tankönyvet* használunk, főleg most, amikor munkáltató fizika-tanítást végzünk, ami némiképp ellenmondásnak tetszik. Ha meggondoljuk, hogy a növendékek kísérletein alapuló tanítás több időt kíván, mintha a tanár maga fejtené ki a tételt, könnyen beláthatjuk, nem érünk rá, hogy az egész anyagot egyenlő elmélyedéssel tárgyaljuk. Már pedig a tanítóképző-intézetben nem lehet egyes részeket a többi rovására teljesen elhanyagolni, mert a tanítónak az egész anyaggal tisztában kell lennie, az egész anyag fölötti uralom adja meg számára azt a biztos alapot, melyre a népiskolai tanításban építenie kell. A tanítónak az is a hivatása, hogy az egyszerű embereket felvilágosítsa, ha kérdéssel fordulnak hozzá. És az ő fizikai tudását a tanítóképző-intézet alapozza meg és ezt a tudást a tankönyv őrzi meg számára. Egy minden részletében megértett tankönyv alkalmas arra, hogy később a tanultaknak benne utánanézzenek. A tankönyv ábrái átmenetül szolgálnak a táblai rajzhoz és a tankönyv igen sok gyakorlati alkalmazást sorol fel, ami a tanító számára nagyon fontos.

Az idő rövidségére való tekintettel a tankönyvnek természetesen rövidnek kell lennie és ezért tömör fogalmazásúnak, ami sokszor nehezé teszi. De a tanítónak szüksége van a jó kifejezés készségére, már pedig főleg a szakszerű kifejezések megszokása céljából szorul a tankönyvre, mert a munkáltató tanítás mellett amúgy is kevesebb alkalom van az annyira szükséges nyelvbeli készség gyakorlására. A tankönyv megfelelő példái lehetővé teszik, hogy idővesztéség nélkül példázhassunk és adhassunk fel házi feladatot.

Volt egy rendelet, amely megkövetelte, hogy minden tanítónövendék tegye el összes tankönyveit s ezért régi példányokat nem is használhattak. Azonban a mai gazdasági helyzet mellett nem kellene ezt a rendelkezést szigorúan alkalmazni, elég, ha akár kölcsönkönyv, akár régi példány áll a növendékek rendelkezésére.

4. *A tanítás helye.* A tanterem. Sok tekintetben ugyanazt kívánjuk a fizikai tanteremtől, mint a biológiaiától. Ahhoz, amit Joloveczky említett, még néhány megjegyzést fűzünk. A tanterembe a szertárákból be lehessen menni. Minél több fekete fali tábla kell. Az előadó asztal a lehető legnagyobb legyen, lehetőleg gáz- és vízvezeték berendezéssel. Ha a tanterem egyszersmind dolgozóterem is, legalább 10—10 gázcsap és vízcsap kellene, ami könnyen megoldható, ha egy-egy csap 3-as, 4-es elosztású. Több kiöntő medence is kell. Az előadó asztal alá székényeket helyeztessünk. Ha a terem lépcsőzetes, előny, nemcsak az előadó, hanem a tanuló-kísérletek szempontjából is. Minden tanulónak külön asztala legyen, vízszintes lappal, hátul léccel, mely gátul szolgál. Több asztalt össze lehessen tolni. Minden asztalban fiók, előtte szék. A terem elsőté-

títhető, episzkóp, diaszkóp és ernyő legyen benne. A falon villamos kapcsolótábla, váltó- és egyenárammal és köröskörül dugós kapcsolók.

5. A *szertár* most nehéz kérdés. Hogy megfeleljen, elég nagy-nak kell lennie, mert kicsiny, tele zsúfolt helyen nem lehet sem rend, sem tisztaság. A legideálisabb helyzet az, ha a tantermen kívül kellő méretű szertár, előkészítő szoba, dolgozó szoba van. Ha biztosítani tudjuk a megfelelő csekélyebb dolgozó osztálylétszámot, úgy a tanterem megfelel dolgozóteremnek is. A nagyobb, előadási kísérleti eszközök nagy üvegszekrényekbe valók. A tanulókísérletekhez szükséges sok példányú eszközök elhelyezése okozza a legnagyobb gondot. Az a helyzet a legeszményibb, hogy minden tanuló (vagy tanulópár) egy-egy általa lezárható kis szekrényt kap, melyben az egész készlet helyet foglal. Így annyi azonos berendezésű és tartalmú szekrény van, ahány növendék; mindmegannyi egy teljes berendezésű kicsi szertár, a szükséges eszközökkel, szerekkel, számmal, táblázatokkal. Így mindenki maga vezeti kis szertárát s abból az órán azt veszi elő, amire utasítást kap, s ami a közös kísérlethez szükséges. Egyébként akkor használja, amikor akarja. Az egész szertár a növendék előtt van és egyes darabjait több kísérletnél is fel lehet használni. Ha ez a megoldás nem lehetséges, az egyes szereket fajok szerint kell csoportosítani. Ezen elrendezés mellett a növendékek felelőssége, önállósága, egyéni munkája hiányosabb. Álljon a növendékek rendelkezésére kellő számú (10, 20) egyetemes állvány kb. 1×1 m méretben. Egyszerű, puhafa állvány megfelel és pedig sokkal jobban, mint bármiféle agyafúrt mesterkedéssel kigondolt állvány, nemcsak mert tartós, szilárd, könnyen kezelhető, de mert egyszerűen átlátható. Kampós csavarok, lefejezett szögek, csúsztatható akasztók és hurkok könnyen készíthetők hozzá. Minden állványhoz acél és papír mérőszalag, szögmérő tartozik. A felszerelés része a közös felszerelés mellett minden növendék számára egy-egy kis fekete tábla, melyre helyén színes vagy fehér krétával éppen úgy rajzolhat, mint a nagy táblán társa. Itt az összes használt eszközt nem soroljuk fel. Természetesen, minél többet járnak-kelnek a növendékek a szertárban, annál jobb, de annál nehezebb is rendet, tisztaságot tartani.

Sok dolgot találunk az intézetben, melyek szertárunk anyagát kiegészítik. A hangszerek: zongora, orgona, harmónium, vonós, fúvós, ütő hangszerek, hangsipok, vezénylősípok, csattogtatók stb. Gőzfűtési, telefon, gáz, vízvezetéki berendezés, kapcsoló, biztosító táblák, villany, gáz- és vízórák, világító, csengő berendezés, órák, motor, dinamó, lift, villámhárító, öntöző stb. A többi szertár, főleg a kémiai, kézimunka, gazdaságtani, biológiai, testtani, lélektani, földrajzi, kertészeti, tornaszertárak, a köztartás, az intézeti lexikonok stb. Egy szóval minden lehetséges dolgot felhasználunk, nemcsak az összpontosítás, de az étellel való kapcsolat szempontjából is. A gyakorlóiskola fizikai felszerelését külön megemlítjük. Azt úgy kell megcsinálni, esetleg a fizika tanárának segítségével, hogy a gyakor-

lati tanítások alkalmával lehetőleg keveset kelljen máshonnan szerezni. Nagyon helytelen szokás az, hogy ha a növendékek gyakorlati tanításaiknál a fizikai szertár felszerelését használják. Így könnyen arra a téves, de a mellett az életben kényelmes felfogásra jutnak növendékeink, hogy a gyakorló-iskolában követett tanítási módot csak egy tanítóképző-intézeti felszereléssel lehet megvalósítani és nem akármilyen népiskola szertárával.

6. *Szak- és kézikönyvtár, berendezés.* A fizikai könyvtárra szóról-szóra áll az, amit a biológiai előadó a növénytani könyvtárról mondott. Néhány nevezetes könyv, melyet megismertünk.

Pogány: Kísérleti fizika. *Tangl:* Fizika II. kiad. *Rohrer:* Physika. *Zemplén—Pogány—Pöschl:* Az elektromosság és gyakorlati alkalmazása. *St. Tóth K.:* Kísérleti vezérkönyv. *Matzkó:* Kísérleteztető fizika-tanítás. *Czógler:* A fizika története. *Nagy I.:* Bevezetés a demonstráló fizikatanításba. — Technikai Lexikon. — A technika csodái. — A technika vívmányai. — Honvédelem és Tudomány: Fizika I., II. füzeté.

7. *Kirándulások* fizikai szempontból is kell tennünk. Intézmények, kiállítások, gyárak, ipari telepek, bányák, stb. meglátogatását az intézeti általános kirándulási tervzetbe be kell állítani. A IV. o.-ban egy kirándulást vezessünk a szabadba is, mutassunk rá néhány fizikai megfigyelésre, melyekből a növendékek látják, hogy az iskolai kirándulásnak erre a szempontra is ki lehet és ki kell terjeszkednie.

8. *A népiskolai kapcsolatok* abban nyernek kifejezést, hogy 1. minden tételnél lehetőleg kimerítjük a gyakorlati alkalmazás kérdését; 2. minden tételnél népiskolai kísérletet is végeztetünk; 3. megállapítjuk, előfordul-e a tétel a népiskolai tantervben; 4. saját tanmenetünket előre megismertetjük; 5. megállapítjuk az egyes tételek tanítási fokozatait; 6. a nyelvbeli, rajzbeli készséget, a helyes táblai beosztást különös gondban részesítjük.

9. *A népművelési vonatkozásokat* kiemeljük. A szabad előadást, a vetítést állandóan gyakoroljuk és rámutatunk azokra a tételekre, melyek különösen alkalmasaknak látszanak népművelési előadások tárgyául.

II. Az anyag részletes tárgyalása.

A növénytan tanításánál említett szempontokat tárgyunknál a következőkkel egészíthetjük ki. Hetenként 1—1 délután, 2—2 harmad- és negyedéves növendék dolgozik a szertárban. Akár tanuló-kísérlet, akár előadó-kísérlet lesz, azt előkészítik, megcsinálják. A tanuló-kísérletekhez szükséges dolgokat annyi fatálcára helyezik, ahány csoport kísérletezik. Egy-egy fatálcán az órán szükséges legaprólékosabb dolgokat is össze kell rakni. A megfelelő tanítási órán a növendékek az eszközöket a terembe viszik, kiosztják a tálcákat, egyes kísérleti berendezést összeállítanak, segítenek a tanuló-kísérlet vezetésében, az előadó kísérleteket, a táblai rajzolást maguk végzik. Ha óra alatt kísérleti segítségre van szükség, a segítők ál-

landóan, sorban változnak, hogy minden növendék lehetőleg minél gyakrabban szerepeljen. Megjegyzendő, hogy a szertárban dolgozó növendékeknek a tisztogatásban, rendezésben, eszközjavításban, eszközkészítésben, valamint az elromlott eszközök, szükséges anyagok jegyzékének vezetésében is részt kell venniük.

2. *Az óra beosztása, feleltetés.* Lehetőleg minden órán felelés van. Egy időben 4–5 növendék feleljen. 3–4 (ahány fali tábla van) növendék rajzol vagy példát old meg, egy kísérletet végez, egy összefüggő, szóbeli feleletet ad. Általában minden órára 3 lecke van, a 3 legújabb. A rajzoló és kísérletezők dolguk végeztével néhány szóval jelzik, mit csináltak és ellenőrző kérdéseket kapnak. Mindegyik felelőt főleg az a növendék kíséri figyelemmel, aki a névsorban utána következik. Ennek kötelessége minden hiba megjelölése. A nyelvezetet, a modort is meg kell bírálni és a rajzról, írásról mindig meg kell állapítani azt is, elég szép-e és miért? A tábla gazdaságos, áttekinthető, csinos beosztására külön ügyelni kell. Némelyik növendék csak kérdésekre felel. Havonta 1–2-szer közös írásbeli ($\frac{1}{8}$ ív papíron), vagy rajzolási (a kis fekete táblákon) felelés van. Ekkor összefüggő feleletet, néhány kérdésre választ, példát, vagy rajzot kell 5–8 perc alatt elkészíteni. Mindezeket kívül óráról-órára szerepeljen néhány rövid kérdés is az eddig — akár mult évben tárgyalt — anyag egész területéről, gyakran háztartási, gazdasági vagy egyéb alkalmazási területről. Látható, hogy e feleltetési rendszer mellett 10–15 perc alatt igen sok növendékre sor kerül és az egész osztályt meg lehet mozgatni. Az biztos, hogy a tanuló és főleg a tanár részéről nagy erőfeszítést, erős figyelemösszpontosítást kíván és 2–3 óra után alaposan kifáraszt, de az ilyen élénk munka utáni fáradtság mindig kellemesebb, mint az unalom utáni ellankadás, mely a testet-lelket sokkal jobban megviseli. Általában a fizika, épúgy, mint a mennyiségtan, nagyon alkalmas a tanító és tanuló közös munkájára és ebből a szempontból a lüktető, eleven, serény, élénk munka, az odaadó átélés az, ami e tárgyak helyes tanításmódjára a legjellemzőbb és ezt a tudatot, ezt az érzést kellene a tanítónövendékekkel átéreztetni.

3. *A növendékek önálló előadása* minden felelésnél szerepel. A táblánál, az osztállyal szembefordulva felel mindenki és nyelvezetére különös gondot kell fordítania. Az előkészített előadó kísérletet a növendék mutatja be, mielőtt ő azt tanítani hallotta volna.

4. *Az új egység tárgyalása.* Szinte fölösleges mondanunk, hogy a fizikában is főleg a munkáltató, cselekedtető, a tanuló gyakorlatokon alapuló módszert alkalmazzuk. Főleg, de nem kizárólag. Sokszor már azért is más módhoz kell folyamodnunk, mert még nincs elegendő számú eszközünk, vagy mert nem érünk rá, hogy minden anyagot a tanulók kísérletei alapján tárgyaljunk. Mert azzal mindenkinek tisztában kell lennie, hogy a tanulókísérletek sok időbe kerülnek. Az is előfordulhat, hogy egyik-másik kísérlet nem egészen veszélytelen, vagy nagyobb ügyességet kíván, mint amilyent a tanulók átlagától elvárhatunk. De még e kényszerítő eseteken kívül is

vannak olyan feladatok, melyeket célszerűen és helyesen csak a tanár előadó kísérletével lehet megoldani. Tanítóképzőben arra is gondunk legyen, hogy a növendékek nagyobbarányú kísérleteket is lássanak és lássák, miképen kell egy kérdést, bár kísérleti alapon, szigorú logikai következetességgel, megfelelő nyelvi készséggel, nemcsak jól, de szépen is megoldani. Azért fizikai tanításunkban a tanuló-kísérletek mellett előadó kísérletek is szerepelnek. Fizikai gyakorlatnak kell venni azokat az esetleges szerkesztéseket is (pl. az elmozdulások, erők összetevései, szétbontásai, pályák, hullámvonalak, stb.), melyeket megfelelő eszközökkel végezzünk. Mint már említettük, a bemutató kísérleteket is egyes tanulók végzik, de állandóan felváltva.

A tanulókísérlet úgy történhet, hogy 2—2 tanuló dolgozik együtt 2—2 asztalból álló közös asztalon. Néha két csoport segíti egymást. Egy-egy órán 10 csoport, tehát 20 növendék legyen. Ha többe kell egyszerre foglalkoztatnunk, akkor kevesebb eredményt várhatunk; már ennyinek egyidejű irányítása is igen nehéz feladat.

A kivétel a következőképen történik. A tanulók közreműködésével a legaprólékosabban előkészített eszközöket az előkészítő növendékek a tanítás előtt kiosztják. Az esetleges szükséges egyéb eszközök, szerszámok egy közös szekrényben vannak, hogy mindenki hozzájuk férhessen. A kísérlet célját, kivételét előre megbeszéljük, vázlatát előre lerajzoljuk s akkor mindenki a kísérletezéshez lát. A tanár minden csoporthoz odamegy, útbaigazít, kérdez, felel, mutat, az előkészítők esetleg segítenek. Néha egy megcsinálendő új készüléknek mintája előttük van. A kísérlet befejezése után közös eredménymegállapítás. Az óra végével az eszközöket a szertárba vitetjük. Sajnos, ezután még soká tart, míg mindent el tudunk rakni, mert természetesen az óráközötti szünet, a folyosófelügyelet, a következő órára való előkészület sokszor nem engedik meg, hogy mindent jól elintézzünk s azért egy fizikai szertárban az állandó rendezés mellett is van némi rendetlenség.

Mínthogy a tanulókísérlet telik legtöbb időbe, azért minden óraelmaradás annak a rovására megy, s ha tanmenetünk kivételében bármely okból elkésünk, több bemutató kísérletet végezzünk. Mert a tanítóképző fizika-tanítása, mint már említettük, minden fokú és fajú iskolaétól legfőképpen abban különbözik, hogy itt minden anyagot el kell végeznünk. A tanítóképző-intézeti fizika-tanításnak is fontos célja az alaki cél, t. i. megfigyelőképesség, a fogalom- és ítéletalkotás, a természettudományi felfogás, a pontos odaadó munkaszeretet, a közös munka megbecsülése, az érzékszervek gyakorlása, a kezűgyesség fejlesztése, a megfelelő nyelvi készség megszerzése, továbbá a fizikai megismerés életben való fontosságának, jelentőségének fölismerése és mindezek alapján a jellem bizonyos oldalainak előnyös kialakítása. De ép olyan fontos itt a tárgyi cél, mely bizonyos tudásanyagnak feltétlen átruházását kívánja, különben a népiskolai fizika-tanítás vallja kárát. Ezért vigyázzunk arra, hogy a teljes anyagot feldolgozzuk.

Minden más iskolában kívánják, hogy a tanuló ismerje mindíg az óra tanításának a célját. De itt nem szükséges a tanulóknak való problémákon, célkitűzéseken törni a fejünket. Minden tanuló tudja ezt. Bármikor, bármilyen kérdésnél legfontosabb cél: jövőre hivatása. Tehát a tanítónövendék előtt már megvan a probléma azzal, hogy ez szükséges a tanítói pályára előkészülés céljából. Ennek elégnek kell lennie az érdeklődés felkeltésére.

Nem szabad elfelejtenünk, hogy a növendékek, bármelyik iskolából is jöttek hozzánk, már tanulták a fizika egész körét, néha kétszer is. Nálunk még egyszer tanulják, alaposabban, magasabb fokon, érettebbeknek megfelelő módon, és, ami a legfontosabb, úgy, hogy *mindent próbáljon meg, mindent lásson, mindent tapasztaljon, amiről csak szó van.*

Ki kell térnünk a tanulókísérleteknél használt eszközökre. A legelső fizikai eszköz az, amit az életben is ugyanarra használnak. Olyan eszközt, amit az iskolán kívül soha nem látott és sohasem fog látni a tanuló, csak elkerülhetetlen esetekben használjunk. Ha ugyanarra a célra (pl. súlymérésre) többféle eszköz használatos, mindegyiket használjuk. Ugyanazon eszközből minél több fajtát használjunk, hogy valamennyit alkalmunk legyen megismertetni. Igaz, hogy jobban festenek a hajszálíggal egyöntetű eszközök, de nem olyan hasznosak. Az is helyes, ha mindenféle, esetleg értéktelen apróságból állítatunk össze eszközöket. Nemcsak azért, mert egyelőre, sajnos, sokszor nem áll egyéb rendelkezésünkre, hanem főleg azért, mert meg kell értenie a jövő tanítójának, hogy dolgoznia kell és hogy dolgozhasson, ahhoz az ő akarata a legfőbb. Aztán az ilyen apróságok felhasználása találékonnyá tesz. Egy tanuló kísérleti eszköze sokkal kisebb méretű lehet, mint az előadásra való, hiszen a tanuló maga dolgozik vele, közelről nézi.

Mi legyen a fő törekvésünk? Hogy minél több eszközünk legyen annyi példányban, ahány csoport növendéket kell egy órán tanítanunk. Az nem lehet, de nem is szükséges, hogy minden eszközt maga a növendék készítsen el. Az egészen más: eszközöket készíteni, mint törvényeket egyedül levezetni, valamire rájönni. Ahogy felső fokon elég, hogy a hallgató az előadási kísérletek alapján megérti és megtanulja a fizikát, úgy a tanítónövendéknek is elég, de a kísérleteket ő csinálja és az ő kísérletéből vezetjük le a törvényszerűségeket. Ezek a kísérletek nem számítanak fizikai gyakorlatnak, ezek az anyag megtanulására valók, ezek előadó kísérletek, kisebbített kivitelben és mindenki maga végzi őket.

Az eddig elmondott tanulókísérletek mellett végeznek a tanulók másfélüket is. Így egyes órákon eszközöket készítenek, melyek az utánuk következők számára már készen lesznek. Fizikai gyakorlatokat a IV. osztályban végeznek. Minden 2 tanuló csoport másféle munkát végez, külön kiadott írásbeli utasítás nyomán. Azonkívül minden egyes negyedévesnek meg kell tanulnia a vetítést gyakorlatilag epizskóppal és diaszkóppal, vetítő mikroszkóppal, különböző fényforrások felhasználásával.

A vetítés módját egyszerre tanulják és egymásután valamenynyien megkísérik. Arra kell törekedni, hogy a vetítés az intézetben olyan gyakran történjék, hogy egész közönségessé váljon a növendékek előtt. Az alkalom bőven megvan rá, hiszen a történelem, földrajz, irodalomtörténet, biológia stb., úgyszólván valamennyi tantárgy, valamint az intézetben tartott önképzőkori, népművelési és más előadások bőségesen szolgálnak alkalommal. Arra gondoljunk, hogy mindig más növendékek végezzék a vetítést. A tanító előtt a vetítőgépet ismert eszköz legyen, amelyhez szívesen nyúl. Hiszen a vetítés olyan egyszerű, épen csak azon múlik, hogy valaki megkísérelte-e vagy nem? Igaz, hogy ez is költségbe kerül, s a mellett az anyag állandóan kopik, használdik, de hiszen az a felszerelés, mely évtizedeken át változatlan állapotban megmarad, nem is vall arra, hogy betölti hivatását.

A rajzolásra igen nagy súlyt kell fektetnünk. Mindent felrajzolunk és felrajzoltatunk a táblára. A színes krétát is állandóan használjuk, s ekkor bizonyos színalkalmazásnak kell kialakulnia. Pl. a vörös fémét, a barna fát, a sárga papírt, a zöld üveget, stb. jelentsen állandóan. A népiskolai anyag feldolgozását is rajzzal támogatjuk, és a népiskolai tanmenetben a kísérletek leírása helyett vázlatos rajzokat készítettünk. E mellett állandóan hangoztatjuk, hogy a rajz nem pótolja, nem helyettesíti a kísérletet, csak kiegészíti, értelme-sebbé, világosabbá teszi. Legyen a rajz a tanárnak és a tanulónak egyaránt fontos kifejező eszköze, amely nemcsak támogatja, de igen gyakran kiegészíti a beszédet. Táblai rajz nélkül úgyszólván egyetlen feleletet sem fogadunk el és a tábla helyes, csinos beosztását annyira gyakorolják, hogy a táblát mindig csak akkor töröljük le, ha teljesen betelt.

Füzete, jegyzete minden tanulónak legyen, nem mintha abból kellene tanulnia, de minden közös munka, kiegészítés, rajz, szerkesztés a füzetben nyomot hagyjon. Így azután az egészen egyéni és nem arra való, hogy kiállítási tárgy legyen.

A fizika számára nem sok fali és szemléltető kép kell. Inkább csak olyanok, melyek valaminek szokásos alakját, teljes megjelenését mutassák. Pl. mozdony, repülőgép, dinamó, elektromotor, lég-hajó, szélmotor, vitorlás, villamos központ, stb. A vázlatrajzok, amelyeket készen is lehet kapni, vagy amelyeket néhol a tanár nagy buzgalommal és fáradsággal rajzol és rajzoltat, nemcsak feleslege-sek, de károsak is. (Pl. egy dinamó szerkezete, a táviratozás módja, a Gramme-gyűrű, a transzformátor elve, stb.) Ezeket a rajzokat a tanulók előtt, a tanulókkal együtt kell készítenünk, azok úgy szü-letnek meg a magyarázat alkalmával. Épen ilyen módon elhibázott dolog az a néhol alkalmazásban levő diaposzitiv gyűjtemény, amely ilyen táblai rajzokat készen vetít a növendékek elé.

6. A *koncentrációra* természetesen a fizikában is rendkívül sok alkalom van. Leginkább a természettudományi tárgyak, főleg a kémia, továbbá a gazdaságtan, fizikai földrajz alkalmasak ebből a szempontból. De nincsen olyan tárgy, mellyel a fizika kapcsolatba hoz-

ható ne lenne. Ebből a szempontból sokkal jobb a tanítóképző-intézetek helyzete, mint bármilyen más iskolának. A tanulók más iskolák tanulóinál sokkal magasabbfokú zenei, gazdasági, kézimunkai, rajzi tudása sokkal nagyobb elmélyedést enged meg a fizikában is, mint amilyent a kevés óraszám lehetővé tenne.

7. A *nevelési vonatkozások* tekintetéből a fizika tanítása kimeríthetetlen tárházat nyújt. Az csak természetes, hogy minden magyar embert, aki a fizika vagy technika területén valaha is említésre méltót alkotott, fel kell említenünk. A ma élő nevesebb fizikusainkat, technikusainkat is minél gyakrabban fel kell említenünk, még ha világviszonylatban kissé szerényebb is a helyzetük. A kis népeknek egyik átka az is, hogy mértéken felül imádják az idegent. Vajjon egy francia munka hány németet vagy mást említ meg? Vagy egy német hány franciát? És mégis, mind ellátják munkáikat kellő számú hivatkozással. A tanítóképző-intézet legyen az a középfokú iskola, mely főleg a magyar műveltségre akar építeni, onnan akar meríteni, hogy amit onnan nyert, ismét ott is terjessze el. A tanítóképző-intézet nem klasszikus és nem modern irányú, hanem nemzeti iskola. Minden fizikai koncentrációnk is ebből a szemszögből induljon ki. A hazai fehér energiakészlet a világon levő 300 milliónyi lóerőnek csak egy igen kis hányada, csak $\frac{1}{2000}$ -ed része, de ennek a jelentőségét jól ki kell emelnünk. Inkább egyszerűbb, szerényebb legyen az eset, de a mienket tárgyaljuk, hisz azzal a tanulók érdeklődését is jobban lekötjük. A fizikai történeti adatokat magyar történeti keretbe igyekezzünk elhelyezni. Pl. Segner, a debreceni tanár, a kurucok végén született, Torricelli a 30 éves háború idejében élt, Faraday a reformkorszak idején tette legnagyobb felfedezéseit, stb. Mert a fizikai történeti adatokat fel kell említenünk, ha a túlterhelés miatt talán nem is követeljük meg tanulóinktól. Annyival inkább, mert ezek, pl. egy egyszerű mechanikus, egy betűszedő, vagy más kevés külső adottsággal rendelkező nagy embernek óriási szorgalmára, kitartó munkájára engednek rámutatni, és arra, hogy aki munkája eredményével maradandót tud alkotni, annál minden egyéb, a mindennapi életben talán fontos körülmény mellékessé lett. Magától értetődik, hogy a Trianonnal kapcsolatba hozható dolgoknak mind elő kell kerülniök.

8. Az *életre való nevelés* célzata hozza magával, hogy a népiskolai vonatkozásokat mindenkor ki kell emelnünk és a fizikai gondolkodásra kell a növendékeket szoktatnunk.

9. *Összefoglalás* lehetőleg minden óra végén legyen, főképp a növendékek részéről. Ezek az összefoglalások terjedjenek ki mindig az előző órák anyagára is, melyek az új anyaggal szervesen összefüggenek.

III. A tanultak begyakorlása.

1. A *feladott lecke megtanulása*. Igen nehéz dolog a III. év elején a fizikában használatos nyelvnek megszokása. Hiszen nem kell valami különös nyelvezetre gondolnunk, de a műkifejezéseknek,

a szabatos meghatározásoknak a fizika tanulásában nagy szerepük van. Azért, ha ráérünk, már az óra végén mintegy feleltetünk az új anyagból. Néha magunk megmutatjuk, hogyan kell szabatosan egy kérdést elfelelni, és azt is, hogy ugyanaz a felelet különböző vázlattal, többféle fogalmazásban is történhetik. Gyakran úgy kell eljárunk, hogy új anyagot a könyv olvasása kapcsán mondatról-mondatra tárgyalunk és ekkor megérezzetjük, hogy minden egyes szónak fontos szerepe van a helyes fogalomalkotásban. Így mintegy fizikát tanulni tanítunk.

2. *Dolgozat, feladat, gyűjtés, munkáltatás* a fizikában is szerepel, mint házi foglalkozás. Igen gyakran megelőző, szabadkézi kísérletre, megfigyelésre akarunk új anyagunkban támaszkodni, máskor ugyanígy még több igazolást kívánunk, mint amennyit az órán megtehetünk. Nagyon alkalmasak a tankönyv végén szereplő feladatok a házi foglalkozásra. Ugyanúgy járhatunk el, mint a mennyiségtanban szokásos. Óráról-órára egy-egy feladatot adunk fel, egyszerűen a könyvbeli számra hivatkozva. Ha a tankönyvben nincsenek a feladatok megszámozva, vagy ha más feladatot akarunk adni, akkor már időt vesz el a feladat felírása, vagy elmondása. A házi feladat eredményét megkérdezzük, s egy-egy növendék a feladatot újra megoldja, de ilyenkor az adatokat egyszerű módon megváltoztathatjuk, pl. az adatokat megkettőzzük, hogy az újra való megoldás unalmas ne legyen. Sokszor csak a gondolatmenet elmondását kívánjuk. Természetesen ügyelnünk kell arra, hogy házi feladatunkkal esetleg túlterhelést ne okozzunk.

3. Az *olvasmányok* nem kötelezők, csak ajánlottak. Az I. fejezetben a 6. pont alatt említettünk néhány munkát, melyeknek megismertetése ajánlatos. A megismertetés úgy történik, hogy valamenyny munkát évközben képek szemléltetése céljából felhasználjuk, s minden alkalommal a táblára írjuk a szerzőt, a könyv címét, a kiadót, megjelenés helyét és évét. Az évvégén, az ismétlések folyamán a könyveket több órán keresztül kézről-kézre adjuk, s ekkor adataikat újra felírjuk. Az év folyamán a könyveket esetleg kölcsön adjuk. Az ismertetett munkák között szerepel néhány képes fizikai árjegyzék és a Révai, meg a Pallas Lexikon is, melyek képeit az év folyamán számos esetben nagy haszonnal alkalmazhatjuk. Nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy az új Népiskolai Tantervhez írott elemi iskolai természettan-vegytani tankönyveket (jelenleg négyet is) megismertessük, valamint utaljunk a Néptanítók Lapja „Az új tanterv megvalósítása” alatti cikkeire.

4. A *kirándulások* részint megelőzőek, részint az anyag ismerete után következnek. Természetesen sokkal értékesebbek, ha olyan anyagra vonatkoznak, melyet a tanulók már ismernek. Például, ha áramfejlesztő telepet a IV. o. vége felé látogatunk meg. Azonban gyakran megtörténik, hogy akkor kell valamit meglátogatnunk, mikor a növendékek azt még nem tanulták. Mindkét esetben előzőleg felhívjuk a növendékek figyelmét arra, amit látni fogunk. A beszámolás úgy történik, hogy a kirándulás után — akár magyar nyelvi

dolgozatként — a tanulók dolgozatot írnak úgy, hogy az összes látottakat felsorolják, s abból egyet részletesen leírnak. Mindenki azt, ami az ő figyelmét legjobban megragadta. Az összes látott dolgokat végül felsoroltatjuk és mindennek értelmét adjuk. Erre a műveletre egész óra szükséges.

5. *Önálló tanulmánynak* számíthat a népiskolai tanmenet elkészítése. Bár közös megbeszélés alapján állítjuk össze, mindenkinek módot adunk arra, hogy saját véleményét belefoglalja. Igen tanulságos az olyan népiskolai természettan-vegytan tanmenet, melyben a kísérletek felsorolása helyett azok sematikus rajza szerepel szépen kidolgozva.

6. Az *összefoglaló ismétlések* minden nagyobb egység után következnek, de főidejük az iskolai év utolsó harmada, amikor az ismétlés, a Népiskolai Tanterv és Utasítás feldolgozása, a módszer tárgyalása történik. Mindenekelőtt a tankönyv beosztása szerint foglalkozunk össze, mert arra törekedünk, hogy a tankönyv legyen az első könyv, melyben majd a működő tanító szükség esetén utána néz. Azután az összefoglalásokat a legkülönbözőbb szempontok szerint végezzük. Így a népiskolai anyag beosztása, a gazdasági, a természettudományi, egészségtani vonatkozások alapján, a magyar fizikusok, a világ nevezetesebb fizikusainak felsorolása kapcsán. Szóval arra törekszünk, hogy a megtanult anyagot különbözőképpen sorakoztassuk, váltogassuk, kapcsolgassuk, hogy az appercepció minél tökéletesebb legyen.

IV. Változtatások a jövőben.

1. A tantervi anyagban szükséges lenne némi változtatás. Így az I. évfolyamban a fizikai földrajz keretében már tanultak a növendékek meteorológiát. A IV. osztályban nem kellene azzal külön foglalkozni, hiszen a megfelelő fizikai jelenségek ismertetésekor úgy is kell rájuk hivatkozni. Ezáltal néhány órát lehetne a többi anyagban való elmélyedésre nyerni. Még jobb megoldás lenne, ha a fizikai földrajz és a kozmográfia az I. osztályban teljesen elmaradna, a többi földrajzi anyag egy-egy osztállyal lejjebb csúszna, s a III. v. IV. osztályban egy órával több esne a fizikára. Ekkor a fizikai földrajz és kozmográfia anyagát teljesen fizikai alapossággal lehetne tárgyalni. Ami a leíró földrajz megértéséhez szükséges, azt a tanulók már a tanítóképző előtt részben megtanulták. Ez a megoldás nem okozna nagyobb megterhelést a növendékek számára, nem lenne veszteség a földrajz szempontjából sem és lehetővé tenné a fizikának alapos feldolgozását.

A *népiskolai módszer* tanításáról közlönyünkben, gyűlésünkön már többször szó esett.

Éber Rezső.

A gyakorlati kiképzésről.

A gyakorlati kiképzés mikéntjében még mindig nincs teljes megegyezés. Világért sem gondolok egyöntetű sablonra, amely egyaránt megkötné a gyakorlóiskolai tanítónak, a szaktanárnak, vagy a pedagógia tanárának a kezét, de a fölvekből talán meg lehetne egyeznünk.

Itt van mindjárt az előkészületek kérdése. Egészen bizonyos, hogy a próbatanításoknak azzal kell kezdődniük, hogy a növendék a gyakorlóiskolában eddig szerzett tapasztalatok, a lélektanból, módszertanból és a szaktárgy módszeréből tanult elmélet alapján magát induljon meg. A növendék tehát önjelöltől vázlatot készít az *előkészítendő* egységről az előkészítési órára.

Minél nagyobb szeretettel, jóakarattal fekszik bele ebbe a munkába a növendék, annál bizonyosabb, hogy megközelíti a helyes utat. Aki az előkészítési órára vázlatot nem készít, közönyösségét árulja el! A nemsikerült vázlat nem hiba. Most tanulunk. Az el nem készített vázlat azonban súlyos mulasztás minálunk. — Az előkészítési órán aztán a felszólított (vagy önként jelentkező) növendék elmondja: hogyan gondolta el az egész tanítást? A tervhez hozzászólnak először a társak, majd a gyakorlóiskola vezetője, a szaktanár, végül pedagógia tanára összegezi a hozzászólásokat. Az előkészítő óra eredményeit minden növendék bejegyzí az *előkészítési naplóba* és az arra kijelölt növendék ennek az alapján készíti el a részletes tervezetet.

Természetes, hogy az előkészítésnek ez a módja munkával jár. Egészen bizonyos, hogy — mint *Fekete János* kartársunk mondja — a növendékeknek át kell tanulmányozniok a gyakorlóiskolai tankönyv, a tanítóképző-intézeti szakkönyv, a módszertan, a Tanterv és Utasítások idevágó részeit. Ettől a munkától azonban sohasem óvnam a növendékeket. Aki tanítóvá akar lenni, annak nem szabad azt várnia, hogy tanárai tegyék azzá, nem szabad megelégednie annyival, hogy tanárai, tehát rajta kívül álló tényezők akarják a célt. Neki magának is akarnia, dolgoznia kell. Csak ilyen előkészítés mellett érzük el, hogy minden növendék résztvesz a munkában, hogy növendékeink majd tanítókorukban is érzik a tanításhoz való előkészület szükségességét. Akinek módjában volt (vagy van) működő fiatal tanítók munkáját megfigyelni, ellenőrizni, lehetetlen, hogy helyesnek ne találja ezt az eljárást.

Az elkészített részletes tervezet további sorsa az, hogy átnézi a gyakorlóiskolai tanító, a szaktanár és a pedagógia tanára. Mind-egyik megteszi rá a szükséges észrevételt, azután a tervezet visszajut készítőjéhez, aki annak idején el is tanítja a tételt. Osztályzatot nem írunk rá. Ha azonban a tervezet nagyon gyengén sikerült, a rajta lévő megjegyzések alapján átdolgozandó. Ez esetben az átdolgozott tervezet szerint történik a tanítás. Nálunk, Szegeden, hivatalos bíráló nincs. A tanítás után a próbatanító önbírálatot mond, azután a társak szólnak hozzá a tanításhoz részben önként, részben

felszólításra. A hozzászólásokra reflektál a próbatanító, majd — a szokott sorrendben — a tanárok mondják el megjegyzéseiket, összefoglalják a tanulságokat.

Minthogy három gyakorlóiskolánk van és így a növendékek három csoportban végezhetik tanítási gyakorlataikat, minden növendéknek már az órarendi órákon is több alkalma van a próbálkozásra. A próbatanítások számát emeli az is, hogy a második félévben a bírálati óra egyik felében egy harmadik próbatanítást bonyolítanak le. Fél óra alatt bíráljuk meg a lefolyt három tanítást. Végül: az V. évfolyam növendékei a második félévben egyhuzamban három napot töltenek a gyakorlóiskolában, s ezen idő alatt nemcsak a gyakorlóiskolai munka összefüggését figyelik, hanem a gyakorlóiskolai tanító előkészítésére készült vázlat alapján naponta 1—2 tanítást is végeznek.

Így folyik a gyakorlati kiképzés nálunk, a szegedi kir. kat. tanítóképzőben. Nem hallgathatom el azonban azt, hogy nekem a most általában szokásos eljárással szemben különvéleményem van. Azt tartom, hogy minden tanítási egység feldolgozásában minden növendéknek részt kell vennie a legutolsó mozzanatig, a tanításig. Véleményemmel nem állok egyedül. Brunovszky Rezső nagyjából ugyanazt vitatta már 1912-ben. — Ha azt akarjuk, hogy a növendék csakúgy részt vegyen minden munkában, amely a tanítóvá-képzés érdekében történik, a részletes tervezet elkészítése után még sok közös munka szükséges. A volt nagyvárad kir. kat. tanítóképzőnél úgy oldották meg a kérdést, hogy az elkészített tervezetet eredeti alakjában sokszorosítottuk annyi példányban, hogy a közös munkában résztvevő minden növendék és az illetékes tanárok mindegyike kap hasson egy-egy példányt. A maga példányát minden növendéknek meg kellett bírálnia, mert senki sem tudta, hogy a tervezet megbírálására a vezető tanár kit fog felszólítani a bírálati órán. (Ezeket az órákat nagyobb részben a tervezet megbírálására, tehát a tulajdonképpeni tanítás előkészítésére használtuk fel, s csak kevés időt szántunk a lefolyt tanítás felett való diskurzusra.) A tervezet bírálására önként is jelentkezhetett bárki. Hozzászolt a gyakorlóiskolai tanító és a szaktanár is, a pedagógia tanára aztán összefoglalta a bírálatok eredményét. A szükséges megjegyzéseket, változtatásokat minden növendék rávezette a maga példányára, s attól kezdve a saját tervezetének tekintve azt, *mindenki készült a tanításra*. Hogy ki tanítja a tételt, azt csak a tanítás napján, reggel 8 órakor tudta meg az illető. Éppen azért mindenki el is készült rá, éppen úgy, mint bármelyik tárgyból a felelésre elkészült. Még a tanításhoz szükséges eszközök összeszedése is az osztály (csoport) közös feladata volt.

A lefolyt tanítás bírálatát ma is röviden intézném el. Úgy érzem, hogy ezt a gyakorlóiskolai tanító és a pedagógia tanára intézhetnék el legtermészetesebben, úgy, ahogy bármely tárgyból a feleletet a szaktanár bírálja el. A közmondás is azt tartja: inkább százszor kérdezni, mint egyszer hibázni. A hosszadalmas előkészítő munka bizony két hétig tartana a főntebb vázolt eljárás szerint, de sokkal

jobb eredményeket, jobb tanításokat hozna. Nem megvetendő nyereség az sem, hogy minden tanítónövendéknek a kezében maradjon 100—150 jól átdolgozott tanítási tervezet (a tanítás eredményét is rávezetjük), egész gyűjtemény, mely megkímélné az álláshoz jutó lelkes fiatal tanítót sok tapogatódzástól, tépelődéstől, küzdelemtől. Ezek a tervezetek többet érnek bármely „mintatanítások gyűjteményé”-nél, mert a magunk lelkén szűrtük keresztül, mindegyikben van valami a mi lelkünkéből.

Szinte hallom az ellenvetést: „a gyakorlati kiképzés ilyen merderben nagyon lekötí, megterheli a növendéket”. Ezzel szemben azt gondolom, hogy a tanítónak mégis csak tanítania kell elsősorban. Ez magával hozza azt, hogy a gyakorlati kiképzésnek nagyobb szerep jusson a tanítónak képzés munkájában. A jó tanító munkája művészi teljesítmény, de — mint minden művészetben, — ebben is vannak bizonyos mesterségszerű elemek, fogások, melyeket szemlélés, gyakorlás útján kell elsajátítani. Nemzedékek sorsa, sőt a nemzet jövője függ attól, hogy az életbe kikerülő ifjú tanító hogyan tud nevelni, tanítani. Ezt kell jól megtanulnia. Nagy, igen nagy szükség van tárgyi ismeretekre, szaktudásra, hogy legyen miből merítenie, mikor másoknak tudást akar adni, de tanítónak is kell őt képeznünk.

Úgy érzem, tanítóképzésünk sokkal eredményesebb volna, ha minden tanítási egység feldolgozásában cselekvően venne részt. A ma dívó rendszer mellett a gyakorlati kiképzés mostoha elbánásban részesülő tárgy a tanítóképzőben. Erre óránként legföljebb kettő (hivatalos bíráló kijelölése esetén talán négy) növendék készül, holott a többi tárgyakkal minden növendéknek, minden órára készen kell lennie.

Szeged.

Vadász Zoltán.

I R O D A L O M.

Fináczy Ernő: *Neveléstudományok a XIX. században.* Budapest, 1934. A Magyar Tudományos Akadémia kiadása. N. 8-r. IV+179 l. Ára 4 pengő.

Fináczy Ernő a magyar neveléstudományok és általában tudományos életünknek egyik legnagyobb értéke. Gondolkodása, értékelése, irodalmi munkássága az utolsó évtizedek pedagógiai gondolkodására, sokszor alkotásaira is irányítólag hatottak. Az ő komoly szava, írásai, óvatos és mégis biztos ítéletei szereztek Magyarországon tekintélyt az elméleti pedagógiának, tanárnemzedékeket nevelt és híveket szerzett a neveléstudománynak. Tudománya magaslatán járó tudós, de nagyszerű nevelő munkát fejtett ki mint tanár is, aki a kötelességteljesítésnek mintaképe volt, akinek előadásai a templomi áhitatosság jellegét viselték magukon. Gyönyörködtettek mély gondolataikkal, magasan szárnyaló stílusukkal. Mint a neveléstudományok tanára szép példáját nyújtotta saját életével, cselekedeteivel a mintaképül szolgálható tanárnak. A tanítóképző-intézeti tanárképzéssel kezdettől fogva a legszorosabb összeköttetésben volt. Tanára volt minden

Apponyi-kollégiumot végzett tanárnak, hosszú időn át elnöke volt az Országos Tanítóképző-intézeti Tanárvizsgáló Bizottságnak. A tanítóképzés céljait, érdekeit és munkáját mindenkor megértéssel és méltánnyal ítélte meg. Egyesületünknek régóta tiszteletbeli tagja. Mikor négy évvel ezelőtt 70-ik születésnapját ünnepelte, az egész magyar tudományos világ hódolt élete és munkássága előtt. Különösen nagyértékűek a neveléstörténeti művei: Az ókori nevelés története (1906), A középkori nevelés története (1914), A renaissance-kori nevelés története (1919) és Az újkori nevelés története (1927). Ezekhez csatlakozik a most megjelent kötet: Nevelésemleketek a XIX. században.

Valamikor sokat beszélgettünk arról, hogy az egyes kötetek közül melyik tetszik legjobban. A klasszika-filológusok az ókori neveléstörténetért, a történettudók a középkori vagy a renaissance-kori történetért lelkesedtek. Egy bizonyos, hogy mindegyik gondosan összeválogatott anyagot tartalmaz, világos, áttekinthető elrendezésben, pontosan találó megítélésben és nemesveretű mondatokban. Mindegyiknél nehezebb volt megírni ezt az új kötetet. A XIX. század gondolkozása igen sokirányú. Mindegyik iránynak sok munkása, követője volt. Az egyes nevelési gondolkodók közös hatása sokszor új irányok eredőjévé vált. Az volt tehát Fináczy Ernő egyik feladata, hogy megállapítsa, mikor kezdődött a neveléstudományokban az az idő, melyet általában a XIX. századnak nevezünk. A másik feladata az volt, hogy kiválogassa mindazokat, akik új irányokat mutattak és azokat a követőket, akiknek működése lényeges hatással volt az egyes irányok fejlődésére. Mindakét feladatának mesteri módon felelt meg. Az egyes pedagógiai gondolkodók filozófiájából indul ki. Úgy látja, hogy a nevelési formák csoportosítására és áttekintésére a legbiztosabb alapot a filozófiai rendszerhez való tartozásuk adja. Ez bizonyos, mert a nevelési eszmék nem önmaguktól keletkeznek, hanem azok a világszemléletből, mint szilárd bázisból indulnak ki. Ezért van külön-külön pedagógiai felfogása és gondolkodása a kantianizmusnak, realizmusnak, pozitívizmusnak és a naturalizmusnak. Az utóbbi időben ehhez még a szocializmus és nacionalizmus adtak új pedagógiai elveket és elgondolásokat.

Fináczy könyve öt nagy fejezetre oszlik. Az *első* fejezetben Kant nevelési eszméiből indul ki, melyek bár a nagy bölcselőnek csak lazán kapcsolt, nem rendszeres pedagógiai gondolatai, de amelyek a filozófiájával együtt megnyitói a XIX. század gondolkodásának. Ismerteti Kant gondolatait a nevelés céljáról, az értelmi és erkölcsi nevelésről, megvizsgálja etikájának és nevelési eszméinek összefüggését, Rousseau-nak Kantra gyakorolt hatását.

A *második* fejezetet a német idealizmusnak szenteli. *Fichte* korjelző hatással volt a nevelői gondolkodás alakulására. Az abszolút Én bölcselőjének nevelési alapelve az akarat nevelése és az aktivizmus, a nemzeti gondolat kiélezése. Ezek Fichtével lépnek erőteljesen a nevelési gondolatok élére. Nagyszerű fejezeteket szentel Fináczy a német nemzethez intézett beszéd, a nemzetnevelés és az Államtan pedagógiai gondolatainak ismertetésére. Ismerteti *Schleiermacher* nevelési gondolatait és elméletének mindenre kiterjedő analizisét adja. Foglalkozik *Hegel*-l és a hegeli gondolkodás alapján álló Rosenkranz Károly-féle Pedagógiai rendszerrel. Ezt a fejezetet Fröbel részletes vizsgálataival és elméletének értékelésével zárja le.

A *harmadik* fejezet *Herbart*-ról és követőiről szól. Nagyon nagy elmélyedéssel és szeretettel ír Herbart életéről, filozófiájáról. Pedagógiáját teljes részletességgel ismerteti, különösen kimerítően vizsgálva és értékelve a maig tartó rendkívüli erős hatását. Herbart követői közül Ziller, Stoy,

Waitz és Willmann kaptak egy-egy külön-külön is értékes szakaszt és bírálatot. Itt emlékezik meg igen szép tanulmány keretében Kármán-ról, az első igazi herbarti magyar pedagógusról és röviden ismerteti a XIX. századbeli magyar neveléstudományi irodalomnak Kármán fellépése előtti időre eső munkáit.

A *negyedik* fejezet a pesszimizmus pedagógiájáról szól. Schopenhauer-nak a nevelésről írt gondolatait vizsgálja, külön is szétboncolva a hit és a tudás viszonyáról írt gondolatait és a nevelés lehetőségéről való felfogását.

Az *ötödik* fejezet a pozitívizmus filozófiájának a nevelésre való hatásától szól. *Comte Ágost, Stuart Mill, Herbert Spencer, Alexander Bain* filozófiáját és pedagógiáját vetíti elének ez a fejezet. Befejezőül Olaszország nevelésügyének a XIX. században történt fejlődéséről ad képet. Röviden szól Mazzini, Gioberti, Lambruschini, Capponi, Tommaseo, Rosmini pedagógiájáról, az első egységes és általános oktatásügyi törvényről, a „Legge Casati”-ről. Azután az olasz pozitívizmus legkiválóbb pedagógusának, *Roberto Ardigó*-nak a pedagógiai gondolatait ismerteti, kiemelve értékeit és tévedéseit.

Az egész munkát jellemzi, hogy a források leggondosabb megválogatása után állandóan pontos idézeteket ad az ismertett gondolatokból és munkákból. És — dacára az elég sűrű idézetnek — az egész könyv mégis egységes, mert egybefogja a szerző világos, szemléletes előadása, logikus gondolatmenete, nobilis, pontosan találó, de sehol nem gúnyolódó vagy lekecsinylő bírálatra. Maga Fináczy a herbarti iskola nemes képviselője, de lelke finomságától távol áll, hogy akkor, amikor ismertető történetet ír, saját elveinek szempontjából mondjon éles bírálatot.

Kant mondja: „man kann dem höchsten Wesen nicht anders gefällig werden, als dadurch, dass man ein besserer Mensch werde”. Fináczy egész élete és működése, mint embernek és mint tudósnek egyaránt, e kanti posztulátum betöltése. „A Gondviselés megengedte, hogy a neveléstörténetnek e legnagyobb magyar bűvára, klasszikus művét ebben az ötödik kötetben befejezhesse” (Kornis). A magyar pedagógusok és a pedagógiával foglalkozók pedig hálásak lehetnek Fináczy Ernőnek, hogy korával és betegségével egyaránt küzdve, mégis megajándékozta nemzetét e könyvvel.

Kiss József.

Bálint Sándor: *Néprajz és nevelés.* Szeged, 1934. Prometheus-nyomda.

E munka egy előadást és egy tanulmányt tartalmaz. Az előadás a néprajz népiskolai hivatásával és gyakorlati lehetőségeivel foglalkozik, a tanulmány pedig a mai középiskola és a modern élet bírálatából, továbbá a néprajz alkalmazásából kiindulva, új magyar középiskolának szükségesszerűségét igyekszik igazolni.

„A mai magyarságnak — írja többek között a szerző az Előszóban — legsúlyosabb problémája az, hogy a jelen sokféle válságán át tudja-e menteni a maga szellemi lényegét a jövőndöbe. Meggyőződése, hogy ez csak népi kultúránk szigorú számbavételével és készséges átélésével lehetséges. Ennek a szellemnek természetesen az iskolát kell elsősorban áthatnia. Legalább az eljövendő magyarság legyen méltóbb, mint mi vagyunk.”

A könyvnek a néprajz és népiskola kínálkozó kapcsolatát tárgyaló első része három kérdésnek a fejtegetésével foglalkozik, nevezetesen, hogy a néprajzi érdeklődés miben lehet a tanító hasznára, mit tehet a tanító a néprajz érdekében, továbbá hogy milyen új áramlást hozna a néprajzi szellem a népiskola életébe és munkájába.

E kérdések fejtegetéseinek során először is azokra a fontos feladatokra mutat rá az író, amelyek a néprajzi adatok összegyűjtésével kapcsolatban a néptanítóra hárulnak. Azt az igen jelentős munkát, mely a népelket és népéletet a maga szerves egészében és összes vonatkozásaiban meg akarja ismerni, a legnagyobb ügybuzgósággal sem tudja a rövid időre odavetődő céhbeli etnografus úgy elvégezni, mint a tanító, aki úgyszólván egész életét ugyanabban a faluban és ugyanaközött a nép között éli le és nap-nap után megfigyelheti a nép családi életét, lakását, táplálkozását, foglalkozását, munkáját, ünnepeit, vallásosságát, művészi ösztöneit, erényeit és hibáit egyaránt.

A néptanítónak azonban a néprajz művelésébe való belekapcsolódása nemcsak a tudomány szempontjából fontos, hanem az szorosan hozzátartozik az ő nevelői hivatásához is. A tanítónak feltétlenül ismernie kell tanítványai környezetét és azokat a körülményeket, amelyek a gyermek lelkére hatással vannak. Ennek a megfontolásnak alapján kapott a szülőföldismertetés önálló helyet a tanítóképzők új földrajzi tantervében is. A családi és iskolai nevelés harmónikus munkáját csak a néprajzi adatoknak megfelelő ismerete biztosíthatja kellőképpen. De érvényesülnie kell a néprajzi szempontnak az oktatásban is és döntő jelentősége van ezeknek az ismereteknek az iskolán kívüli népművelésben is. „És főképpen azért van szükség arra, hogy népünk régi kultúráját a pusztulástól megmentsük — zárja be fejtegetését Bálint Sándor, — mert új légáramlást hozna az iskolába, később társadalmunk meghasonlottságába is. És itt látjuk a magyar néptanító áldott misszióját. Ő általa mintázhatja meg a XX. század minden magyarja népünknek nagy erényeit: az istenélményt és a munkát, a lélek rendjét és a belőle fakadó felelősségtudatot, továbbá azt az egyszerűséget, amely mindíg a lényegét tekinti.”

A könyv második része a néprajznak a középfokú iskoláinkban való tanításával foglalkozik. Amint arra az író is rámutat e tárgynak a középfokú iskolákba való bevezetését Hermann Antal, Solymossy Sándor, Imre Sándor, Riedl Frigyes és Becker Vendel is már sürgették.

Szerző fejtegetéseiben az iskola mai munkájának rövid történeti áttekintése és bizonyos elvi kritikája után arra a megállapodásra jut, hogy a néprajznak a mai tantervbe külön álló tárgyként való beillesztése nem lenne helyes már a tanterv túlszűfolttsága miatt sem. De egyébként is az önelvű néprajz még annyira fiatal és forrongó tudomány, hogy hazánkban alig művelik. Éppen ezért a tudományos feldolgozása is még nagyon hiányos. Ő a néprajzot, illetőleg a magyar népi kultúra ismeretét az általa elképzelt új tanterv alapvetésének tekinti, „amelyen a középiskola egész tanulmányi rendszere fölépül, amelyből szelleme táplálkozik”. Ezt az elgondolást — szerinte — a historizmus, a konvenció és a népi élmény parancsa már eleve biztosítja.

Erre az igen aktuális problémával foglalkozó munkára ezúton is felhívom kartársaim szíves figyelmét.

Budapest.

Barabás Tibor.

Tiboldi József: Népdalok. I. kötet.

Ezen a címen most jelent meg Tiboldi Józsefnek szép formában kiállított kötete, mely a szerzőnek száz népdalát tartalmazza. Petőfi Sándor, Endrődi Sándor, Vályi Nagy Géza, Baja Mihály, Havas István, Erdődy Elek s több kiváló költőnk versére szerzett hangulatos dalok, tűzes, pattogó csárdások, székelői dalok, góbé-dalok, tavaszi napsütést és vidámságot sugárzó gyermekdalok vannak a kötetben. Dalkultúránk szempontjából nye-

reségnek tartjuk e dalokat, melyek Rózsavölgyi és Társa bizományaiban jelentek meg Budapesten. — Ára 4 P. Megrendelhető a szerzőnél is, Pest-szenterzsébeten, Vas Gereben-utca 11. és minden könyvkereskedésben.

Korányi Szevér: *Természettani és mennyiségtani műszótár, szövelemző magyarázatokkal.* Kőszeg, 1934. N. 8-r. 80 l. Megrendelhető Korányi Szevér bencés tanárnál, Kőszegen. Ára 80 fillér.

Okos könyvecske, összeállítja benne a szerző a természettan és mennyiségtan összes idegen szavainak szótani, helyesebben származastani magyarázatát, utalva mindenütt szakjelentésére is. Minden természettan és mennyiségtan tanár örömmel fogadhatja ezeket a magyarázatokat, mert a kifejezések jelentésének és keletkezésének mintegy a történeti adatait tárják elénk.

Kiss József.

Veress István dr.: *Tanár és tanítvány a tanítóképző-intézetben.* Előadás tanári módszeres értekezleten, 1934. február 26. — *Selbstbeteiligung der Schüler in den ungarischen Seminaren.* Sonderabdruck aus dem Juniheft 1934. der „Schweizer Erziehungs-Rundschau“.

A kis füzet különböző célok szolgálatában áll. Az első tanári módszeres értekezlet keretében foglalkozik azzal az igen nagy jelentőségű problémával, hogyan alakítható ki a tanítóképző-intézetben tanár és tanítvány között az a bizalmas, bensőséges, meleg viszony, mely egyrészt a tanár részéről szeretetet, melegséget, az ifjúság megismerését és megértését, másrészt a tanuló részéről a hála, szeretet, ragaszkodás, a tanár erkölcsi személyiségének és tudásának fokozottabb tiszteletét jelenti. A kérdés megvilágításában vezető gondolat a cél szem előtt tartása, mely a tanítóképző-intézeti tanárt felelősségteljes munkájában állandóan irányítja: a jövő tanítója előtt példa legyen az a bánásmód, amelyet a képzőben lát, ez alakítja ki legkövetlenebbül azt a bánásmódot, amelyet majd saját iskolájában meghonosít. Amikor a szerző tanár és tanítvány viszonyáról beszél, állandóan hangoztatja ennek a viszonynak továbbépítését a tanító és tanítvány viszonyában. Az a bánásmód, amelyben a tanítóképző-intézet ifjúsága részesül, nemcsak a fiatalság kis csoportjának életében nagy jelentőségű, hanem növedékein keresztül az egész magyar ifjúságot érdeklő komoly kérdés. Szerző a jó viszony kialakulásának feltételeit az értelmi és érzelmi nevelés szempontjából vizsgálja; sokoldalúan és áttekinthetően foglalja össze azokat az eljárásokat, melyeket munkánk végzése közben mindnyájan megvalósítani igyekszünk. Ha világosan látjuk is magunk előtt a célt s az elérésére vezető eszközöket, jó szolgálatot tesz az, aki összefoglalva, szempontok szerint elrendezve ismételt felhívja figyelmünket a kérdés nagy jelentőségére, mert ezzel nevelői munkánk tudatosságát mélyíti.

A másik füzet rövid, áttekinthető képet akar adni a külföldi olvasóknak a magyar tanítóképző-intézetekben folyó munkáról. A tanítóképző-intézetek jelenlegi tanulmányi rendjének objektív ismertetésével szemlélteti, hogy az egész tanítóképzés nevelő és tanító eljárásában hogyan érvényesül az öntevékenység elve. Aki a rövidre szabott kis ismertetést áttanulmányozza, betekintést nyer a magyar tanítóképző-intézetekben folyó komoly, öntudatos és a modern pedagógiai elvek alkalmazásában a kor követelményeinek megfelelő, céltudatos munkáról. Örömmel köszöntünk minden ilyen törekvést, mely hivatva van a külföld előtt bebizonyítani a magyar munka értékét.

Budapest.

Szántó Lenke.

Barankay Lajos dr.: *A szaknevelés elméletének alakulása.* (Az általános és hivatásszerű nevelés gondolatának küzdelme.) Budapest. A Szent István Társulat bizománya. 212 oldal.

Minden szakiskolának egyaránt fontos kérdése a szakképzés és az általános képzés megfelelő viszonyának megállapítása. A tanítóképzőben ez még inkább jelentős, mert a tanítónál a közműveltség megadása maga is a hivatásszerű képzés anyagát szolgálja. És itt a testi, erkölcsi, értelmi műveltségre egyaránt gondolnunk kell. De vajjon van-e a hivatásszerű műveltségnek személyiségalkító hatalma, nevelőereje, vagy pedig nevelési eszményekért a szaknevelésnek is az általános — szóval minden szakképzettség fölött álló — műveltséghez kell-e fordulnia? E kérdés eldöntése céljából vívott régi és új viták, harcok áttekintő képét és ezzel az ügy mai állását akarja a szerző a szemünk elé vetíteni.

A Bevezetés problémája: „A szaknevelés mint gyakorlati cél és mint elmélet”. Ebben a szerző élesen körülhatárolja a fogalmat és megállapítja, hogy bár az angolok, olaszok, franciák erősen kiépítették szaknevelési rendszereiket, mégis önálló elméletet, tudatosan elvi alapon álló kiépítést csak a németeknél találunk. Épen ezért a kérdés tudományos szakirodalma is majdnem tisztán német.

A továbbiakban Barankay kimutatja, hogy a munka erkölcsi megbecsülése a szaknevelés elméletének a sarkpontja. A második fejezetben a hivatásszerű nevelés fejlődési irányait tárja szemünk elé. Fichte, Schleiermacher, Natorp, Rein, Förster, Paulsen, Habermas, Lietz, Stadler, Kerschsteiner, Dewey, Gaudig, Giese és még más jelentős pedagógusok felfogását ismerteti a szerző és a régebbi nagy pedagógusokkal kapcsolatos kijelentésekről sem feledkezik meg. Így sikerül kimutatnia, hogy az általános nevelés irányának eszményisége és a szaknevelés hivatásszerűsége egymás sérelme nélkül összevonhatók. A világháború s az azt követő változások idők a nemzeti nevelés erőteljesebb hangsúlyozására vezettek mindenütt, s ehhez az általános nevelés eszménye kevéssé tud hozzásimulni, mint a hivatásszerűé. A munkaoktatás, munkaközösségre való nevelés ma mindenütt hangoztatott jelszavai a szaknevelési gondolat elterjedésének a jelei.

Aki a munkára, hivatásra való nevelés, a munka iskolája, a cselekvés pedagógiája iránt érdeklődik, annak el kell olvasnia Barankay könyvét. Minden sorát elméleti megalapozás, filozófiai gondolkodás, olvasottság, magasfokú világnézeti felfogás jellemzi. Kimutatja — noha nem hangoztatja — hogy a szaknevelésnek is a jellemképzés, a lélek erőinek kifejlesztése, az összhangzatos, egész emberré való nevelés gondolata a tengelye. A bő irodalmi vonatkozások mindenütt alaposak, néhány magyar mű is szerepel. Úgy látszik, hogy csak a nagyobb, összefogó munkára támaszkodik s a folyóiratokban elszórt tanulmányokat kevésbé veszi figyelembe. Általában nemcsak pedagógus, különösen szakképzéssel foglalkozó tanár, tanító, tanárjelölt forgathatja nagy haszonnal e munkát, hanem mindenki, akit a nevelés problémái érdekelnek.

Budapest.

Éber Rezső.

Ilyefalvi I. Lajos dr.: *A székesfőváros multja és jelene grafikus ábrázolásban.* Budapest székesfőváros egyesítésének hatvanadik évfordulója alkalmából kiadta Budapest székesfőváros statisztikai hivatala. Nyomatott Budapest székesfőváros házinyomdájában. 202 lap. Ára 30 P.

Külső kiállításban is impozáns, remekbekészült, s belső tartalomban is gazdag értékeket feltáró grafikus munkával lepte meg fenti címen a nagy-

közönséget Budapest székesfőváros statisztikai hivatala Buda, Óbuda és Pest testvéri frigyének hatvan éves jubileuma alkalmával.

„A hatvanadik mérőöldmutatónál — adja meg a könyv célkitűzését a Bevezetőben Illyefalvi I. Lajos dr. — a székesfővárosi statisztikai hivatal visszatekint arra a nagy útra, melyet Budapest 1873. november 18-a óta tett meg és megkísérli, hogy a történelmi fejleményekből tanulságot merítsen a jövőre nézve. Ebből a célból kétszáz színes, grafikus képből megrajzolja a székesfőváros fejlődésének irányvonalát, s bemutatja a teljesítménynek nagyszerű eredményeit, hatvan esztendő igyekezetének, szorgalmának, becsületes polgári munkájának gyümölcseit. Budapest multját és jelenét tükrözik vissza ezek a grafikus ábrázolások, hogy megőrökötsék az elmúlt 60 év küzdelmes történetét a kortársak s az eljövendő utódok számára.”

Az országok, városok népességi, gazdasági és társadalmi fejlődését legkézzelfoghatóbban a statisztikai adatok feltárásával szemléltethetjük. Ezen az alapon készült ez a munka is, amelynek azonban épen az a legfőbb értéke, hogy rideg statisztikai táblázatok helyett a laikus közönség által is könnyen áttekinthető, pompás színezésű grafikus ábrázolásokban mutatja be fővárosunk anyagi és szellemi művelődésének hatalmas lendületű fejlődését. A könyvnek másik főértéke, hogy rajzai nemcsak a népszerűsítés, hanem a tudományos kutatás érdekeit is kellőképpen szolgálják.

A grafikus ábrázolási formák közül legkedveltebb a könyvben a térkép. A statisztikai adatok térbeli eloszlásának feltüntetésére ugyanis gyakran van szükség, s ezeknek szemléltetése a tulajdonképeni kartogramokon történik, amelyeken a viszonyok alakulását a területi egységeknek különböző árnyalatú színezése mutatja. Egyébként a szerző nem köti magát meghatározott ábrázolási formákhoz, hanem mindenkor azt a technikai módot választja, amelyik a szóbanforgó adatok szemléltetése szempontjából a legalkalmasabb. A grafikonok legtöbbje oszlop-, kör- és vonaldiagrammák módszerével készült, de szükség szerint használatba vettek a logaritmikus skálán történő ábrázolások is. Vannak továbbá olyan rajzok is, amelyeken a térbeli formák szemléltetésére is alkalmas rétegvonalas módszer nyert alkalmazást.

A Bevezetőből megtudjuk, hogy a rajzokhoz szükséges forrásanyag legnagyobb része a statisztikai hivatal saját adatgyűjteményéből került ki, amely sok tekintetben hiánytalan és felöleli az egész hatvanéves időszakot. Megemlítésre méltó továbbá az is, hogy egyes tárgyköröknél a statisztikai hivatal különleges feldolgozásokat is hajtott végre a grafikus ábrázolás érdekében. Ilyenek pl. a népmozgalmi eredmények feldolgozása kisebb területi egységek szerint, az iparosok, kereskedők, orvosok és telefonelőfizetők alkerületenként részletezett adatai, a vásárcsarnokba behozott áruk származási helyének vizsgálata vármegyék szerint stb.

Az illusztris jubileumi mű a különböző tárgyköröknek megfelelően a legspeciálisabb szempontokra is kiterjedő tizennégy fejezetben tárja elénk Budapest népességi, gazdasági, kulturális és szociális életének multját és jelenét.

Az első fejezet az épületviszonyokkal foglalkozik. Ez a 20 lapra terjedő rész először is az épületek számának alakulását mutatja be 1720-tól 1930-ig, az épületek száma ezelőtt kétszáztíz esztendővel még a 2.000-et sem érte el, s ma már 26.000-nél tart, és ebből a lakóházak száma meghaladja a 23.000-et. A grafikon fekete vonalának menetéből megállapítható, hogy az épületek számának egyenletes emelkedését 1820 és 1830 között hirtelen ugrás, 1830 és 1855 között pedig szinte visszaesésszerű stagnálás szakította meg, hogy azután ismét lendületes emelkedést mutasson. A jobb

és balparti rész egyesülése óta lepergett 60 esztendő alatt mintegy megháromszorozódott fővárosunk épületeinek száma. A grafikonba berajzolt zöld és piros vonal külön feltünteti a budai és a pesti fejlődést is. Sőt egymás mellé sorakoztatott oszlopos grafikonok szemléltethetvé teszik az épületek, illetőleg lakóházak gyarapodását 1849-től 1930-ig kerületek szerint is.

A fejezet következő lapjai az épületeknek emeletmagasság, a tetőzet és falazat minősége, vízellátás, alapincézés, az építkezés éve, a szobák száma és lakottsága, a bérlemények száma, az évi bérjövedelem nagysága stb. szerinti megoszlását tünteti fel. A szóbanforgó adatok városrészenkénti eloszlásának szemléltetésére minden esetben külön kartogrammak szolgálnak. A területi eloszlást szemléltető térképek egyébként — ahol erre szükség nyílik — egyetlen fejezetből sem hiányoznak. E tárgykört a háztulajdon statisztikájának színes grafikonjai zárják be.

A második fejezet a lakásviszonyok adatait öleli fel 1880-tól 1930-ig. A lakások számának alakulását feltüntető grafikonokból megtudjuk, hogy egy félszázaddal ezelőtt alig volt Budapesten 70—75.000 rendes lakás, s 1930-ig ez a szám csaknem 250.000-re növekedett. A rendes lakások lakóinak száma pedig 350.000-ről közel 1.000.000-ra ugrott fel 50 év alatt.

Igen érdekesek ebben a fejezetben a rendes lakásoknak lakásnagyság, felszerelés (villany, gáz, vízvezeték, központi fűtés stb.), lakásfok, lakossűrűség stb. szerinti megoszlását feltüntető ábrák is. Ez a fejezet tájékoztatja továbbá az érdeklődőt a háztartások összetétele, a főbélő hitfelekezete, társadalmi állása, az őslakó és bevándorolt családfők száma, a gyermeklétszám, cseléd tartás, lakbérek különböző vonatkozású statisztikai adatai felől is.

A könyv harmadik fejezete az álló népesség adatait tárja elénk. Mindjárt az első lap grafikonjaiból kitűnik, hogy Budapestnek 1720-ban mintegy 12.000 lelket számláló lakossága csak 110 év múlva, azaz 1830-ban éri el a 100.000-et. Azután rohamosabb a fejlődés. 1870-ben már közel 300.000 lélek él a fővárosban, s az utolsó 60 év alatt pedig csaknem négyszereződik ez a szám. Ugyancsak az első lapon összehasonlító táblázatot is találunk, amelyik Budapest és néhány európai nagyváros népességének szaporodását tünteti fel oszlopos grafikonokban.

E fejezet a továbbiakban a népesség korviszonyainak, hitfelekezetei fejlődésének és megoszlásának, továbbá anyanyelvének, honosságának, származásának, nemének, családi állapotának, műveltségének stb. adatait dolgozza fel.

A népmozgalommal foglalkozó negyedik fejezet a házasságkötések és a felbomlott házasságok számának alakulását, a házassulók családi állapotát, korviszonyait, hitfelekezeti megoszlását, a születések alakulását, a házasságok termékenységet, valamint a halálozások számának alakulását tünteti fel. A halálozások statisztikájával foglalkozó rajzok 10 lapra terjedő részletességgel mutatják be a csecsemő- és gyermekhalandóságok, a fertőző megbetegedések és halálozások, gümőkór- és rákhalandóságok, az erőszakos halálesetek stb. adatainak hullámlását.

Az ötödik fejezet a főváros közegészségügyéről szól. Külön-külön grafikonok szemléltetik az orvosok és gyógyszerterek számának alakulását, Budapest közegészségügyi intézményeinek, kórházainak, tüdőbeteggondozóinak fontosabb adatait, valamint a fürdők forgalmát és látogatottságát. Ezek a rajzok is a főváros rohamos fejlődéséről tanúskodnak. Pl. 1880-ban csak 600 orvosa volt Budapestnek, 1931-ig azonban már 3500-ra növekedett ez a szám. 1874-ben csupán 30 gyógyszerár volt a fővárosban, 1931-ben

pedig már csaknem a 200-at is eléri a patikák száma. A közegészségügyi és bakteriológiai intézetben 1911-ben 10.000-en alul volt a vizsgálatok száma, 1931-ben viszont már meghaladta a 80.000-et.

A hatodik fejezet címe: Községi közigazgatás, községi háztartás és közbiztonság. Szemléltető ábrái a székesfőváros szolgálatában álló személyzetről, a törvényhatósági bizottsági tagválasztásokról, a város bevételeiről és kiadásairól, a vagyonmérleg alakulásáról, a tűzoltóságokról, tűzesetekről, a közbiztonságról, továbbá a m. kir. rendőrség budapesti főkapitányságának területi tagozódásáról adnak felvilágosítást.

A hetedik fejezet az adóügyekről (egyesadók, községi fogyasztási adó, forgalmi adó stb.) nyújt tájékoztatást.

A nyolcadik fejezet az építkezésekkel és közmunkákkal foglalkozik. Az első három lapon külön-külön térkép tárja elénk Budapest és környékének beépített területét 1873-ban, majd 1932-ben, továbbá az építési övezeteket szintén az 1932. évi állapotoknak megfelelően. E rész további grafikonjai és kartograminái az építkezések főbb adatait (engedélyek, új építkezések, lebontások, költségek, épített tulajdonosok stb.), továbbá a közmunkák, vízművek, köztisztasági hivatal, csatornázás, vízellátás, gázszolgáltatás, villamos áramellátás statisztikai adatait hozza nyilvánosságra.

A kilencedik, azaz az őstermelés, ipar és kereskedelem adatait szemléltető fejezetet Budapest mezőgazdasági viszonyainak (1932) térképe vezeti be. Majd rendre következnek az ipartestületeknek (1888—1931) és a kiadott s visszaadott iparjogosítványoknak (1872—1932), a hitelbiztonság alakulásának, cégjegyzéseknek, cégtörléseknek, a gyáripár főbb csoportjainak grafikonjai. Négy külön térkép foglalkozik az élelmészeti ipar és kereskedelem, nyolc térkép pedig a gyáripari telepek területi eloszlásával. E tárgykör keretébe tartoznak még a részvénytársaságok, a vasutak és hajók áruforgalma, a főváros külkereskedelmi forgalma, a közraktárak, a vámmentes kikötő forgalma, az állatvásárok stb.

A tizedik fejezetben fővárosunk közlekedési viszonyaival ismerkedünk meg. A fejezet elején itt is két összehasonlító térképet találunk, amelyek Budapest közlekedési hálózatát tüntetik fel 1873-ban és 1932-ben. E fejezetnek egyébként az utcai közlekedés, járműforgalom, közúti vasutak, a villamos- és autóbuszvonalak menetsűrűsége, a hegyipálya, fogaskerekű, a Hév., a pályaudvarok, postahivatalok, légiforgalmi vonalak, dunai forgalom, közlekedési balesetek, útlevelek, idegenforgalom, távbeszélő és rádió statisztikai adatainak a megismertetése a feladata. Hogy a közlekedés terén is mily rohamos fejlődést mutat a főváros az utóbbi 60 év alatt, elég lesz egy példával illusztrálnom. A közúti vasutak pályahossza, amely 1873-ban alig haladta meg a 23 km-t, 1931-ig 180 km-re növekedett, az évenként szállított utasok száma pedig 8 és fél millióról 1918-ig csaknem 400 millióra szökkent. (Ez a szám a háború utáni években nagy ingadozást mutat, amennyiben 1923—24-ben csaknem 200 millióra szállt alá, 1928-ban megint felemelkedett 300 millió fölé, de azóta ismét leszálló irányzatot mutatva, 250 millió körül mozog.)

A hitelviszonyokról szóló tizenegyedik fejezet grafikonjai a főváros bankjainak, hitelintézeteinek, az értéktőzsdének, a biztosító intézeteknek és a kezizálogkölcsonüzleteknek fontosabb statisztikai adatait mutatják be.

A közélelmész és árak című tizenkettedik fejezetnek lapjait a közvágóhidak és húsfogyasztás, a közélelmészeti intézmények és élelmiszer-fogyasztás, továbbá a tejfelhozatal, a vásárcsarnokok és élelmipiacok, valamint a nagykereskedelmi áraknak és az összefoglaló árindexeknek grafikonjai töltik be.

A tizenharmadik fejezet fővárosunk közoktatásának, közművelődésének és egyházi életének képét tárja elénk. Az itt felsorakoztatott grafikonok és térképek azt igazolják, hogy Budapest kulturális fejlődése is mér-földjáró csizmákkal haladt előre az utolsó 60 év alatt. A fejezet első lapjai az iskolák fejlődését szemléltetik. Az 1874/75. iskolai évtől a kisded-óvók száma 18-ról 112-re, a népiskolák száma 115-ről 299-re, a középiskolák száma pedig 9-ről 47-re szaporodott.

A szakiskolák táblázatában a tanító-, tanítónő- és óvónőképző-intézetekkel kapcsolatban készített grafikonok csupán a tanulók létszámának adatait tüntetik fel az 1894/95. isk. évtől kezdődően. A tanítóképzők tanulóinak létszáma kisebb hullámzásokkal állandóan 250 fő körül mozog. Annál nagyobb kilengéseket mutatnak azonban a leánynövendékek létszámát jelző vonalak. A budapesti tanítóképző-intézeteknek az 1894/95. isk. évben kereken 500 növendéke volt. Ez a létszám az 1904/05. isk. évig 1000-ig emelkedik, de a következő 10 év alatt ismét visszaesik 750-re; 1914-től megint emelkedik a tanítónőjelöltek száma, de 1924-ig csak alig észrevehetően, majd innen kezdve 1931-ig hirtelen ugrással 1700-ra szökken. Az óvónőképzők létszámvonala hasonló menetet mutat, vagyis 1894-től 1904-ig a 200-on aluli létszám csaknem 300-ig emelkedik, 1904-től 1914-ig hirtelen eséssel 60-ra süllyed, a következő 10 évben stagnál, majd ismét rohamos emelkedést mutat. Az 1931/32. isk. évi létszám azonban közel 100 fővel még mindig alatta marad az 1904. évi maximumnak.*

A továbbiakban külön-külön lap foglalkozik az egyetemek és főiskolák statisztikájával, a leánytanulók és női tanerők számának alakulásával, valamint a községi iskolák fejlődésével. A különböző iskolatípusok területi elosztását 8 térkép mutatja be.

Budapest közművelődésével kapcsolatban a fontosabb múzeumok látogatottságáról, a fontosabb könyvtárak forgalmáról, az újság- és könyvtermelésről, a székesfővárosi iskolán kívüli népművelési bizottság működéséről és az állatkert látogatottságáról készültek grafikonok. Az egyházközsegek statisztikai adatait 4 térképen szemlélteti a szerző.

A szociális viszonyokkal foglalkozó tizennegyedik fejezet a különféle fizetésekkel, munkabérekkel, a magánalkalmazottak kereseti viszonyainak, a háztartási számadásoknak, a munkaközvetítésnek, a munkanélküliségnek a munkaviszályoknak, az OTI bpesti kerületi pénztárának, a közjótékony-ságnak, továbbá a székesfőváros szociális intézményeinek főbb adatait állítja össze.

A könyvet Budapest területi felosztásának tájékoztató térképe zárja be.

Illyefalvi I. Lajos dr. jubileumi kötete minden tekintetben a legszebbet és a legjobbat nyújtja. A mű grafikus ábrái pontos szerkesztésükkel, élénk, izléses színezésükkel és egyszerű nyomásukkal annyira tökéletesek, hogy ennél szebb munkát a külföldi irodalomban sem találunk. A papiros kifogástalan, a betűk szépek és könnyen olvashatók. E munka méltatásakor valóban elmondhatjuk, hogy az embernek már az is öröme szolgál, ha a kezébe veheti és végig lapozhatja. Különös érdeme még a könyvnek, hogy a kísérő szöveget nemcsak magyar, hanem német nyelven is közli a szerző.

Amidőn ezt a nagyszabású, gyönyörű és értékekben páratlanul gazdag munkát kartársaim szíves figyelmébe ajánlom, még csupán Illyefalvi I. Lajos dr. záró szavait kívánom idézni, amelyekkel ezt az ünnepi kiadványt

* Az 1934/35. isk. évben a budapesti tanítóképzőkben 253, a tanítónőképzőkben 1739, az óvónőképzőkben pedig 293 a tanulók létszáma. B. T.

útjára bocsátotta. „...Mutassa meg országnak-világnak, külföldnek és csüggedő magyarnak egyaránt azt a hatalmas népességi, gazdasági és kulturális értéket, melyet a székesfőváros a nemzet életében betölt. Legyen hathatós bizonyíték abban a küzdelemben, melyet értékeink megbecsüléséért és elismeréséért folytatunk. Legyen a dicső mult szemléltető bemutatásával bátorítója és lelkesítője mindazoknak, akik a mai nehéz viszonyok között már-már csöggeden néznek a jövő kifürkészhetetlen útjai felé.”

Budapest.

Barabás Tibor.

EGYESÜLETI ÉLET.

Taggyűlés. *Jegyzőkönyv*, mely felvétellett a T. I. T. O. Egyesületének, 1934. nov. 11-én, az I. ker. m. kir. áll. tanítóképző-intézetben megtartott taggyűléséről. Jelen vannak. Jaloveczky Péter elnökle mellett: Barabás Endre ny. c. főigazgató, Németh Sándor, Lakos M. Raymonda, Juhász Nyitó M. Alfonza (Esztergom), Ferenczi István, Tóth Antal dr., Szabó Béla, Szalatsy Richárd, Vincze Sándor, Szántó Lenke, Jaloveczkyné Czinkovszky Kornélia, dr. Krizsanecné Németh Edit, Váradi József, Frigyes József, Lux Gyula dr., Nagy Ferenc, Barabás Tibor, Bodor Antal dr. egy. m. tanár, Mesterházy Jenő, Mészáros Paula (Székesfehérvár), Erdélyi Olga.

Elnök szívből üdvözlí a megjelenteket és az ülést megnyitja. Felkéri Padányi-Frank Antal dr.-t, előadásának megtartására.

Padányi-Frank Antal dr.: „A szülőföld élete, mint a tanítóképzés egyetemes kérdése” címen előadást tartott. Előadásához hozzászóltak a következők.

Barabás Endre ny. c. főigazgató igazi örömmel hallgatta az előadást. Ő még működése idején megpróbálta a szülőföld-ismereti elveket a gyakorlatba átvinni. A szülőföld-ismeretet, a nép megértését, szeretetét nagyfóntosságúnak tartja; jelentősége nemcsak pedagógiai természetű. Megállapítja, hogy vannak tanítók, akik gyökértelenek, idegenek a magyar faluban, akik nem szeretik a népet, nem ismerik a falut. Hivatkozik több külföldi példára, ahol céltudatos munkával (kultúrkörök, kötelező utazás, gyűlések) nevelik a tanítót a falu és a nép számára.

Nagy Ferenc megemlíti, hogy a tanítóképzők tanárainak egy része már hosszú idők óta hangoztatja a külön tanyai tanítóképző gondolatát. Egyes tanítóképzők úgy igyekeznek megvalósítani a szülőföld megismertetésének és megszerettetésének eszméjét, hogy a földrajzoktatás keretén belül a növendékekkel szülőföld-tanulmányokat végeztenek, s ezeket füzetekben kerek teljességében feldolgoztatják.

Bodor Antal dr. egy. m. tanár felszólalásában örömmel állapítja meg, hogy a szülőföld és a falvak megismerését elősegítő mozgalom egyre szélesebb körűvé válik. A Magyar Társaság által Steinecker Ferenc dr. egy. tanár elnökle alatt nemrégén létesített Falukutató-Intézet egyik feladatául azt tűzte ki, hogy az e téren különböző irányban dolgozó intézmények közt munkaközösséget létesít, s a kutatók részére oly történelmi, statisztikai s más adatokat nyújt, amelyek a helyszínen meg nem szerezhetők. Ezt a célt szolgálják az Intézetnek decemberben megjelenő kiadványai, köztük a „Honismeret és falukutatás irodalmának repertórium”, amely 1600 tárggyú könyv és folyóiratban közölt cikk címét tartalmazza, a községek

betürendjében. A faluvizsgálat vezérfonala részletes kérdőpontokon kívül tájékoztatást nyújt a tekintetben, hogy a különféle adatok hol és hogyan szerezhetők meg. „Honismeret” c. kiadványa községleírásokat, módszertani és más szakcikkeket fog közölni; ismerteti a hazai és külföldi irodalmat, s a különböző irányban megindult honismertető és falukutató munka eredményeit. Mindezek bizonyára elősegítik a szülőföld tanítását, s ezért kívánatos az, hogy a tanítóképzők tanárai a Falukutató-Intézet által létesített munkaközösségben megfelelően vegyenek részt.

Németh Sándor c. igazgató szerint nem elegendő, ha csupán a földrajz tanára vállalja magára a szülőföld megismertetésének és megszerettetésének feladatát. Ezt a többi tárgyak tanárainak is vállalnia kell. Ő a maga részéről, mint a magyar nyelv tanára, dolgozatokat írat ebből a témakörből.

Mesterházy Jenő csak örvideni tud annak, hogy egyesületünk elnöke is a tanítóképzés egyik legfontosabb kérdésének a szülőföld-ismertetést tekinti és azzal pedagógiai munkája keretében oly mértékben foglalkozik, hogy eredményeit már is magunk előtt láthatjuk, a tanítónövendékek által készített szebbnél-szebb szülőföld-ismertetések révén. Előadó elnök őt is megemlíti azok között, akik munkálkodtak már évekkal ezelőtt a szülőföld és honismertetés kimélyítése körül. Kénytelen kijelenteni, hogy annak idején, mikor tanári pályára készült, sem ő, sem fiatal tanártársai semmiféle impulzust ilyenirányú munkásságra nem kaptak. Reméli, hogy a mai tanárképzés pótolja az ezirányú mulasztásokat is. Ő a Magyar Néprajzi Társaság kérdőíveit ismerte meg egy előadás alkalmával, amelyek ügyesen csoportosítva 122 kérdésben adtak szempontokat Magyarország ember- és néptani kutatásához. Mikor 1913-ban megkezdte tanári munkáját, ilyen kérdőíveket osztott ki IV. éves tanítványai között. Meglepetéssel látta, hogy milyen lelkesedéssel dolgozták azokat fel tanítványai, kikkel így az együttes munka a szülőföld és népének megismertetésén keresztül még fokozottabbá vált. Mikor végre a világháború után intézményesen is biztosították iskolafajtánkban a szülőföld-ismertetést, csak természetes, hogy még erőteljesebben ügykezett ezt a munkásságot folytatni. Ehhez a munkássághoz persze különösen kell a tanár részéről a szeretet és kedv. Ezt a szeretetet kívánná meg minden tanárban, nemcsak a földrajzszakosban és a pedagógusban, de minden egyes tárgy tanárában. Ha ez áthatna mindenkit, akkor lehetne olyan nagyszerű eredményeket elérni, amit, mint eszményi kívánságot, várnak a magyar tanítóképzőtől. Szeretné, ha aztán a földrajzot és történelmet tanító tanárok maguk is feldolgoznák iskolájuk községének és környékének az ismeretét. Olyant javasol, aminek közlönyünkben is már hangot adott kiskunfélegyházi kartársunk: Mezösi-Metzger; aki a tanácson kívül még jó példával jár elől, mert intézete két Értesítőjében már közre is adhatta munkája eredményeit. Azután, ha lehet, még a helyszíni látogatásokkal is érdeklődjünk tanítványaink szülőföldje iránt. Legalább az osztályfőnökök nézzék meg az öt év alatt, míg vezetik növendékeiket, otthonuk körében, ezzel is jelét adva annak, hogy igenis érdeklődünk nemcsak növendékünk, hanem rajta keresztül az otthon, szülőföld és népe iránt is.

Ferenczi István indítványozza, hogy tekintettel a szülőföld-ismeret pótolhatatlan értékeire, egyesületünk keresse meg a közoktatásügyi tanácsot, hogy a népiskola VII—VIII. osztályának elkészítendő tantervébe, továbbá a középfokú iskolák új tantervébe illessze be a szülőföld ismertetését is.

Lux Gyula dr. örömmel üdvözlí az egyesületnek azt a törekvését, hogy a tanítóképzést a túlságosan elméleti és túlságosan a tudást, az ismereteket hangúlyozó irányából a gyakorlati, a magyar nép, főleg az elhanyagolt

falusi nép igényeinek és szükségleteinek megfelelő irányba óhajtja terelni. A jelenlegi tanítóképzést azért tartja elhibázottnak, mert lehetővé teszi azt, hogy a tanító az oklevél megszerzése után kikapcsolódjék az önművelés kereteiből. A mai képesítési rendszer mellett a tanítót az oklevelek megszerzése után semmiféle rendszabály nem kötelezi a továbbképzésre. Az eredmény az, hogy nagyon kevés tanító tanul, képezi tovább magát. Az volna tehát a javaslata, hogy a kilátásba helyezett tanítóképzői reformnál vétessék fel az a kíváncsi, hogy tanítói oklevelet csak 2—3 évi gyakorlat után teendő vizsgálat sikeres letétele után kaphasson a tanító, amely idő alatt megszokhatja azt, hogyan lehet egyidőben tanítani és tanulni is; s a vizsgálat tárgyai között okvetlenül szerepeljen az önálló kutatáson nyugvó szülőföldismeret, működési helyének szülőföldismerete. A tanító a népet igazán csak akkor szeretheti meg, ha igazán ismeri. A néptanítónak nem magas tudományra, hanem néptudományra van szüksége.

A másik javaslata pedig az, hogy addig ne fogjunk a tanítóképzés reformjához, amíg a szomszédos államok tanítóképzését, alakját és tartalmát jól nem ismerjük. Barabás főigazgató felszólalásából láttuk, hogy akad ott is olyan dolog, amiből tanulhatunk.

Az előadó örömmel állapítja meg, hogy a szülőföld kérdése élénk visszhangot keltett. A felszólalások azt mutatják, hogy az értekezlet a szülőfölddel való beható foglalkozásban azt az égető kérdést látja, amellyel a tanítóképzést jobban beleágyazhatjuk a magyar népbe, a nemzeti öserőbe. Az a tény, hogy egyes felszólalók, külföldi példa alapján, rámutattak annak a szükségességére, hogy a végső képesítő-vizsgálat 2—3 évvel a tanítóképző-intézet elvégzése utáni időre essék és így érintették a tanítók továbbképzése kérdését is, szintén mutatja, hogy a szülőföld ügye alapvető kérdése a tanítóképzésnek. Bodor Antal dr. szavaira azt válaszolja, hogy az együtt-dolgozás érdekében hívtuk meg a Falukutató Intézet egyik képviselőjét. Megnyugvással állapítja meg, hogy az értekezlet ilyen gyakorlati irányban kívánja a tanítóképzés továbbfejlesztését. Nyilvánvaló, hogy növendékeinket behatóbban kell megismertetnünk azokkal a körülményekkel, helyzetekkel, nehézségekkel, amelyekkel majdan az életben találkozhatnak. Olyan lelkületű tanítókat kell nevelnünk, akik majdan a maguk működési helyén, az iskolán keresztül és az iskolán kívül, tudnak és akarnak is tenni a magyar nép anyagi és szellemi emelkedése érdekében.

Elnök megköszönte a jelenlevők őszinte érdeklődését és kitartását, az ülést bezárta. K. m. f. — *Jaloveczky Péter* s. k. elnök. — *Erdélyi Olga* s. k. titkár.

H Í R E K.

Névváltoztatás. Egyesületünk elnöke vezetéknévét belügyminiszteri engedéllyel *Padányi-Frank*-ra változtatta.

Halálozás. *Számord Ignác* tb. kanonok, az esztergomi Szent Anna-templom lelkésze 78 éves korában meghalt. Az elhunyt tb. kanonok, mint a volt esztergomi érseki óvónőképző igazgatója több tankönyvet is írt és tagja volt az országos katolikus tanügyi tanácsnak is.

Műsoros est az I. ker. áll. tanítóképző-intézetben. A budapesti I. ker. állami tanítóképző-intézet f. évi november hó 17-én az intézet tornatermében

a Tanítóképző-Intézeti Tanárok Háza javára nagysikerű műsoros estet rendezett, melyen nagyszámú közönség vett részt. Az est műsora a következő volt: 1. Jelenet Az ember tragédiájából. 2. Kertészné Lázár Irma énekelt. 3. Szavalókórus. 4. Zongorajáték. 5. Férfikar. 6. Tréfás táncok. — A műsort tánc követte. — A szépen sikerült ünnep a Tanárok Házára 400 P-t jövedelmezett.

Előadások az esztergomvidéki róm. kat. népnevelők egyesületének közgyűlésén. Az esztergomvidéki róm. kat. népnevelők egyesületének esztergomi köre *Szkalka Lajos* érs. tanítóképző-intézeti gyakorló-iskolai tanító, c. tanár elnöklete alatt november 14-én az esztergomi érseki tanítóképző-intézetben tartotta évi rendes közgyűlését. Elnöki megnyitót *Szkalka Lajos* mondott. Ugyancsak ő tartott mintatanítást énekből a III—VI. osztályban, a hangjegy utáni énektanítás bemutatására. *Árpássy Gyula* tanítóképző-intézeti tanár az elemi iskolai énektanítás pedagógiai jelentőségéről és anyagának kiválasztásáról, *Geyer Béla* tanítóképző-intézeti tanár pedig: *Milyen legyen az elemi iskolai dal zenei szempontból* címen tartott előadást. — Tanítóképző-intézeti tanároknak a tanítók továbbképzésében való értékes munkáját nagy örömmel látjuk és követésre méltónak találjuk.

Móricz Zsigmond a tanítóképző-intézetekben. Móricz Zsigmond, a ki-váló író az utolsó időben két ízben is megemlékezett egy-egy cikkben a tanítóképző-intézetekben tett látogatásáról.

Május hóban a budapesti VII. ker. áll. tanítónőképző-intézetben járt. A gyakorlóiskolai tanuló és a mai elemi iskolás gyermekek érdekelték. Egy délelőttiőt töltött közöttük az I—II. osztályban és a IV.-ben. *A gyermeknek ma jobb* címen kéthasábos tanulmányt írt a Pesti Naplóban erről a látogatásáról és az ott szerzett tapasztalatairól. Írásából néhány sort idézünk.

Az első és második osztály van együtt. Vegyes iskola: fiúk, leányok. Nincs szebb virágos kert, mint a gyermeksereg. Azok az édes kis bimbó arcocskák, hogy tudnak ragyogni. A szemek, mint harmatsöppek a bimbón s bennük Isten lelke fénylik. A gyermekek úgy virítottak, mint a virágzó cseresznyeliget. Suhogva állottak fel s ültek le s az egész terem halkan zúgott, mint a méhkas. Boldog, zavartalan tekintetek s fecsegő szájacskák. — Annyira lefoglalt az összbenyomás, hogy nem is tudnám elmondani, mi volt a tanítás. „Beszéd- és értelemgyakorlat” volt. Ezt még a faluban, ahol iskolába jártam, nem hallottuk, de pár év múlva, a kisdíák korban Debrecenben véletlenül egy elemiiskolai tanítónál laktam, ahol sokat hallgattam ezt a beszéd- és értelemgyakorlatot, ami úgy ment, hogy a tanító feltette a kérdést:

— Hány lába van a nyúlnek?

Arra az egész iskola vontatott, éneklő hangon egyszerre és szavalókórusok hangsúlyával kiáltotta:

— A nyúlnek négy lába van.

Soha senki külön, mindig együtt az egész osztály. — Most tűnt fel, hogy a kis gyerekek, akármiről beszélt a tanító, valami hallatlan érdeklődéssel figyeltek, s hol innen, hol onnan kiáltott bele egyik-másik gyerek és felelt. A tanító szemben áll az iskolával, mint egy válaszoló féllel s az iskola együtt felel, egyszer jobbról, egyszer balról, nem egy gyerek mondja meg a választ, hanem az osztály. Tehát valamennyi gyermek résztvesz a zsi-bongó vitában. Ez nem elég, a gyerekek repestek a vágytól, hogy külön és egyénileg is felelhessenek. Felugrálnak és nyújtják a kis kezecskéket,

az ujjacskákat és akire az a szerencse jut, hogy ő mondhatja meg, amit akar, az fénylő jelenséggé válik és örömmel mondja ki, ami a kis szívét nyomja. — No hiszen adott volna nekik az én tanítóm, ha ilyen vakmerők és szemtelenek lettek volna...

S hirtelen rájöttem egy nagy titokra, hol vált el a régi iskolától a mai: A pedagógia ma felszabadítja a gyermeket. Megadja neki a jogot és lehetőséget, hogy kitarja kicsiny lelkiségét és megmutassa a maga gondolatait. Velünk éppen az ellenkezőjét csinálták. Ma mégis jobb gyermek lenni, mint akkor volt. Legalább az iskolában jobb. A mai gyermeket egyéniséggé neveli az iskola — vonja le látogatásának végső következtetését az illusztris író.

A napokban újra tanítóképző-intézetben járt Móricz Zsigmond, a jászberényi áll. tanítóképző-intézetben. Erről a látogatásáról a Pesti Napló dec. 2-iki számában így ír.

A tanítóképezde gróf Klebelsberg Kunó utolsó hatalmas alkotása. Huszonkilenc ablakot olvastam meg a homlokzatán, hármastagozásban. A mező szélén álló putrik vannak vele szemben és a jász föld bokros, lombos téli képe. Eppen most rakják ki előtte kockakövekből az úttestet. Varrácskerítés, parkozott kör, valóságos kastély. A folyosók, a termek a mai építési technika legmagasabb követelményei szerint. Az egész intézet berendezése higiénia és kultúra követelése szerint a legtökéletesebb. Ebben a csatornázatlan városban saját vízvezeték, villanyvilágítás és termek és tanulószobák végtelen sora. Tizenkét munkaterem az ifjúság számára a tantermeken kívül és csak zongoraszoba kilenc. Díszterem és tornacsarnok, linoleummal behúzva, a legtökéletesebb felszerelés mindenütt. A folyosókon új s ötletes statisztikai s rendszerítő ismereteket nyújtó táblázatok a képeken kívül.

Amit anyagiakban egy iskolának adni lehet, ez itt ma mind együtt van.

S mégsem ez volt a legnagyobb szenzáció számomra, amit kaptam, hanem az, hogy az iskola tanárainak szellemében valami példátlan lelkes versenyző munkát találtam az egész vonalon.

Itt teljes mértékben életbelépett a pedagógia új módszere: hogy a növendékekkel saját, cselekvő, önálló és kutató munkát végeznek a tanárok. Végighallgattam például egy pedagógiai gyakorlattal foglalkozó órát. A fiúk az akarat nevelésének kérdésével foglalkoztak. Szakkönyveket olvastak hozzá és a tanár vezetésével, gyakran a tanárral vitába bocsátkozva boncolták a problémát. Álmélkodva láttam, hogy szinte teljesen megszűnt a régi feleltető, kikerdező és magoltató módszer. A diákok egészen egyéni gondolatokat adtak elő. Egy előadó valósággal szónoki beszédet mondott, melyet le lehetett volna gyorsírással írni és közölni, hogy az egész ország vegye tudomásul, mi a fiatal tanítónemzedék felfogása az akarat nevelése címén a nemzetnevelő kérdések körül. Egy másik fiú nem volt meggyőzve, ellenben meggyőződéssel fejtette ki, hogy „tisztán az akarat nevelése nem oldhat meg semmit, ha az akarat nem irányul pozitív és helyes célok felé”. A törvényszéki tárgyalások illusztrálhatják tételének helyességét. S a tanár a vitában csak mint küzdő fél vett részt, a gondolatok harca folyt le.

Énekórán az énektanár halkan megmagyarázta nekem, hogy ma az énektanítás a cselekedtető módszerrel folyik. „Emlékezzék, a mi időnkben előfordult-e az, hogy a diák szemben áll az osztállyal s társainak szemébe nézve dirigál?... Ez sokkal távolabbi hatású, mint egyszerű énektanítási mód: ezek a fiúk szembe kerülnek magával az élettel s bár-

milyen körülmények közé jutnak, maguk fognak tudni dönteni, hogy milyen eljárást válasszanak a feladatok megoldásában”.

Tornaórán a pompás trikóba, fekete dresszbe öltözött fiúk egész látványosság voltak, kisportolt kitűnő testekkel s briliánsan s hallatlan vakmerőséggel végezték a szergyakorlatokat, melyek a Testnevelési Főiskolán is becsülettel megállották volna a helyüket. Erős, egészséges új generáció ez, mely önállóságban s férfias magatartásban egy új világ eljövetelet érezte meg velem.

Legnagyobb csoda azonban a fizikai szertár volt. A fiúk maguk készítik el az összes fizikai műszereket s oly tökéletesen, mint a gyáriak. Minden szükséges kellékből annyi darab van készen, ahány asztal van s valósággal raktár van felhalmozva a legkülönbözőbb szerszámokból. Az elektromosságot maguk kapcsolják be a saját kísérleteikhez s önálló kísérletek végtelen sora. Kétezernél több műszer a fiókokban. S elv, hogy minden évben újra megcsináltatják az egész kollekcziót, hogy az új növényedékek ne a régi készen kapott műszerekkel dolgozzanak, hanem gyakorolják be magukat az egész mechanizmusba.

A természetrajzi szertárban ugyanez. Pár év alatt a táj minden állatát s növényét felgyűjtögették s oly tökéletesen preparálták, mintha üzemszerűen készítenék. A mellett élő kísérletek, a felszívódás, az anyagcsere kísérletei. Az állatgyűjtemény alig kerül valamibe: a növényedékek szülei lövik s hordják be a hiányzó madarakat, állatokat s ők maguk gyűjtik fel a bogarakat, növényeket. Medencék élő faunával s állatokkal, tengerimalac, teknősbéka, békák s salamanderek s állandóan készenlétben a górcső, melyekkel a növényedékek végzik kísérleteiket.

Az egész szellem egy hatalmas verseny lelkét mutatja: mintha a magyar kultúra ezekben a napokban döntő harcra indulna a tudásért.

Ezután átmegy a gimnáziumba, ahol szintén egész modern szellemet talál. Cikkét így fejezi be.

A tanítóképzőnél egy hiányt konstátálok: főcélul az van kitűzve, hogy falusi tanítókat, tanyai pedagógusokat neveljenek: s évente összesen négyszer mennek ki kétórás vizitre a gazdasági iskolába. Szeretném indítványozni, hogy a magas kulturális nevelés mellett kapcsolják be a tanítóképzésnél a gazdasági nevelést a jövő érdekében.

Mindenesetre örömmel referálok róla, hogy az iskoláink a legjobb úton vannak módszerben, törekvésben, nemes versenyben, csak azt a szempontot kell még erősíteni, hogy az életre neveljenek ebben az agrikultúr államban: a mezőgazdasági élet a mi sorsunk.

Irodalmi figyelő. *Rojkó Antal:* Övönök otthona. (Kisdednevelés. 1934. dec. hó.) — *Bató László dr.:* Betlehemi kisharang. Dal. (U. ott.) — *Tóth Ferenc dr.:* 1. Besszarábiában. 2. Ukrajnában. 3. Délbáb az ukrainai sztepp fölött. 4. Gajapaták völgye. Nyári táborozásom. (Megjelentek az *Ifjúság és élet*-ben.) — *Köveskúti Jenő:* A költészet és művészet válsága a népművelés szempontjából vizsgálva. (Pestvármegyei Népművelés. 1934. december hó.) — *Németh Sándor:* A családi élet a magyar költészetben. (U. ott.)

A tanítóképzés és kinevezés Romániában. A mult számunkban a jugoszláv és cseh tanítóképzésről számoltunk be, most röviden ismertetjük az oláhországi tanítóképzést és a tanítók helyzetét a *Sterio Leonidás*nak a Pedagógiai Szeminárium 1934. évi 9. számában megjelent „A módosított oláh népiskolai törvény a magyar kisebbség szempontjából” című cikke alapján.

Az 1935. évben az eddig hét osztályos tanítóképzőt felemelik nyolc osztályosra, megjegyezve, hogy az első év megfelel a középiskola I. osztályának, vagy az elemi iskola V. osztályának. A VIII. osztály növendékeinek foglalkozási idejéből kétharmadrész fordítandó gyakorlati és csak egyharmadrész elméleti foglalkozásokra. Aki a képesítő vizsgát letették, diplomát kapnak és a tankerületek székhelyein táblázatokba íratnak össze, minek következtében a betöltendő állásokra rendes tanítókul kinevezhetők. A táblázatokba való feljegyzés érvénye négyéves. Aki ez alatt az idő alatt sem nyer kinevezést, köteles a képesítő-vizsgát megismételni, amely alapon újabb 4 évi tartamra beírják a táblázatba. A helyettes tanítói szolgálatban eltöltött idő a négy évet megfelelően kitolja. Helyettes tanítókul kinevezhetők képzőt nem végzett érettségisek is.

Tanítói fokozatok:

a) Ideiglenes tanítóvá kinevezhető az, aki képesítő vizsgát tett.

b) Végleges, rendes tanítóvá lesz az ideiglenes tanító 3 évi működés és a véglegesítési vizsga letétele után.

A véglegesítési vizsgára csak azok bocsáthatók, akik 3 évi működésből legalább egy évet hét osztályú iskolánál töltöttek, dalkart vezettek, kézimunka és gyakorlati mezőgazdasági oktatást végeztek, őrzik minden tanulóról az egyéni lapot, és fel tudják mutatni működésük egész idejéről minden végzett tanítási órának előre kidolgozott anyagát, továbbá legalább 15 kulturális összefüggésben vettek részt, amelynek programjában a jelölt legalább 6 előadást tartott helyi jellegű tárgykörrel.

A véglegesítő vizsga csak háromszor ismételhető meg és aki nem felelt meg, illetőleg ily vizsgára nem jelentkezett, elveszti az oktatáshoz való jogát.

c) Második fokozatú tanítókká lesznek a végleges tanítók ebben a minőségben három évi működés és előléptetési vizsga alapján.

d) Első fokozatúvá lesznek a második fokozatúak öt évi működés és speciális inspekció alapján, amelyen igazolást nyert, hogy a jelölt mind az iskolában, mind az iskolán kívül különleges kulturális tevékenységet fejtett ki.

Főtanítókká lesznek az első fokozatúak öt évi működés és oly speciális inspekció alapján, amelyen igazolást nyert, hogy a jelölt mind az iskolában, mind az iskolán kívül különleges kulturális tevékenységet fejtett ki.

Mindezek konklúziója az, hogy míg így a papíron a kultúrfőlény netovábbját próbálják bizonyítani a sűrű véglegesítési, elő- és megelőbbléptetési vizsgák, nemkülönben a keményen hangzó egyszerű és speciális inspekciók, addig az oláh népoktatás semmivel sincs előbbre, mint volt, az analfabétáknak semmivel sem csökkent a száma, de ezek a szépnevű gátak remek alkalmat szolgáltatnak az őslakos magyar elem kiszorítására, nem is beszélve arról, hogy a kítűnő üzleti érzékkel megáldott román „vezető” férfiak (jelen esetben a tanügyérek) mily arányokban gyümölcsöztethetik képességeiket ezeknél a vizsgáknál és inspekcióknál.

Azon nyolc osztályos szemináriumi végzettségű lelkészek, akik pedagógiai gyakorlattal és tanítói képesítő vizsgával rendelkeznek, heterogén vidékeken, mint tanítók is működhetnek olyan iskoláknál, amelyeket saját felekezetiükhöz tartozó gyermekek látogatnak és ugyanott paróchiájuk van.

Talán ez a t.-c. a legkörülményesebb. T. i. eddig az volt a gyakorlat, hogy szegényebb erdélyi falukban a lelkész látta el egyszersmind a tanítóságot is. Ehhez külön oklevélre nem volt szüksége, mert hisz a szemináriumok és teológiák erre számítva, máris úgy képezték ki őket, hogy ily szerepet is betölthessenek. Az oláh tanítóhiány azonban arra az elhatározásra bírta Bukarestet, hogy a gör. kel. oláh papi szemináriumoknak meg-

adta a tanítóképesítés jogát is és azok hallgatói már mind tanítói oklevéllel jönnek ki, ahol nincs, ott egyszerűen paróchiát alapítanak és mint pópa, paróchiájának területén állami tanítóként működik. Hogy e tekintetben a magyar nemzetiségű pap alája van rendelve, az egészen természetes.

Nyelvvizsga. Az átmeneti intézkedések sorába van iktatva: „Folyó évi augusztus 1—15-e között lesz román nyelvből az utolsó vizsga mindazon tanítók számára, akikről az ellenőrző közegek inspekciói alapján megállapítást nyert, hogy még mindig nem tudják eléggé az államnyelvet. Akinek ez a vizsgája nem sikerül, eltávolíttatik az iskolából.

Az elmondottakból megcáfolhatatlan döbbenetességgel tűnik ki az, hogy a megszállt területek magyarságát a tűznél és vasnál is komiszabb fegyverekkel irtják és hogy a bennünket körülvevő ellenség ma, a Trianon 15-ik esztendejében is a régi elszántsággal, a régi gyűlölettel pusztítja testvéreinket odaát.

Miniszteri elismerés. A vallás- és közoktatásügyi miniszter Úr f. évi október hó 30-án kelt 1510/1934. elnöki szám alatt kelt rendeletével *Iberer Gézáné* született Popovits Olga VII. ker. áll. tanítónőképző-intézeti tanárnak az intézeti ifjúsági Vöröskereszt csoport vezetésével és a Vöröskereszt eszméinek buzgó terjesztésével éveken át szerzett érdemeiért és önként vállalt nemzetnevelő munkájáért elismerését fejezte ki.

Előadás a Magyar Paedagógiai Társaságban. A Magyar Paedagógiai Társaság december 15-én tartotta ezévi harmadik felolvasó ülését. Ezen is, mint ez évben minden felolvasó ülésen tanítóképző-intézeti tanár tartott felolvasást. *Gyurjács Endre*, a budapesti áll. óvónőképző-intézet tanára *Szellemtörténet és intuíció az irodalomtanításban* című tanulmányát olvasta fel.

Irodalmi hírek. *Mesterházy Jenő* az Ifjúsági Vezető című lap novemberi számában *Székesfővárosunk iskolái és az újkori magyar festészet kezdetei* címen tanulmányt írt.

Decemberi üléseink. December hó 17-én a II. ker. áll. tanítónőképző-intézetben elnöki, választmányi és taggyűlés lesz. Tárgysorozata a következő. 5 órakor: 1. *Szemere Samu dr.*: Bergson és a mai pedagógia. (30 perc.) 2. *Mesterházy Jenő*: Ügyeink: továbbképző tanfolyamaink. (15 perc.) — A tagértekezletet megelőzően 4 órakor: elnökségi ülés és fél 5 órakor: választmányi ülés. *Tárgy*: folyó ügyek, közgyűlés előkészítése.

Nyugtázás. Tagdíjat fizetett 1931-re: Tóth L. 1932-re: Varga Gy., Somogyi G., Tóth L. 1933-ra: Somogyi G. 1934-re: Köveskúti J., Barkáts M., Tóth Árpádné, Horváth János. — Előfizetett a folyóíratra: Bpest VI. ker. rk. tnőkp. (1934. II. 1935. I.), Pécs rk. tnőkp. (1933). — Adomány a Tanárok Házára: Tóth Árpádné 2 P., Bpest I. ker. áll. tkp. 400 P, Sarudy emléktábla bizottság: 140.44 P.

Bpest, 1934. dec. 6.

Pócza József, pénztáros.

Felelős szerkesztő és kiadó: Kiss József.

Sárkány Nyomda R.-T. Budapest, VI., Horn Ede-utca 9. Tel.: 221—90.

Igazgatók: Dr. Wessely Antal és Wessely József.

Mora 117

